

ESKİŞEHİR'İN KENTLEŞMESİNİN KENTSEL POLİTİK EKOLOJİSİ: ESKİŞEHİR
GÜNDOĞDU MAHALLESİ'NDE KENTSEL ÇEVRE ADALETSİZLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Umut Berk KARAASLAN

Eskişehir 2024

ESKİŞEHİR'İN KENTLEŞMESİNİN KENTSEL POLİTİK EKOLOJİSİ: ESKİŞEHİR
GÜNDOĞDU MAHALLESİ'NDE KENTSEL ÇEVRE ADALETSİZLİĞİ

Umut Berk KARAASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Havva Ezgi Doğru

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temmuz 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI

Umut Berk KARAASLAN'ın "Eskişehir'in Kentleşmesinin Kentsel Politik Ekolojisi: Eskişehir Gündoğdu Mahallesi'nde Kentsel Çevre Adaletsizliği" başlıklı tezi 12/07/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Sosyoloji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	: Dr. Öğr. Üyesi Havva Ezgi Doğru	
Üye	: Prof. Dr. Mustafa Kemal Bayırbağ	
Üye	: Doç. Dr. Erhan Akarçay	

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

ESKİŞEHİR’İN KENTLEŞMESİNİN KENTSEL POLİTİK EKOLOJİSİ: ESKİŞEHİR GÜNDOĞDU MAHALLESİ’NDE KENTSEL ÇEVRE ADALETSİZLİĞİ

Umut Berk KARAASLAN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz 2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Havva Ezgi Doğru

Bu tez, 2000’li yıllarda başlayan Eskişehir’deki Porsuk Nehri odaklı kentleşme sürecinin, Eskişehir’in kentleşme tarihinde önemli bir belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Porsuk odaklı kentleşme süreci etrafında gerçekleştirilen soylulaştırmalar, Eskişehir’in kent ölçeğinde eşitsiz gelişmesine yol açmıştır. Bu eşitsiz gelişme sürecinde Gündoğdu Mahallesi, çöküntü alanı haline gelmiştir. Tez çalışması, Gündoğdu Mahallesi’nde ortaya çıkan ve mahallede yaşayanlar tarafından deneyimlenen kentsel çevresel sorunları kentsel çevresel adaletsizlikler olarak kavramsallaştırmaktadır.

Çalışmada, Gündoğdu’daki kentsel çevresel adaletsizlikleri anlamak ve tartışmak için şu soruya yanıt aranmaktadır: Porsuk Nehri odaklı gerçekleştirilen çevresel iyileştirmelerin ve kentsel gelişmenin yarattığı çevresel imkanlar ve yüklerin dağılımındaki eşitsizlikler, Gündoğdu Mahallesi’nde hangi gruplar tarafından nasıl deneyimlenmektedir ve bu deneyimler farklı toplumsal gruplar için nasıl kentsel çevresel adaletsizlikleri açığa çıkarmaktadır?

Bu soruya yanıt bulmak amacıyla çalışmada nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, eleştirel bir perspektifle yorumlanarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma, Eskişehir’in Gündoğdu Mahallesi örneği üzerinden kentsel çevresel adaletsizlikler ve bu adaletsizliklerin toplumsal iktidar ilişkileri ve eşitsizliklerle bağlantısını ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Gündoğdu Mahallesi’ndeki sorunlar, kapitalist kentleşme süreçleri ve kentsel dönüşüm projelerinin toplumsal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini ve yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, Eskişehir’deki kentsel yapılandırma süreçlerinin sermaye birikimine odaklanarak bazı mahallelerin çevresel ve toplumsal adaletsizliklerle karşı karşıya kalmasına yol açtığını göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Kentsel çevresel adalet(sizlikler), Eskişehir Porsuk Nehri odaklı kentleşme, Gündoğdu Mahallesi, Kentsel politik ekoloji, Kent sosyolojisi

ABSTRACT
THE URBAN POLITICAL ECOLOGY OF THE URBANISATION OF ESKİŞEHİR:
URBAN ENVIRONMENTAL INJUSTICE IN THE GÜNDOĞDU
NEIGHBOURHOOD OF ESKİŞEHİR

Umut Berk KARAASLAN

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Education, July 2024

Advisor: Assist. Prof. Dr. Havva Ezgi Doğru

This thesis argues that the Porsuk-oriented urbanisation process in Eskişehir, which started in the 2000s, is an important determinant in the urbanisation history of Eskişehir. The gentrification around the Porsuk-oriented urbanisation process has led to the uneven development of Eskişehir on an urban scale. In this process of uneven development, the Gündoğdu neighbourhood has become a depressed area. This thesis conceptualises the urban environmental problems that have emerged in Gündoğdu Neighbourhood and are experienced by the residents of the neighbourhood as urban environmental injustices.

In order to understand and discuss urban environmental injustices in Gündoğdu, the study seeks to answer the following questions How are the inequalities in the distribution of environmental opportunities and burdens created by environmental improvements focused on the Porsuk River and urban development experienced by which groups in the Gündoğdu neighbourhood, and how do these experiences reveal urban environmental injustices for different social groups?

In order to answer this question, the study used qualitative research methods and semi-structured in-depth interviews. The findings were interpreted and understood from a critical perspective.

The research examines urban environmental injustices and their relation to social power relations and inequalities in detail through the example of the Gündoğdu neighbourhood in Eskişehir. The problems in Gündoğdu neighbourhood show how capitalist urbanisation processes and urban transformation projects deepen and reproduce social inequalities. The results of the research show that urban restructuring processes in Eskişehir focus on the accumulation of capital, leaving some neighbourhoods exposed to environmental and social injustices.

Keywords: Urban environmental (in)justice, Eskişehir Porsuk River-oriented urbanisation, Gündoğdu Neighbourhood, Urban political ecology, Urban sociology

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar hep yanımda olan, ilham veren, cesaretlendiren, bana olan inancını her zaman hissettiren, sevgili danışmanım Havva Ezgi Doğru'ya sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum. Onun rehberliği yalnızca tezime değil bana sağladığı bakış açısı, kattığı anlamlar ile hayatımı da zenginleştirdi. Her yazdığımı sabırla okuduğu, en ince ayrıntısına kadar düzelttiği, emeklerime değer verip dayanışmasını hiç eksik etmediği ve akademik yolculuğumda büyük bir şans olduğu için ona minnettarım.

Tez savunmamda yer alan değerli jüri üyelerinden Mustafa Kemal Bayırbağ hocama emeklerime verdiği kıymet, tezime ve bundan sonraki akademik çalışmalarına sunduğu derin katkılar ve yüreklendirici konuşmaları için gönülden teşekkür ederim. Diğer jüri üyesi olan sevgili hocam Erhan Akarçay'a ise tüm eğitim hayatım boyunca verdiği destekler, tez sürecimde ve savunmamda sunduğu paha biçilmez katkılar, ne zaman ihtiyaç duysam kapısını açtığı ve yol göstericiliğini hiç esirgemediği, bana her zaman güven ve ilham verdiği için çok teşekkür ederim.

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliğine bu zorlu yolculukta maddi ve manevi olarak destekledikleri, bana hayal bile edemeyeceğim başka dünyaları ve bakış açılarını gösterdikleri, başlangıcından sonuna kadar kapılarını açık tuttukları ve yanımda oldukları için teşekkür ederim. Heinrich Böll Stiftung Derneği'ndeki bursiyerliğim boyunca tanıştığım çok değerli insanlara, bana kattıkları zenginlikler için minnettarım. Özellikle Duygu, Akgün ve Filiz hocalarıma, sevgili koordinatörlerimiz Julia ve Menekşe'ye bana verdikleri değer ve tez çalışmama sağladıkları katkılar için teşekkür ederim. Aynı yolu yürüyen, benzer mücadeleler veren ve her biri birbirinden değerli çalışmalar yürüten bursiyer dostlarım Ceren, Irmak, Nazlıcan, Elif, Eda ve Merve'ye gösterdikleri dayanışma ve destek için gönülden teşekkür ederim.

Can dostum, beraber bugünlerin ve gelecek günlerin hayallerini kurduğumuz yoldaşım Hatice Uysal'a beni hiç yalnız bırakmadığı, tanıştığımız günden beri akademik yolculuğum konusunda beni yüreklendirdiği, tezime her daim sabırla ve cömertlikle katkılarını sunduğu, editörlük yaptığı ve bana öğrettikleri için sonsuz teşekkür ediyorum. Dayanışmasını hiç esirgemeyen, beni her zaman anlayışla karşılayan, ne zaman ihtiyaç duysam cömertçe bana zamanını ayıran, benimle beni geliştirmek için adeta münazaralar

yapan biricik dostum Ulaş Güryüzer'e tez çalışmama ve akademik yolculuğuma sunduğu tüm katkılar için çok teşekkür ederim.

Canım arkadaşım Duygu Özkan'a bana hazırladığı sayısız kahveler, ikramlar ve neredeyse her gün tez sürecimi benimle konuşarak yükümü hafiflettiği, tezimi sabırla okuduğu ve katkılar sunduğu için çok teşekkür ederim.

Hayatımın her anında bana destek olan, bana her zaman inanan ve güvenen canım aileme; babam Bayram Karaaslan, abim Ali Can Karaaslan ve ablam Nagehan Karaaslan'a hayallerimin peşinden gitmem, tezimi tamamlamam ve yürüdüğüm yolda devam etmemde beni her zaman yüreklendirdikleri ve yanımda oldukları için ne kadar teşekkür etsem az. Özellikle annem Hülya Karaaslan'a bana her zaman inandığı, cesaretlendirdiği ve koy vermeme asla izin vermediği için minnet ve teşekkür ederim. Annemin beni her gün arayarak bu zorlu sürecin yükünü benimle paylaştığı ve sonsuz fedakarlıkla her an yanımda olduğu anlar, bu tezin gerçekleşmesinde çok büyük katkılar sağladı. Canım annemin, tüm eğitim hayatım boyunca teşvikleri, fedakarlıkları, destekleri, zorluklara göğüs germesi bana her zaman cesaret ve ilham verdi. Annemin sevgisi, desteği ve cesaretlendirmesi olmadan bu tez çalışması mümkün olmazdı. Her zaman yanımda olduğu, en zor anlarımda bile bana güç verdiği ve her daim benimle olduğu için ona minnettarım. Her zaman ailemden farkları olmadığını hissettiren, sonsuz desteklerini bana veren, en içten dileklerini esirgemeyen ve bana benden fazla inanan Arzu Baykal ve Yavuz Baykal'a en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Onların sonsuz sevgisi ve desteği en büyük motivasyon kaynaklarımdan biriydi. Her zaman yanımda oldukları, en zor anlarımda bile bana güç verdikleri ve bana karşı inançlarını asla yitirmedikleri için minnettarım.

Son olarak sevgilim, hayat arkadaşım Beril Baykal'ın desteği olmasaydı bu tez asla olmazdı. Beril'in tüm eğitim hayatım boyunca ve tez sürecimde yaptığı katkıları tarif etmem imkânsız. Onun sevgisi, desteği ve bana olan inancı bu çalışmanın ardındaki en büyük motivasyon ve güç oldu. Biricik sevgilime, benimle hayatı paylaştığı, mutluluklarımızı, dertlerimizi ve zorluklarımızı bölüştüğü, her anımı varlığıyla taçlandığı, bana cesaret verdiği, benimle hayallerini paylaştığı, bana her zaman inandığı, sabrettiği, sürekli hiç sıkılmadan dinlediği, yazdıklarımı okuduğu ve düzelttiği, her düşüğümde kaldırdığı ve en önemlisi benimle olduğu için sonsuz minnet ve teşekkür ediyorum.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Umut Berk KARAASLAN

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI.....	v
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
GÖRSELLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Metodolojik İlkeleri.....	4
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan Araştırma Teknikleri.....	7
1.3. Katılımcıların Belirlenmesi ve Tanıtılması	8
1.4. Veri Toplama Süreci.....	10
1.5. Veri Analiz Süreci.....	12
İKİNCİ BÖLÜM.....	14
2. TEZİN TEORİK ALT YAPISI	14
2.1. Politik Ekoloji.....	14
2.1.1. Kentsel politik ekoloji.....	20
2.1.1.1. Kentsel politik ekolojinin ana kavramları: kentsel metabolizma ve doğanın kentleşmesi.....	21
2.2. Çevresel Adalet	26
2.2.1. Kentsel çevresel adalet(sizlik)	33

2.2.1.1. Kentsel çevresel adaletsizliğini kent hakkı ve mekânsal adalet çerçevesinden yeniden düşünmek	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	42
3. TÜRKİYE’NİN VE ESKİŞEHİR’İN KENTLEŞME TARİHİ.....	42
3.1. Cumhuriyet’in Kuruluşundan 1980’lere Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi	44
3.1.1. Modern Eskişehir’in doğuşu: Cumhuriyet’in kuruluşundan 1980’lere Eskişehir’in kentleşme deneyimi	47
3.2. 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’nin Neoliberal Kentleşme Deneyimi ..	50
3.2.1. 1980-2000 yılları arasında Eskişehir’in kentleşme deneyimi.....	56
3.3. 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi.....	58
3.3.1. 2000’li yıllarda Eskişehir’in kentleşme deneyimi	61
3.3.1.1. 2000’li yıllarda Eskişehir’in Porsuk Nehri odağındaki kentleşme deneyimi.....	68
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	83
4. ‘ÖTEKİ’ ESKİŞEHİR’İ ANLAMAK: GÜNDOĞDU MAHALLESİ ÖRNEĞİ	83
4.1. Gündoğdu Mahallesi’nde Yaşam, Yoksulluk, Yapısal ve Fiziksel Sorunlar	84
4.1.1. Gündoğdu’nun fiziksel özellikleri	84
4.1.2. Gündoğdu’da yaşanan yoksulluk ve eşitsizlikler: “yaşayan ölümleriz biz”	87
4.2. Eskişehir’de Kentsel Ayrışma: Gündoğdu Mahallesi ve Çeperde Kalmanın Beraberinde Getirdikleri.....	93
4.2.1. “Üvey evlat Gündoğdu’nun” eşitsiz gelişimi	93
4.2.2. Gündoğdu’daki sorunlar ve eksiklikler: “Ne ararsan yok!”	98
4.2.2.1. Sosyal faaliyet alanlarının yetersizliği	98
4.2.2.2. Yaya üst geçitlerinin yetersizliği.....	99
4.2.2.3. Parkların ve kentsel yeşil alanların yetersizliği	103
4.2.2.4. Porsuk Nehri’ne erişimin yetersizliği.....	105
4.2.2.5. Ulaşım hizmetlerinin yetersizliği	107
4.2.2.6. Gürültü kirliliği ve ulaşım emisyonlarından etkilenme durumu ..	109

4.3. Gündoğdu’da Kentsel Dönüşüm ve Yeniden Canlandırma: “Olacaksa olsun.”	
.....	111
4.3.1. Gündoğdu’daki kentsel dönüşümün hedeflerini değerlendirmek	112
4.3.2. Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm projesinin parçalı yapısı	116
4.3.3. Yeni Gündoğdu’ya giden yolu ve yeni Gündoğdu’yu anlamak.....	122
4.3.4. Kentsel dönüşümün son perdesi: Gündoğdu projesinde güncel gelişmeler	
.....	131
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	134
5. SONUÇ	134
KAYNAKÇA.....	141

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1. Katılımcıların Listesi	9
--	---

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 3.1. İsmet İnönü-2 Caddesi ve Espark AVM	63
Görsel 3.2. 1950 yılı sel baskını	71
Görsel 4.1. Gündoğdu Mahallesi'nin Fiziksel Özellikleri	85
Görsel 4.2. Gündoğdu Mahallesi'ndeki Konutların Durumu	86
Görsel. 4.3. Gündoğdu Mahallesi Porsuk kıyılarındaki konutların durum	87
Görsel 4.4. Çevre Yolunun yaya erişilebilirliği	100
Görsel 4.5. Üst geçitlerin erişilebilirliği	101
Görsel 4.6. 2023 Yılı Devlet Yolları Hacim Haritası	102
Görsel 4.7. Karayolu Stratejik Gürültü Haritası	110
Görsel 4.8. Gündoğdu'daki Kentsel Dönüşüm Projeleri	116
Görsel 4.9. Gündoğdu-2 Kentsel Dönüşüm Projesi	119

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
EBB	: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İİS	: İthal İkameci Sanayileşme
KGM	: Karayolları Genel Müdürlüğü
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NIB	: Kuzey İskandinav Ülkeleri Yatırım Bankası
OHAL	: Olağanüstü Hal
RAP	: Riskli Alan Projesi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi

TÜLOMSAŞ : Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayi Anonim Şirketi

WEF : World Economic Forum

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Ekolojik kriz, günümüzde gittikçe derinleşen ve doğanın, insan ve insan-olmayan canlıların yaşamını ciddi ölçüde etkileyen ve gündelik hayatta kendini hissettiren bir olgu olarak önümüzde durmaktadır. Özellikle Endüstri Devrimi'nden bu yana kapitalizmin serpilmesiyle birlikte fosil yakıt kullanımını artması, hızlı kentleşme, biyoçeşitliliğin yok olması, iklim değişikliği, kirlilik gibi ekosistemin dengesini bozan sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, ekosistemlerin direncini düşürmekte ve birçok canlı türünün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. İnsanlar ise bu ekolojik dengesizliklerin sonuçlarıyla doğrudan yüzleşmek zorunda kalmakta; sağlık sorunları, gıda güvencesizliği, yaşam alanlarının kaybedilmesi ve ekolojik göçler gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle düşük gelirli ve dezavantajlı topluluklar, çevresel zararların yükünü daha fazla hissetmekte ve bu da ekonomik ve sosyal adaletsizlikleri pekiştirmektedir. Bu durum, ekolojik krizin toplumsal iktidar ilişkilerinin içine gömülü olduğunu ve bu ilişkileri yeniden üreterek derinleştirdiğini açıkça göstermektedir.

Ekolojik krizin derinleşmesi sürecine paralel olarak kentler, nüfusun ve yapılaşmanın aşırı yoğunlaştığı tüketim mekanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kentler, yalnızca bu olguların gözlemlenebildiği alanlar değil, aynı zamanda kentsel ayrışmanın mekansallaştığı alanlardır. Bu haliyle kentler, kapitalist kentleşme süreçlerinin yansımalarını barındırmakta ve bu süreçler toplumsal ve ekonomik sorunların daha belirgin olarak deneyimlendiği ve gözlemlenebildiği alanlar olarak dikkat çekmektedir. Görüleceği üzere kentler, çok katmanlı sorunların bir arada bulunduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekolojik krizin derinleşmesi ve kapitalist kentleşme süreçlerinin hızlanması çevresel adaletsizliklerin ve kentsel çevresel adaletsizliklerin gündeme gelmesine yol açmıştır. Çevresel adaletsizlik çevresel zararların, bunlara karşı direnmek için siyasi ve finansal kaynaktan yoksun olanlara yüklenmesini ifade eder. Kentsel çevresel adaletsizlik ise ekonomik, politik ve kültürel süreçlerle inşa edilen kentsel çevrenin ekolojik ilişkilere gömülü biçimiyle karşımıza çıkan eşitsizlikleri vurgular. Bu eşitsizlikler, kentsel alanlarda yaşayan dezavantajlı grupların çevresel sorunlardan daha fazla etkilenmesine neden olur ve bu grupların yaşam kalitesini ve iyilik halini olumsuz yönde etkiler. Ancak

(kentsel) çevresel adaletsizlikler kapitalist politik ekonomik sistemden bağımsız bir şekilde düşünülemez. Çevresel adaletsizlikleri tartışırken bunların, kazananlar pahasına kaybedenleri üreten kapitalist sistemin yıkıcı ve kendini tekrar eden bir sonucu olduğunu kabul etmek önemlidir. Bu nedenle bu tez çalışmasında eşitsiz sosyo-ekolojik koşulların ve çevresel adaletsizliklerin üretiminde kapitalist toplumsal örgütlenme biçiminin önemli bir rolü olduğu argümanı benimsenmektedir.

Bu tez çalışmasının temel konusu kentsel çevrenin değişiminin ve gelişiminin beraberinde getirdiği kentsel çevresel imkân ve yüklerin, neden iktidar ilişkilerinden ve mevcut eşitsizliklerden bağımsız düşünülemeyeceği ve bu ilişkilerin nasıl çok boyutlu ve karmaşık yapıların içinde şekillendiğidir. Bu konuları anlamamanın bir yolu olarak araştırma politik ekoloji, kentsel politik ekoloji ve eleştirel kent çalışmalarından oluşan bir teorik çerçeveden yararlanmaktadır. Farklı gibi gözüken bu teorik çerçevelerin ortak noktası, merkezlerine aldıkları olguların toplumsal iktidar ilişkilerinden, politika ve piyasa koşullarından bağımsız olmadığını öne sürmeleridir. Bu bağlamda çalışma, kentsel çevresel değişimin ardındaki güç ilişkilerini, kentsel çevresel değişimin politik-ekonomik nedenlerini, bunların nasıl etkileşime girdiğini ve eşitsizlikleri nasıl ürettiğini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışması Eskişehir Gündoğdu Mahallesi’ni odağına almakta ve kentsel çevresel adaletsizlikleri, bu adaletsizliklerin oluşumunda etkili olan süreçleri ve bu adaletsizliklerin sınıfsal, etnik, toplumsal cinsiyet gibi mevcut eşitsizliklerle ilişkisini konu edinmektedir. Bu bağlamda Eskişehir’in kentleşme sürecinde etkili olan ve 2000’li yıllarda Eskişehir’in kentleşme deneyiminin büyük ölçüde belirleyen Porsuk Nehri’nin ıslah çalışmaları oldukça önemlidir. Porsuk Nehri’nin ıslah çalışmaları kentsel çevresel değişimi ve gelişimi beraberinde getirdiğinden, bu süreç Eskişehir’in Porsuk odaklı kentleşme süreci olarak kavranabilir. Porsuk odaklı kentleşme sürecinde nehrin akışı farklılaşmalar ve eşitsizliklerle örülüdür. Gündoğdu Mahallesi kent ölçeğindeki bu farklılaşmalar ve eşitsizliklerin mekansallaştığı ve deneyimlendiği alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmiştir: *Porsuk Nehri odaklı gerçekleştirilen çevresel iyileştirmelerin ve kentsel gelişimin yarattığı çevresel imkanlar ve yüklerin dağılımındaki eşitsizlikler, Gündoğdu Mahallesi’nde hangi gruplar tarafından nasıl deneyimlenmektedir ve bu deneyimler farklı toplumsal gruplar için nasıl kentsel çevresel adaletsizlikleri açığa çıkarmaktadır?*

Bu sorudan hareketle araştırmanın amacı çevrenin mutenalaştırılması bağlamında örnek olarak gösterilen Eskişehir'in ilk bakışta görünmeyen bir mahallesi olan Gündoğdu Mahallesi'ndeki kentsel çevresel adaletsizliği araştırarak, kentsel çevresel dönüşümü 'çeperden' okumaktır.

Çalışma, kentsel çevresel adaletsizliklerin Gündoğdu Mahallesi'nde nasıl ortaya çıktığını ve deneyimlendiğini bir alan araştırması olarak ele almaktadır. Bu bağlamda çalışma, sermaye odaklı kentleşme süreçlerinin çevresel ve toplumsal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini, literatürdeki çalışmalardan farklı olarak Eskişehir gibi daha az incelenmiş bir Anadolu kentini ve yerel ölçekteki çevresel adaletsizlikleri analiz ederek ortaya koymaktadır. Bunu yaparken (kentsel) politik ekolojik bir perspektiften yararlanılmaktadır. Böylece çevresel adaletsizliklere yol açan sosyo-ekolojik süreçler eleştirel bir bakış açısıyla incelenmektedir. Bu unsurlar bu tez çalışmasının özgün değerleri olmanın yanı sıra literatüre sağladığı katkıları da göstermektedir.

Tez çalışmasının ana hatlarına/izleğine bakıldığında; birinci bölüm olan giriş bölümü teze dair genel tanıtımın yanı sıra alt başlıklarla tezin yöntemine dair detayları içermektedir. İkinci bölüm tezin teorik altyapısına ve kavramsal çerçevesine dair açılış bölümü olarak yapılandırılmıştır. Bu bölümde genel olarak politik ekoloji, kentsel politik ekoloji, çevresel adalet ve kentsel çevresel adalet gibi kavramlara ve tartışmalara yer verilmektedir. Bu bölümde ekolojide politik olanın ne olduğu, kent-doğa ikiliğinin üstesinden gelen ilişkisel bir yaklaşımın nasıl geliştirilebileceği, çevresel adaletsizliklerin yapısal koşullar ve toplumsal iktidar ilişkileriyle birlikte nasıl düşünebileceği ve kentsel çevresel adaletsizliklerin kent hakkı ve mekânsal adalet çerçevesinden yeniden düşünmenin sağladığı düşünsel ve kavramsal fırsatların neler olduğu gibi temel sorunsallar tartışılmaktadır.

Üçüncü bölüm Cumhuriyet sonrasında günümüze Türkiye'de gerçekleşen politik-ekonomik dönüşümlerin kentleşme deneyimlerini nasıl etkilediği, hangi biçimlerde kırılmalar ortaya çıkardığı ve bu kırılmaların Eskişehir'in kentleşme sürecine etkilerini nasıl belirlediği gibi sorular üzerinden şekillenmektedir. Eskişehir'in kentleşme tarihindeki kırılma noktaları, süreklilikleri ve eğilimlerinin Türkiye'nin kentleşme tarihinde nereye denk düştüğü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Yine bu bölümde alan araştırmasının gerçekleştirildiği Gündoğdu Mahallesi'nin ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınmaktadır. Dördüncü bölüm ise alan araştırmasından elde edilen bulguların

paylaşıldığı bölümdür. Bu bölümde Eskişehir'in Porsuk odaklı eşitsiz gelişim süreciyle birlikte Gündoğdu Mahallesi'nde ortaya çıkan sorunlar ve yetersizlikler kentsel çevresel adaletsizlikler olarak incelenmektedir. Alan araştırması kapsamında görüşmecilerin deneyimlerine detaylıca yer verilmekte ve Gündoğdu Mahallesi'ndeki zorlu koşulların ortaya çıkış nedenleri tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise araştırmanın Eskişehir'in Porsuk odağındaki kentleşme deneyimiyle ortaya çıkan iyileştirmeler, gelişmeler, imkanlar ve yüklerin Gündoğdu Mahallesi'nde kazandığı süreklilikler ve kırılmalara dair bir anlayış geliştirilmektedir. Bununla birlikte Gündoğdu Mahallesi'nde yaşayanların kent ölçeğindeki bu dönüşümleri nasıl deneyimlediği ve bu deneyimlerin nasıl kentsel çevre adaletsizlikleri, mekânsal adaletsizlikler ve kent hakkı ihlalleri olarak kavranabileceği açığa çıkartılmaktadır. Sonuç bölümü teorik tartışmalar ve bulgular bölümleri boyunca inşa edilen temaları bir araya getirmekte ve araştırma problemine yanıtlar üretmektedir.

1.1. Araştırmanın Metodolojik İlkeleri

Bu çalışmada metodolojik olarak eleştirel sosyal bilim perspektifi benimsenmiştir. Eleştirel sosyal bilim anlayışı, toplumsal ilişkilerin altını oyarak, bu ilişkilerin ardında yatan kaynakları açığa çıkararak savunmasız insanlara eleştirme ve dönüştürme gücünü vermeyi amaçlar (Neumann, 2006, s. 142). Gerçeklik, özünde yüzeyde görülenin ötesinde anlamlar taşır; bu nedenle sadece görünenle odaklanmak yanıltıcı sonuçlar verir (Ollman, 2022, s. 30). Eleştirel sosyal bilim, gizli gerçekleri (yüzeyde görülenin ardındakileri) açığa çıkararak insanların dünyayı kendileri için değiştirmelerine yardımcı olur (Neumann, 2006, s. 142).

Bu bağlamda tez çalışması Eskişehir'in kentsel çevresel değişiminin ardındaki güç ilişkilerini ve politik-ekonomik nedenleri araştırarak Gündoğdu Mahallesi'nde yaşanan kentsel çevresel adaletsizliklerin kaynağını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Eleştirel sosyal bilim temelinde çevresel değişimin ardındaki toplumsal iktidar ilişkilerini (doğallaştırarak) görünmez kılan teori, kavram ve uygulamaları eleştirmek ve bu süreçlerin politik olduğunu göstermek önemlidir (Braun, 2015, s. 102; Bridge vd., 2015, ss. 8-9). Araştırmanın amacı, Gündoğdu'da deneyimlenen tüm olumsuzlukların doğal ve kaçınılmaz sonuçlar olmadığını, aksine toplumsal iktidar ilişkilerinden kaynaklanan sonuçlar olduğunu ortaya koymaktır.

Kentsel çevresel değişimin ve gelişimin kapitalist ilişkilere gömülü olduğu kabul edilmelidir. Bu noktada, Ollman'ın aktardığı Marx'ın içsel ilişkiler felsefesi önem kazanır. Marx'ın diyalektik çerçevesi, gerçeklik hakkındaki düşüncemizi yeniden yapılandırmamıza yardımcı olur (Ollman, 2022, s. 31). Marx'ın diyalektik çerçevesinde 'ortak-duyusal nosyon', şeyin bir tarihe ve diğer şeylerle bağlantıya sahip olduğunu; 'süreç', şeyin kendi tarihini ve gelecekteki olası görünümelerini ve son olarak 'ilişki', şeyin diğer şeylerle olan bağlarını ve şeyin bütün içindeki yerini ifade eder (Ollman, 2022, s. 31). Bu kavramlarla ilişkili olarak diyalektik bir çerçeveyi benimseyen araştırmalarda bütünle başlanır ve daha sonra parçaya, parçanın bütün içinde nasıl bir yer tuttuğuna ve işlediğine bakılarak bütüne dair bir kavrayışa ulaşılır (Ollman, 2022, s. 33). Diyalektik bir gözle şeyleri düşündüğümüzde o şeyin bütün içinde tuttuğu yere ve işleyişine bakarak bütüne dair bir kavrayışa ulaşmak esastır. Daha açık bir ifadeyle Ollman'ın içsel ilişkiler felsefesine göre, şeyler kendi başlarına ele alınmaktan ziyade, dinamik bir bütünün parçası olarak değerlendirilir ve bu bütünlük, parçalarıyla karşılıklı bir bağlantı (içsel ilişki) içindedir (Doğru, 2018, s. 174). O şey bütünden bağımsız düşünülemez, bütünün bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu noktada şeylerin tek başına hangi sonuçlara ya da diğer şeylerle ilişkilenererek bütünü nasıl inşa ettiğinden ziyade şeylerin bütüne dair ne anlam ifade ettiği önem kazanır.

Buradan hareketle araştırmanın konusunu tekrar gözden geçirmek önemlidir. İlk olarak, Eskişehir'in kentsel çevresel dönüşümü toplum ve doğa arasındaki içsel ilişkiyi barındırır. Kentsel çevresel dönüşüm, kapitalist ilişkilerin gömülü olduğu ve bu ilişkilerin yeniden üretildiği bir süreçtir. Bu süreç hem toplum hem de çevre açısından faydalar ve zararlar ortaya çıkarır. Bu faydalar ve zararların dağılımı eşitsiz iktidar ilişkilerine göre gerçekleşerek kentsel çevre adaletsizliklerinin ortaya çıkmasına yol açar. Bu araştırmanın sonucunda ortaya koyulduğu üzere Gündoğdu'da deneyimlenen tüm sorunlar böylesi bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Görüleceği üzere kentsel çevresel dönüşüm teknik ve nötr bir süreç değil aksine eşitiz toplumsal iktidar ilişkilerinin bir parçasıdır. Bu sonuçlara ancak diyalektik bir çerçeve ve içsel ilişkiler felsefesi bağlamında gerçekliğin yeniden yapılandırılması ile ulaşılabilir. Bunun nedeni diyalektik olmayan bir araştırmanın kentsel çevresel dönüşümü değerlerle örülü olmayan, toplumsal ilişkilerden ve çelişkilerden soyutlanmış, kendinden menkul bağımsız bir değişken olarak ele almasından kaynaklanmasıdır (Doğru, 2018, s. 174). Diğer bir deyişle diyalektik olmayan bir

araştırma bizi ancak yüzeysel bir gerçekliğe ulaştırabileceğinden Gündoğdu'daki kentsel çevresel adaletsizliklerin kaynağını kapitalist ilişkilerde arayamaz.

Anlatılanlardan yola çıkarak eleştirel sosyal bilimin sosyo-politik değerleri bilime dahil olarak gördüğü ve araştırmayı ahlaki-politik etkinlik olarak tanımlayarak toplumsal dünyayı dönüştürmeye yönelik bir konum aldığı söylenebilir (Neumann, 2006, s. 151). Bu bağlamda bu tez çalışması Gündoğdu'daki koşulların daha iyi ve yaşayanlar için daha az zorlayıcı imkanların mümkün olabileceğini bilerek yürütülmüş; diğer bir deyişle sosyal adalet ve politik değişim ile şekillenmiştir (Bridge vd., 2015, s. 8; Robbins, 2012, s. 20).

Araştırmanın metodolojik ilkelerini anlamak için Marx'ın diyalektik yöntemine daha detaylı değinmek gereklidir. Bu bağlamda 'soyutlama' süreci önemlidir. Soyutlama süreci "dünya üzerine düşünürken sınırların nasıl çizileceğini ve birimlerin nasıl oluşturulacağını" gündeme alır (Ollman, 2022, s. 31). Soyutlama süreci, "bir nesneyi çevresindeki diğer unsurlardan ayırarak düşünce düzlemine taşıma sürecidir ve karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahip olan bütünü anlamlandırmayı sağlar" (Doğru, 2018, s. 176). Marx'ın yöntemi, yaşadığımız dünyadaki tüm karmaşıklığı ele alarak (gerçek somut), bu karmaşık gerçeklikten düşüncede yeniden oluşturulan ve anlaşılan bir dünyaya (düşüncedeki somut) doğru ilerler (Ollman, 2022, s. 47). Anlamaya giden yol gerçek somuttan geçer ve gerçek somuttan düşüncedeki somuta ulaşmaya soyutlama süreci aracılık eder (Ollman, 2022, s. 47). Aslında soyutlama süreci temel olarak gerçekliği parçalarına ayırarak anlamlandırma sürecidir.

Bu tez çalışması kapsamında gerçek somut, Porsuk Nehri kıyılarının mutenalaştırılması sürecini ve Gündoğdu'nun eşitsiz gelişimi sonucunda ortaya çıkan zorlu koşulları takip eder. Bu bağlamda mahalledeki sorunlar incelenmiş ve bu sorunların nasıl deneyimlendiği mahallede yaşayanlarla görüşülerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu gerçek somuttan hareketle düşüncedeki somut kapitalist kentleşmenin Türkiye ve Eskişehir'e özgü noktaları ele almaktır. Bu yapılırken Eskişehir'in bugünkü durumunu bir konumlanma noktası olarak geriye doğru tarihsel süreci incelenmiş ve genelde Eskişehir'in Porsuk odaklı kentleşmesinin özelde Gündoğdu'nun bugün nasıl ortaya çıktığı anlaşılmaya çalışılmıştır (Ollman, 2022, s. 135). Böylece Gündoğdu'yu ortaya çıkaran koşullar ve Gündoğdu'da deneyimlenen şeyler tamamıyla daha geniş bir bağlam olan kapitalist politik-ekonomik ilişkilerin bir parçası olarak kavranabilmiştir. Diğer bir

deyişle Gündoğdu Mahallesi'nde deneyimlenen toplumsal, politik, ekonomik ve çevresel sorunlar kapitalist ilişkilerin anlamlandırılmasını sağlamıştır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan Araştırma Teknikleri

Bu çalışmada katılımcıların deneyimlerini ve bakış açılarını derinlemesine anlamak ve araştırma sorularına kapsamlı ve detaylı yanıtlar bulabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar “bir problem veya konunun keşfedilmesi gerektiği” durumlarda yapılan çalışmalardır (Creswell, 2013, s. 47). Bu yöntem, insanların onları şekillendiren ve onlar tarafından şekillendirilen pratiklerin ve olayların ayrıntılı tanımlarını ve özel yorumlarını üretmeyi amaçlar (Sandelowski, 2004, s. 893). Böylece nitel araştırmalar, belirli olguların, olayların veya vakaların derinlemesine anlaşılmasını hedefler (Sandelowski, 2004, s. 893). Bu bağlamda, Gündoğdu'da yaşayanların, Eskişehir'in kentleşme tarihindeki eşitsiz gelişme süreciyle ortaya çıkan kentsel çevresel adaletsizlikleri nasıl deneyimlediklerini, bu deneyimlerin nedenlerini ve sonuçlarını ortaya çıkarabilmek amacıyla nitel araştırma yapılması uygun bulunmuştur.

Tez çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği, “sosyal dünyadaki 'görünür' birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracı” olarak tanımlanabilir (Kümbetoğlu, 2008, s. 72). Bu teknik seçilerek katılımcıların düşünce, görüş ve deneyimlerini detaylı bir şekilde elde etmek amaçlanmıştır. Görüşmelerin yarı yapılandırılmış olması, önceden hazırlanmış soruları sormanın yanı sıra görüşmenin akışına göre ek sorular sorarak daha ayrıntılı bilgi almayı sağlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 130). Yarı yapılandırılmış görüşmenin esnek sorulardan oluşması, araştırmacıya da bir esneklik kazandırdığı için tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 175). Derinlemesine görüşmeler, katılımcıların deneyimlerini anlatmalarını sağlamanın yanı sıra Eskişehir'in kentleşme sürecini, bu süreçte Gündoğdu'nun konumunu anlamak için tamamlayıcı bilgiler sağlamıştır.

Tüm görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşmeler, katılımcıların söylediklerinin derinliğinin daha iyi anlaşılması, katılımcılarla araştırmacı arasında güven ve samimiyetin oluşması, katılımcıların yanıtlarının derinleştirilmesi ve katılımcıların

yaşadığı ortamın gözlemlenebilmesi gibi faydalar sağlamıştır. Böylece daha güvenilir, zengin ve derinlemesine veriler elde edilmiştir.

Bu tez çalışmasının bir diğer veri toplama yöntemi de yürümektir. Kentte yürümek, sadece bir sosyal aktivite değil, aynı zamanda kent mekanını incelemenin ve sosyolojik bilgiyi ortaya çıkarmanın bir yöntemidir (Shortell ve Brown, 2014, s.14). Yürümek, kentsel mekânı “duyusal ve bedensel deneyimler aracılığıyla anlamak ve eleştirel bir şekilde ele almak için alternatif bir yol” sunar (Aoki ve Yoshimizu, 2015, ss. 275-276). Bu yöntem, kent mekanının çok katmanlı ve karmaşık doğasını ortaya çıkarmayı sağlar (Logie, 2019, s.101). Bu tez çalışmasında yürümek önemli bir yer tutmaktadır. Eskişehir’in Porsuk odaklı eşitsiz kentleşmesini daha derinlikli anlamak, ancak yürümekle mümkün olmuştur. Gündoğdu Mahallesi, bu yürüyüşlerin sonucunda fark edilen bir alandır. Porsuk Nehri’nin kent boyunca kat ettiği yolu yürümek, bu yürüyüşler sırasında notlar almak, yürüdüğüm mahallelerde yaşayan insanlarla gündelik sohbetler etmek, Porsuk’un yalnızca akan bir nehir olmaktan öte Eskişehir’in kentleşmesini anlamak için önemli bir ‘konumlanma noktası’ olduğunu göstermiştir. Nehir boyunca kentin farklılaşması, bazı alanların çöküntü alanı haline gelmişken bazı alanlarının ‘iyi durumda’ olması, Eskişehir’deki kentleşmeye dair çok birçok şey söylemiş ve bu farkındalık kentte yürümekle sağlanmıştır. Derinlemesine görüşmeler ve yürümek dışında, hem kendi çektiğim hem de farklı kaynaklardan edindiğim fotoğraflar, uydu görüntüleri ve haritalar gibi veri toplama araçları da sıklıkla kullanılmıştır.

Bu araştırmada araştırma konusuyla ilgili derinlemesine bilgi elde etmek ve Eskişehir’in kentleşme tarihini daha anlayabilmek için nitel doküman analizinden yararlanılmıştır. Özellikle Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nin yayınlandığı Bizim Şehir adlı bülteninin tüm sayıları eleştirel bir okumaya tabi tutularak detaylıca incelenmiştir. Bununla birlikte Eskişehir’de yer alan yerel gazeteler incelenerek Eskişehir’in Gündoğdu Mahallesi’nde yaşanan kentsel çevresel adaletsizlikler ve toplumsal eşitsizlikler ile ilgili derinlemesine bir anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır.

1.3. Katılımcıların Belirlenmesi ve Tanıtılması

Katılımcıların belirlenmesinde amaçsal/amaca uygun örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Bu teknikle, Gündoğdu’da yaşama deneyimlerini ve görüşlerini paylaşabilecek kişilerle alan araştırması yürütülmesi hedeflenmiştir. Katılımcıların neredeyse tamamı (yalnızca yerel yönetim temsilcisi hariç) Gündoğdu’da yaşayan, belirli

bir süredir Gündoğdu’da yaşama deneyimine ve bilgisine sahip kişilerden oluşmuştur. Amaca uygun örneklem seçim tekniği sayesinde Gündoğdu’daki koşullar ve dinamikler hakkında derinlemesine bilgi toplanması amaçlanmıştır.

Alan araştırması sırasında katılımcılara ulaşmakta birtakım zorluklar yaşanmıştır. Bu durumlarda kartopu örneklem seçim tekniği de kullanılmış, önceki katılımcıların farklı kişilerle bağlantılar kurması istenmiştir. Bu yöntem, araştırma sırasında yaşanan zorlukların çözülmesine yardımcı olmuş ve bağlantılar sayesinde katılımcılarla güven ilişkisi kurulması sağlanmıştır.

Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden dokuzu araştırma kapsamına alınmıştır. Bu dokuz görüşmenin üçü kadın ve altısı erkek katılımcılardan oluşmuştur. Katılımcıların sekizi Gündoğdu Mahallesi’nde yaşayan kişilerden ve biri ise Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Dairesi Başkanlığı’nda görev yapan bir yöneticiden oluşmaktadır. Katılımcıların tamamı anonimleştirilmiş ve gerçek kimliklerini ortaya çıkarabilecek bilgiler gizlenmiştir. Katılımcılar hakkında detaylı bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1.1. Katılımcıların Listesi

Görüşme Numarası	Takma Adı	Doğum Yeri	Cinsiyet	Medeni Durum	Yaş	Meslek	Çocuk Sayısı	Konut Sahipliği Durumu	Mahallede Yaşama Süresi (Yıl)
1	Leyla	Ankara-Altındağ	Kadın	Bekar	59	Esnaf	2	Ev Sahibi	59
2	Tank	Eskişehir-Beylikova	Erkek	Bekar	67	Emekli	2	Kiracı	30
3	Kader	Bolu-Gerede	Kadın	Bekar	58	Çalışmıyor	3	Kiracı	4
4	İlayda	Gündoğdu	Kadın	Bekar	27	Çalışmıyor	-	Ev Sahibi	27
5	Erkan	Gündoğdu	Erkek	Evli	45	Esnaf	1	Ev Sahibi	45
6	Ömer	Gündoğdu	Erkek	Bekar	25	Esnaf	-	Ev Sahibi	25
7	Celal	Eskişehir-Mihalıççık	Erkek	Evli	65	Emekli	3	Kiracı	51
8	Serdar	Eskişehir-Mihalıççık	Erkek	Evli	60	Emekli	2	Ev Sahibi	32
9	Deniz	-	Erkek	-	47	Yönetici	-	-	-

1.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinin araştırmanın öncesinde başladığı söylenebilir. Bir süredir Eskişehir’de yaşayan bir özne olarak, Porsuk Nehri’nin kent kimliğinde önemli bir yer tuttuğunun farkında olarak ve yukarıda da bahsettiğim gibi öncelikle Porsuk kıyılarını yürüyerek araştırmaya başladım. Zaman zaman kırsal alanlarda yer alan Porsuk kıyılarını da ziyaret ettim. Bu gezintilerde amacım, Porsuk Nehri’nin hikayesini daha iyi anlamak, Porsuk’un çevresel olarak ‘sorunlu’ alanlarını tespit edebilmek ve Porsuk’un sermaye birikim süreçleriyle ilişkisini anlamaktı. Bu gezintiler sırasında, Porsuk kıyılarındaki farklılaşmalar oldukça dikkat çekiciydi. Bu farklılıklar hem kent merkezi ve kırsal alanlar arasında hem de kent merkezi ölçeğinde belirgindi. Kent merkezindeki Porsuk kıyılarının gelişmişlik düzeyleri arasında yer yer büyük farklar bulunmaktaydı; bazı yerler oldukça gelişmişken bazıları az gelişmiş ya da çöküntü alanı halindeydi. Gündoğdu Mahallesi’ni bu gezintiler sayesinde fark ettim. “Porsuk’un hikayesini anlatmak” ya da “Porsuk’u konuşturmak” için başladığım bu araştırma yolculuğu “Gündoğdu’nun hikayesini anlatmak” biçimini aldı. Aslında Gündoğdu’nun hikayesi bir yandan -tez boyunca anlatmaya çalıştığım gibi- Porsuk’un hikayesiydi. Ayrıca Gündoğdu, çevresel olarak sorunlu alanları tespit etmek, Porsuk’un hikayesini ve sermaye birikim süreçleriyle ilişkisini anlamak gibi amaçlarımı bir arada gerçekleştirebileceğim bir mekandı. Bu nedenle bir süre Gündoğdu Mahallesi’nde yürümeyi sürdürdüm, kayıt altına almadığım sohbetler gerçekleştirdim, mahallenin fotoğrafını çekmeye – hem mecazi hem gerçek anlamda- çalıştım. Bu amaçlara uygun olarak Gündoğdu Mahallesi’nde yaşayan kişilerle görüşmeyi uygun buldum.

Alan araştırması boyunca birçok kişiyle görüştim. Bu görüşmelerden on beşini tez için kayıt altına aldım. Ancak araştırmada kayıt altına alınan görüşmelerden yalnızca dokuzunu kullandım. Geri kalan görüşmeleri kullanmamamın çeşitli sebepleri vardı. Bu görüşmelerden dördünü katılımcıların istekleri doğrultusunda notlandırarak gerçekleştirmiştım. Bu notlarla kaydettiğim görüşmelerin bazı kilit noktalarını gözden kaçırdığımı, katılımcıların anlatılarına yeterince odaklanamadığımı düşündüm. Bu nedenlerle yeterince güvenilir veriler olmadığını düşünerek araştırma kapsamından çıkardım. Diğer iki görüşmeyi ise katılımcıların yeterli anlatımı sağlamadıkları ve fazlasıyla çekingen davrandıkları için araştırma kapsamına dahil etmedim. Kayıt altına almadığım bu görüşmeleri ise saha notları olarak değerlendirdim.

Veri toplama aşaması, 2023 yılının Mayıs ve Haziran aylarında yaklaşık iki aylık bir süreçte gerçekleşti. Bu iki aylık sürecin yaklaşık bir ayı görüşmelere ayrıldı, geri kalan bir ay ise mahalledeki gözlemler, gezintiler ve kayıt altına almadığım görüşmelerle geçti. Veri toplama sürecinin tamamını kendim gerçekleştirdim. Görüşmelerin tamamı Gündoğdu Mahallesi'nde uygun ortamlar sağlanarak gerçekleştirildi. Bu ortamlar park, muhtarlık, katılımcıların evleri ve çalışma ortamları, sokak, kıraathane gibi mekanlar olarak çeşitlilik gösterdi. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Daire Başkanlığı'ndaki yöneticiyle görüşmem ise belediye binasında gerçekleştirildi. Tez çalışmasında kullanılan görüşmelerden elde edilen ses kayıtlarının toplam uzunluğu 403 dakika oldu. Görüşmelerin tamamı 30 dakikanın üstünde gerçekleştirildi ve ortalama 45 dakika sürdü. Araştırma kapsamında kullanılan dokuz görüşmenin tamamı katılımcıların onayı alınarak ses kaydına alındı. Ses kayıtları deşifre edildikten/yazılı metne dönüştürüldükten sonra geri döndürülemez şekilde silindi.

Saha sürecinde çeşitli zorluklar da yaşadım. Öncelikle, Gündoğdu Mahallesi'nde yaşayanlar için bir 'yabancı' olduğumu sürekli hissettim. İlk temaslar daima temkinli oldu ve görüşme taleplerimin bu nedenle çoğunlukla reddedildi. Alan araştırmasına başladığım ilk günlerde hiç görüşme yapmadan mahalleden ayrıldığım çok oldu. Bazı zamanlar mahallede 'tanınan, bilinen, saygın' kişilerin aracılık etmesine rağmen görüşmelerim reddedildi ya da beklediğim 'ciddiyetle' karşılanmadı. 'Dışarıdan' ya da 'yabancı' biri olmak, mahallelinin bana karşı güven duymamalarına ve her daim şüpheyle karşılamalarına yol açtı. Bunu araştırma boyunca hissettim. Yine de ısrarımın neticesinde bana güven ve samimiyetle yaklaşan insanlara rastladım ve görüşmelerimi onlarla gerçekleştirdim. Bu insanların bir kısmı evlerine alacak kadar bana güvendi ve bu sayede yaşadıkları konutların durumunu da gözlemleyebildim.

Karşılaştığım bir başka zorluk ise kadın katılımcılara erişmekti. Bu zorluğa yol açan sebeplerden ilki kamusal alanda kadınların erkeklere göre daha az bulunmasıydı. Bu nedenle erkek katılımcılara kıyasla kadınlarla karşılaşmam daha düşük bir ihtimal oldu. İkinci bir neden olarak yukarıda bahsettiğim 'yabancı' olma hali kadınlar için 'yabancı bir erkek' olma haline dönüşüyordu. Geleneksel toplumsal dinamiklerin yaygın olduğu bir mahallede 'yabancı' olmanın ötesinde 'yabancı erkek' olmak daha 'kalın duvarlar' ortaya çıkarıyordu. Bu nedenle, kadınlarla görüşmelerim hep başka bir kadın

katılımcımın aracılığıyla gerçekleşti. Katılımcıların dağılımına bakıldığında bu zorluğun yansıdığını görmek mümkün.

Zorluk olarak ele aldığım başka bir mesele ise mahallede askeri alanın bulunmasıydı. Askeri alan, Porsuk kıyılarının bitişiğinde konumlanmıştı ve Porsuk kıyılarını araştırmanın merkezine koyduğum düşünüldüğünde bu alanları gözlemlemek benim için oldukça önemliydi. Ancak, bu alanlara yönelik gözlemim tahmin ettiğim gibi olmadı. Askeri alanın sınırları boyunca gözlem kuleleri vardı ve gezindiğim alanlar askeri güvenlik sınırının içinde yer alıyordu. Dolayısıyla, fotoğraf çekimi yapmak ve rahatça gezinebilmek pek mümkün olmadı. Güvenlik ihlali olarak sayılabileceğini düşündüğümünden büyük bir çekingenlikle bu alanları gezdim ve bu durum “nitelikli” bir gözlem yapmama fazlasıyla engel oldu. Bu nedenle, Gündoğdu’daki Porsuk kıyılarını gezmek oldukça zorlu bir deneyimdi.

1.5. Veri Analiz Süreci

Veri analiz süreci, henüz alan araştırması gerçekleştirilirken başlamıştır. Görüşmeler yapıldıktan sonra ses kayıtları bilgisayar ortamına aktarılmış ve tamamı deşifre edilerek yazılı hale getirilmiştir. Bu esnada ses kayıtları, olduğu gibi metne dökülmüştür. Eş zamanlı olarak deşifre edilen metinler üzerine notlar alınmış eve o gün için elde edilen saha notları bir araya getirilmiştir. Bu aşamadan sonra verilerin kodlanması sürecine geçilmiş ve verilerden betimleyici kategoriler oluşturulmuştur.

Verilerin kodlanmasına öncelikle en genel düzeyde başlanmıştır. Bu genel düzeyde kodlama (açık kodlama) araştırmanın sorunsalına uygun olarak gerçekleştirilmiş ve böylece bazı genel temalar ortaya çıkmıştır. İkinci kodlama aşamasında (tematik kodlama/eksensel kodlama) açık kodlama sürecinde elde edilen genel temalar ve kategoriler birbirine bağlanmıştır. Yani, ilk kodlama sürecinde ortaya çıkan temaların birbirleriyle tutarlılığı ve ilişkileri incelenmiş ve bunlar yeni kategorilerde bir araya getirilmiştir. Kodlama sürecinin son aşamasında ortaya çıkan kategoriler yeniden incelenmiş ve bunlar bütünleştirilerek temel kategoriler belirlenmiştir.

Kodlama süreci tamamlandıktan sonra verilerin analiz sürecine geçilmiştir. İlk olarak, betimsel analiz gerçekleştirilmiştir. Betimsel analizle birlikte, kodlanan veriler doğrudan alıntılarla ele alınmıştır. Böylece anlatılanların bağlamı, neden bunu anlattığı, anlatılan şeyin hangi süreçlerle ortaya çıktığı ortaya konmuştur. Betimsel analizden sonra

sistematiik analizle verilerin incelenmesine geçilmiştir. Bu süreçte veriler sınıflandırılmış, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar belirlenmiştir. Veriler kavramsal olarak anlamlı hale getirilmeye ve kategoriler arasındaki ilişki belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Veri analizinin son aşamasında ise betimsel ve sistematiik analiz sırasında organize edilen verilerin yorumlanması gerçekleştirilmiştir. Yorumlama aşamasında, sunulan verilerin ve veriler arasındaki ilişkilerin ne anlama geldiği derinlemesine incelenmeye ve yorumlanarak anlatılmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEZİN TEORİK ALT YAPISI

2.1. Politik Ekoloji

Politik ekoloji çeşitli araştırma gündemlerini aynı anda içeren ve geliştirmeye çabalayan, son derece geniş içeriğe sahip akademik bir araştırma alanı olarak tanımlanabilir (Bridge vd., 2015; Greenberg ve Park, 1994; Walker, 2006). Bu çeşitliliğin ve içerik genişliğinin sebebi, farklı yaklaşımlarda çevresel sorunların kaynağı olarak gösterilen, çevresel sorunlara yol açan durumların farklılaşmasından kaynaklanmaktadır (Neumann, 2005, s. 3; Robbins, 2012, s. 14). Bu durum politik ekolojiyi kesin bir tanımla ortaya koymayı ve politik ekolojinin sınırlarını belirlemeyi güçleştirir. Tanımlamadaki zorluklara rağmen genel bir tanımla politik ekoloji; çok merkezli, farklı ekollerin kavramlarını kullanarak sosyo-çevresel süreçleri ve sonuçları açıklamaya çalışan eklektik bir çalışma bütünü olarak tanımlanabilir (Robbins, 2012, s. 84). Bu yönüyle politik ekoloji yeşil materyalizm, köylülük çalışmaları, müşterek tartışmaları, feminist kalkınma çalışmaları, eleştirel çevre tarihi gibi oldukça geniş bir teorik çerçeveden beslenir. Böylece politik ekoloji farklı teorik tedrisatlardan edindiği bir dizi eleştirel kavram, yöntem ve araçları kullanarak sosyo-çevresel/sosyo-ekolojik durumları açıklama ve anlama girişimi olarak tanımlanabilir. Piers Blaikie (2008, s. 766) politik ekolojinin ne olmadığını söylemenin, ne olduğunu söylemekten daha kolay olduğunu belirtir. O halde politik ekolojinin ne olmadığını ya da neyin karşısında durduğunu ele alarak başlamak politik ekolojiyi kavramaya yönelik ilk adım olabilir.

Politik ekolojiyi tanımlayabilecek ilk ortak kesen “apolitik ekoloji” argümanlarına alternatif bir açıklama olmasıdır (Robbins, 2012, s. 14). Politik ekoloji okulu ortaya çıktığından beri ekolojik dönüşümlerin anlaşılması için iktidar ilişkilerini dışarda tutan yaklaşımlara -insan yetenekleri ve kültürlerini coğrafi etkilerin belirlediği ve doğanın belirleyici, sabit ve tek yönlü bir rolü olduğunu öne süren yaklaşımlar- meydan okuyan bir tutuma sahiptir (Robbins, 2012, ss. 27-28). Bu apolitik yaklaşımlar, çevrenin artan insan nüfusunu destekleyebilecek kapasiteden yoksun olduğu argümanından -Malthusçu argüman- Roma Kulübü’nün Büyümenin Sınırları Raporu’na kadar çeşitli biçimlerde görülür (Robbins, 2012, s. 14). Malthus’un eko-kıtlık yaklaşımı, modernleşme yaklaşımı, Roma Kulübü gibi çevresel ‘apolitik’ yaklaşımlar çevre üzerindeki tahribatı ve ekolojik

sorunları aşırı nüfus, yanlış arazi yönetimi, piyasa verimsizlikleri ve yetersiz bilgi gibi argümanlar ile açıklar (Braun, 2015, s. 112; Bridge vd., 2015, s. 5; Robbins, 2012, s. 27).

‘Apolitik’ yaklaşımlar bağlamında ele alınabilecek olan çevreye yönelik determinist açıklama tarzlarına bakıldığında politik-ekonomik gelişmelerin çevre üzerindeki etkisini görmezden geldiğini söylemek mümkündür. Çevresel determinist yaklaşımlar genel olarak çevreye belirlenimci bir rol atfederek toplum ve doğa arasındaki karşılıklı etkileşimi görmezden gelir. Örneğin Malthus’un eko-kıtlık yaklaşımı nüfusun geometrik oranda arttığını bunun karşısında doğanın üretici kapasitesinin aritmetik oranda arttığını ve böylece nüfus ve doğa arasındakini bu dengesizliğin toplumun varlığını tehdit ettiğini öne sürer (Malthus, 2022, ss. 22-25). Görüleceği üzere doğaya belirleyici bir rol atfetmek, doğa ve toplum arasındaki karşılıklı bağıntıları, ilişkileri ve etkileşimleri görmezden gelmek bir yanı sıra ekonomik, politik ve toplumsal olanı görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle ekonomik ve politik gelişmeler, kapitalist toplumsal ilişkiler, çevresel adaletsizlikler, iktidar ve güç ilişkileri açıklamanın dışına itilir. Dolayısıyla determinist açıklamalar aynı zamanda politik olanı içermemekte ve ‘apolitik’ açıklamaları ön planı çıkarmaktır. Bu durumda tezin merkezinde duran şu soruyu sorabiliriz: *Çevresel determinist yaklaşımların görünmez kıldığı bir ilişki biçimi olarak ekolojide politik olan nedir?*

Çevresel determinist yaklaşımların açıklama tarzı insanlığın, ekonomik ve politik gelişmelerin doğa üzerinde yarattığı tahribatı silikleştirir (Bridge vd., 2015, s. 5; Robbins, 2012, s. 27). Diğer bir ifadeyle çevresel determinist yaklaşımlar politik-ekonomik güçlerin yarattığı çevresel adaletsizlikleri görmezden gelir (Braun, 2015, s. 112; Robbins, 2012, s. 19). Teknik ve determinist bir açıklama biçimi de aslında son derece politiktir. Bunun nedeni iktidar ilişkilerini görmezden gelmenin, sınıfsal çelişkileri gizlemenin ve sınıfsal çatışmaları yok saymanın aslında politik bir zeminde şekillenmesi, farklı bir bağlamda politik bir tercihi içermesidir. Tam olarak bu çerçevede mevcut iktidar yapılarının sürekliliğini sağlamaya hizmet eder. ‘Apolitik’ görüntünün altında belirli bir politik tercihin, iktidar yapısının, sınıfsal hiyerarşilerin ve eşitsizliklerin korunması hedeflenir. Ayrıca sosyo-ekolojik sorunların gerçek nedenlerini ve sonuçlarını anlamamanın ve böylece daha adil çözümler üretilmesinin önüne geçilir. Politik ekolojinin meydan okuması tam da bu noktayla ilişkilidir; politik ekoloji çevresel meselelerin toplumsal ilişkiler üzerinde dolaysız etkisi yerine ekonomi politiği, çevresel adaleti, tarihsel bağlamı, kapitalist

sömürü ilişkilerini ve devleti koyarak politik unsurları ön plana çıkarır (Bridge vd., 2015, s. 5). Diğer bir deyişle politik ekoloji politiktir çünkü çevresel değişimin politik ve ekonomik nedenlerini ortaya çıkararak bunların eşitsiz etkilerini gösterir (Braun, 2015, s. 102). Böylece toplumsal iktidar ilişkileri analizin merkezine koyularak çevreye erişim, çevrenin yönetimi ve dönüşümünü kuşatan mevcut politik güçler ve eşitsizlik yapıları çözümlenmeye çalışılır (Biersack, 2006, s. 3; Robbins, 2012, s. 3). Politik ekolojinin determinist açıklamalardan en temel farkı bu noktada açığa çıkar; ekolojik sorunların kaynağı ve suçlularını kapitalizmde aramak politik ekolojiyi diğer yaklaşımlardan ayıran unsurdur (Robbins, 2012, s. 13). Politik ekoloji ekonomik ilişkilerin, çevresel bozulmanın ve çevresel değişimin itici gücü olduğunu ve çevresel sistemleri bu güç ilişkilerinin kuşattığını ortaya çıkarma amacındadır. Örneğin bir kentsel nehrin kirliliği yalnızca kent merkezi ile ilişkili değildir ve nehrin akış yönündeki her nokta bu kirlilikten etkilenir. Diğer bir deyişle bu kirlilik daha büyük bir coğrafi ölçekte etkindir ve bu ele alınırken bu coğrafi ölçeklerin birbirleriyle bağıntısını ve bunun nasıl iktidar ilişkilerine gömülü olduğunu açıklamak gerekir (Robbins, 2012, s. 13). Buradan anlaşılacağı üzere politik ekolojide çevresel değişim, teknik yönetim ile ilişkili nötr bir süreç olmaktan ziyade birçok ölçeği ve eşitsiz iktidar ilişkilerini bir arada düşünmemizi sağlayan bir bağlamı ön plana çıkartır (Bailey ve Bryant, 2005; Bryant, 1992, s. 12). Buradan hareketle çölleşme, ormansızlaşma ya da su kirliliği gibi çevresel sorunları yaratan politik ve ekonomik süreçleri görmezden gelerek sorunların anlaşılmasının mümkün olmadığı söylenebilir (Bailey ve Bryant, 2005, ss. 26-27).

David Harvey (1993, s. 25) “tüm ekolojik projeler (ve argümanlar) aynı zamanda politik ve ekonomik projelerdir (ve argümanlardır) ve bunun tersi de geçerlidir” derken politik ekonomik ilişkilerin ekolojik bağlamını açıkça vurgulamaktadır. Sonuçta doğadaki tahribatı anlamak için tarihsel bağlamı, politik-ekonomik unsurları ve bunların yarattığı adaletsizlikleri birlikte ele almak önemlidir. Politik ekolojinin çevresel determinist açıklamalardan nasıl farklılaştığını daha iyi anlamak için politik ekolojik yaklaşımı merkezine alan araştırma örneklerine bakmak faydalı olabilir. Michael Watts’ın bu bağlamdaki öncü çalışması (1983) Kuzey Nijerya’daki gıda krizini kapitalist gelişme ve kapitalist ilişkilerle açıklar. Bu çalışmada gıda meselesine, sermaye birikiminin belirli aşamaları referans alınarak yaklaşılmakta ve bunun çevre ekonomiler üzerindeki eşitsiz etkisi merkeze alınarak bağlamsal bir tartışma yürütülmektedir. Diğer bir örnek Erik Swyngedouw’un (2004) Guayaquil’de su kaynaklarına yeterli ve güvenilir

erişim ile ilgili yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada suyun dolaşımı kapitalist kentleşme temelinde ele alınarak sermayenin bu dolaşımın ayrılmaz bir parçası olduğu açıkça gösterilir. Bu öncü çalışmaların gösterdiği gibi politik ekolojide, ekolojik sorunlar ister gıda krizi ister suya erişim sorunu olsun, tarihsel bir açıklama tarzına ve toplumsal yapıların irdelenmesine dayanır.

Politik ekoloji yaklaşımında politik olanın aynı zamanda ekolojik olduğu, ekolojik olanın doğası gereği politik olduğuna dair bir ön kabul vardır (Robbins, 2012, s. 3). Politik ekolojinin bu özelliği, kavramın akademik bir tartışma alanının içine hapsedilemeyecek kadar kapsamlı olduğunu, yani analizin kendisinin de politik bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir (Braun, 2015, s. 3). Bu durum yaklaşımın normatif içeriği ile ilişkilidir. Buna göre politik ekoloji marjinalleştirilmiş, ötekileştirilmiş, dezavantajlı ya da kenarda bırakılmış bireylerin (köylüler, etnik azınlıklar, kadınlar, yoksullar vd.) mücadelelerini, çıkarlarını ve içinde bulundukları kötü durumları vurgulayan ve bunları ortaya çıkaran akademik ve politik bir proje olarak değerlendirilebilir (Bridge, McCarthy, ve Perreault, 2015, s. 8). Bu haliyle politik ekolojinin diğer sosyal ve çevresel analiz yaklaşımlarından ayrıldığı ve açıkça normatif bir yaklaşım olduğu düşünülebilir (Bridge vd., 2015, s. 8). Politik ekoloji sadece sosyal ve çevresel süreçleri açıklamakla yetinmeyip sosyal adalete ve radikal siyasete yönelen alternatif bir anlayış inşa eder (Braun, 2015, s. 8). Bu aynı zamanda yaklaşımın güçsüz ve savunmasız insanların çıkarlarını önceleyen değişim ve dönüşüme yönelik tutumunun göstergesidir. Daha açık bir ifadeyle “sosyal ve çevresel değişimlerin daha iyi, daha az zorlayıcı, daha az sömürücü ve daha sürdürülebilir yolları” olduğunu varsayarak araştırmayı sürdürmeye yönelik bir ilke benimsenir (Robbins, 2012, s. 20). Paul Robbins (2012, s. 20) politik ekolojinin değiştirebilmeye yönelik gücünü ve inancını bir metafor kullanarak açıklar: “Politik ekoloji hem kusurlu, tehlikeli ve politik olarak sorunlu açıklamaları parçalara ayırmak için ‘balta’ hem de yeni sosyo-ekolojilere dönüşmek için bir ‘tohum’ sunar.” O halde politik ekoloji, bir yandan ekolojik meselelerin arkasındaki ekonomik ilişkileri tarihsel bağlamı gözeterek determinist yaklaşımların görmezden geldiği gizemi çözerken diğer yandan daha adil bir toplumsal dönüşümün yollarını arar.

Politik ekoloji yazınında doğru olduğu varsayılan ön kabuller eleştirel bir okumaya tabi tutularak, bu bilgilerin altı oyulur, çelişkileri vurgulanır ve bu bilgiler teknik bir dilden uzaklaştırılarak politize edilir (Robbins, 2012, s. 98). Eleştirel sosyal bilim

geleneginin bir parçası olan politik ekoloji, toplum ve çevre arasındaki ilişkiye dair ‘verili gerçekleri’ yıkan epistemolojik bir proje olması nedeniyle politiktir (Bridge vd., 2015, s. 5). Politik ekoloji, eleştirel sosyal bilimin toplumsal ilişkilerin yapısal çelişkilerini gösterme, bu ilişkilerin altında yatan iktidar ilişkilerini açığa çıkarma, güçsüz ve savunmasız insanlara halihazırdaki uygulamaları eleştirme ve dönüştürme gücünü vermek için araştırma yapma gibi ilkelerini bünyesinde taşır (Neuman, 2006, s. 142). İşte yukarıda belirtilen politik ekolojinin baltası bu noktada devreye girer: “Eleştirel tarih yazımı, yapı bozum ve demistifikasyon olarak politik ekoloji, yıkıcı sosyal ve çevresel sonuçlar yaratan hikayeleri, yöntemleri ve politikaları kesip budayan bir baltadır” (Robbins, 2012, s. 99). Bu durumda, *eleştirel sosyal bilim geleneğinden gelen politik ekolojik yaklaşımlarda ortak kabul gören fikri eğilimler, açıklamalar ve yönelimler nelerdir?*

Politik ekolojik açıklamalar çevresel olayların toplumsal adaletsizliklerle ilişkili boyutlarına odaklanır ve çevresel değişimin beraberinde getirdiği maliyet ve faydaların aktörler arasında nasıl dağıldığını analiz eder (Bailey ve Bryant, 2005, s. 27; Robbins, 2012, s. 87). Çevresel maliyet ve faydaların eşitsiz iktidar ilişkilerine referansla nasıl dağıldığına yönelik bu ilgi, politik ekolojinin temel özelliklerinden biridir (Blaikie, 1999, s. 133). Çevresel değişimin maliyetleri (etkileri ya da yükleri), bunlara karşı direnebilecek araçlardan yoksun olan topluluklara, gruplara, sınıflara yüklenirken faydaları politik, ekonomik ve toplumsal bakımdan daha güçlü topluluklara dağıtılır (Bailey ve Bryant, 2005, s. 27; Robbins, 2012, s. 87). Politik ekoloji çevresel adaleti, analizinin merkezine konumlandırarak çevresel tehlikeleri belirlemek ve bunlara karşı direnemeyecek toplulukların zehirli atıklar, kirli su kaynakları gibi çevresel tehditlere maruz kalma eğilimini ortaya çıkarmakla ilgilenir (Robbins, 2012, s. 87). Bununla birlikte politik ekoloji çevresel maliyet ve faydaların eşitsiz dağılımının mevcut sosyal ve ekonomik eşitsizliklere eklemlenerek bu eşitsizlikleri güçlendirdiğini kabul eder (Bailey ve Bryant, 2005, s. 27). Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere çevresel değişim ve ekolojik süreçler sosyo-ekonomik ve politik süreçlerle ilişkili olarak ele alınır. Böylece çevresel eşitsizlikler mevcut eşitsizliklerle bir arada ele alınarak daha bütüncül bir bakış imkânı sağlanır.

Politik ekolojide diyalektik açıklama tarzı benimsenir; nesneler ve şeyler birbirinden ayrı olmadığı gibi doğadaki varlıklar doğadaki diğer unsurlardan ayrı,

yekpare düşünülemez (Robbins, 2012, s. 94). O halde çevresel olgular karmaşık ve birleşik bir şekilde mevcutsa bunu açığa çıkarmanın yolu ilişkisel bir bakış açısıdır (Robbins, 2012, s. 94). Daha açık bir ifadeyle doğadaki herhangi bir şey büyük bir sürecin ayrıksı/yalıtılmış bir unsuru değil, aksine onun bir parçasıdır, ve diğer şeylerle ilişkisiyle birlikte mevcut halini alır (Robbins, 2012, s. 94). Bu açıklama Bertell Ollman'ın (2022, s. 31) diyalektik tanımıyla paralellik gösterir:¹

“Diyalektik, ‘şeye’ dair ortak-duyusal nosyonu (şeyin bir tarihe ve diğer şeylerle bağlantıya sahip olduğu nosyonunu) ‘süreç’ nosyonları (şeyin kendi tarihini ve gelecekteki olası görünümünü içeren bir şey olarak alan nosyonları) ve ilişki nosyonları (şeyin diğer şeylerle olan bağlarını o şeyin ne olduğunun bir parçası olarak ele alan nosyonları) ile ikame ederek bizim gerçeklik hakkındaki düşüncemizi yeniden yapılandırır.”

Aslında diyalektik bir bakışla çevresel değişim ve ekolojik süreçlere odaklanmak şu anlama gelir; karmaşık süreçler ancak ilişkisel bir yaklaşımla açığa çıkarılabilir ve gerçeklik hakkında düşüncelerimiz bu yolla oluşabilir. Örneğin kentlerde kentsel kamusal parkların sayısının ve büyüklüğünün artırılması o kentte yaşayan insanlar için gerekli ve genellikle sonuçlarının iyi olduğu bir süreci işaret eder. Ancak durum her zaman bu şekilde gerçekleşmeyebilir. Bu planlamalar yalnızca yeşil estetik için gerçekleştirilebilir ve o bölgenin soylulaştırılarak bir takım toplumsal sınıfların dışlanması yönünde bir sürece yol açabilir. Bu durumda o bölgede ya da mahallede yaşayan kimseler yer değiştirmek ve daha yoksun alanlara yerleşmek zorunda kalabilir. Bu gerçekliğe ulaşabilmek için diyalektik bir bakış açısıyla kentsel çevreyi ele almak zorunluluk haline gelir. Diğer bir deyişle kentsel çevrede gerçekleşt(tiril)en değişimleri birbirinden ve politik-ekonomik süreçlerden koparmadan bir bütünlük içinde ele almak gerekir. Ancak, politik ekoloji, ekoloji çalışmalarına önemli katkılar sunmasına rağmen kentleri yeterince gündeme almadığı için eleştirilmiştir (Heynen, 2014; Rademacher, 2015). Bu eleştiriler özellikle alanın içinden yükselerek argümanların güçlenmesine ve genişlemesine yol

¹Diyalektik olmayan bir araştırmanın nasıl olacağını belirtmek diyalektiğin ne ifade ettiğini anlamayı kolaylaştırır. Diyalektik olmayan bir çalışmada küçük bir parça ile başlanır ve bu küçük parçanın diğer parçalarla olan ilişkisine bakılarak bütün yeniden inşa edilir (Ollman, 2022, s. 33). Diyalektik bir çalışmada ise bütünle başlanılır ve daha sonra parçaya, parçanın bütün içinde nasıl bir yer tuttuğuna ve işlediğine bakılarak bütüne dair kavrayışa ulaşılır (Ollman, 2022, s. 33). Buradan yola çıkarak diyalektik bir gözle doğadaki bir şeyi düşündüğümüzde o şeyin bütün içinde tuttuğu yere ve işleyişine bakarak bütüne dair bir kavrayışa ulaşmak esastır. O şey bütünden bağımsız düşünülemez, bütünün bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu noktada şeylerin tek başına hangi sonuçlara ya da diğer şeylerle ilişkilenecek bütünü nasıl inşa ettiğinden ziyade şeylerin bütüne dair ne anlam ifade ettiği önem kazanır.

açmıştır. Bu geçişi anlamamanın en iyi yolu doğa-kent ikiliğini ve bu ikiliğin kırılma noktalarını ele almaktır.

Kentler genellikle tarihsel, teorik ve ampirik düzeyde doğanın, ekolojinin ve çevrenin tam karşısında konumlandırılmış ve bunların tam zıttı olarak görülmüştür (Keil, 2003, s. 729). Bu kent-doğa karşıtlığı politik ekolojide de mevcudiyetini kısmen korur. Politik ekolojide özellikle ilk çalışmalarda doğa, kentin dışında bir yer olarak konumlandırılmış ve bu nedenle kentlerin ekolojik olarak etkisi görülememiştir (Heynen, 2014, s. 598; Rademacher, 2015, s. 140). Kent-doğa ilişkisinin görmezden gelinmesi ya da bu ikiliğin kökeni, tarihsel olarak geriye gidildiğinde doğa-toplum ikiliğine dayanır. Buradan hareketle kent-doğa ikiliği doğa-toplum ikiliğinin mekânsal ifadelerinden biri olarak karşımıza çıkar (Kaika, 2005). Kapitalist ilişkilerin kurumsallaştığı toplumlarda doğanın meta biçiminde içselleştirildiği ancak bu içselleştirmeye rağmen doğaya yaklaşımın dışsal olma halini koruduğu görülür (Smith, 2006). Diğer bir deyişle doğa kapitalizm için ekonomik değer kazandıran bir kaynak işlevi göstermesine rağmen toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak sunulur. Bu noktada şu soruya yanıt aramak yerinde olacaktır: *Nasıl kent-doğa ikiliğinin üstesinden gelen ilişkisel bir yaklaşım geliştirilebilir?*

2.1.1. Kentsel politik ekoloji

Kentsel politik ekoloji doğa-toplum ve/veya doğa-kent gibi ikilikleri sorgulayarak kentin kazandığı yeni anlamları ortaya koymaya çabalar. Bu yeni anlamlar kenti; doğanın, çevrenin ve ekolojik olanın tam merkezine koyarak kente dair yeni bir tahayyül imkânı sağlar. Böylece kent artık politik ekolojide çevre odaklı tartışılabilir ve sorgulanabilir hale gelmiştir (Robbins, 2012, s. 72). Diğer bir deyişle politik ekolojinin ‘çevre’ ve ‘çevresel’ olarak kavradığı şeyler kentleri de içerecek şekilde genişleme ve zenginleşme göstermiştir (Robbins, 2012, s. 73). Bu genişleme ve zenginleşme yalnızca politik ekoloji ile sınırlı değildir. Eleştirel sosyal bilimler de doğa ve kentsel doğa kavramsallaştırmalarını benimsemeye başlamıştır (Rademacher, 2015, s. 138). Roger Keil (2003, s. 730) “doğanın geri gelişi” olarak ifade ettiği bu süreci, doğa ile kentsel ilişkiler arasındaki krizin fazlaca gündeme gelmesiyle ilişkili olduğunu belirtir.

Yukarıda anlatılan ilişkisel yaklaşım neticesinde kent ölçeği artık insan ve insan olmayan doğanın iç içe geçtiği bir yer olarak ele alınmaya başlanmıştır (Robbins, 2012,

s. 73). Diğer bir deyişle kentsel politik ekolojiyle birlikte doğanın bittiği veya hiç olmadığı bir alan olarak tanımlanan kent ve kentleşme kavrayışlarının önüne geçilmiştir (Akbulut ve Candan, 2019, s. 285). Bu bakış açısı ile kentsel değişim ve politika gibi konular, çevresel konular ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 900). Kent ve doğanın iç içe geçmişliği kentlerin somut düzlemde “su, hava, yeşil alanlar gibi doğal varlıkları, süreçleri ve döngüleri” içermesidir (Akbulut ve Candan, 2019, s. 284). Buna ek olarak iç içe geçmişliğin diğer göstergesi kentlerin “doğa tahribatı yaratan bir dizi pratiğin mekansallaştığı alanlar” olmalarıdır (Akbulut ve Candan, 2019, s. 284). O halde kentsel politik ekolojiyle kent ve doğa ilişkilerinin yeniden tanımlandığı söylenebilir. Bu yeniden tanımlamaya göre doğa, toplumdan ayrıksı olmadığı gibi sosyo-çevresel bir fenomen olarak kent de doğadan ayrıksı, doğanın sınırları dışında kalmaz. Harvey (1996, s. 186) bunu “New York kentinde doğal olmayan hiçbir şey yoktur” şeklinde belirtir. İnsan faaliyetleri doğayı dönüştürdüğü ve insanlar dönüştürdükleri doğaya uyum sağlamaya çalıştıkları için toplum ve doğa birbirinden ayrı sistemler olarak düşünülemez (Harvey, 1996, s. 186). Bu nedenle kent, toplum-doğa ilişkilerinin üretildiği ve mekansallaştığı, doğanın dönüştürüldüğü ve ehlileştirildiği ilişkiler bütünü olarak kavranabilir (Akbulut ve Candan, 2019, s. 285). Kent; insani, doğal, gerçek, kurgusal, mekanik ve organik şeylerin birbirine karıştığı ve böylece doğayı ve toplumu bir araya getiren bir bütündür (Swyngedouw, 1996, s. 66). Tam da bu ilişkilerin çok katmanlı bir aradalığı kenti sosyo-çevresel bir ortama dönüştürür (Swyngedouw, 1996, s. 66). O halde kent, Ollman’ın içsel ilişkiler felsefesine de referansla, insan yaşamının doğadan uzaklaşmasını değil, aksine “toplum ve doğa arasında yeni ve daha karmaşık ilişkilerin yaratıldığı bir süreç” olarak değerlendirilmelidir (Keil, 2003, s. 729).

2.1.1.1. Kentsel politik ekolojinin ana kavramları: kentsel metabolizma ve doğanın kentleşmesi

Kentsel politik ekolojinin ikilikleri sorgulayarak ulaştığı kentin yeni anlamı, kentsel politik ekolojinin iç tartışmalarında ve kavramlarında da kendini gösterir. Kentsel metabolizma ve doğanın kentleşmesi gibi kentsel politik ekolojinin en temel kavramları, doğa-kent ikiliğine yönelik uzlaşımçı tavrın tezahürü niteliğindedir. Kentsel metabolizma kavramı, doğal süreçlerin bir parçası olarak kentte yaklaşmanın nasıl mümkün olduğunu açığa çıkarmaya yardımcı olur. Kentsel metabolizmayı anlamamanın ilk adımı

‘metabolizma’ düşüncesini ele almaktır. Metabolizma kavramı Liebig’e² dayandırılmakla birlikte kentsel metabolizma bağlamında kullanımı genellikle Karl Marx’a atıfla ele alınmaktadır (Foster, 2011, s. 212). Marx’a göre (2011, s. 181) emek; insan ve doğa arasındaki karşılıklı bir süreci ifade eder. Metabolizma kavramı bu süreçte açığa çıkar. İnsan emek aracılığıyla doğayla kurduğu ilişkide bir madde alışverişi yürütür, düzenler ve denetler (Marx, 2011, s. 181). Tam olarak insan ve doğa arasındaki bu madde alışverişi metabolizmayı ifade eder. Emek aracılığıyla insan, doğanın karşısında kolları, bacakları, kafası ve elleriyle bir doğa gücü olarak bulunur (Marx, 2011, s. 182). Böylece insan doğal güçlerini kullanarak doğayı değiştirirken aynı zamanda öz doğasını da değiştirir (Marx, 2011, s. 182). Bu süreçte insan-doğa arasındaki madde alışverişinde elde edinilen dönüştürülmüş maddeler, aslında onların kullanım değeri -insan ihtiyaçlarına yönelik kullanılmasına- biçimini almasıdır (Marx, 2011, s. 186). Buradan hareketle Marx (2011, s. 187) emeğin kullanım değerini üreten ve tüm toplum biçimlerinde aynı şekilde gerçekleşen amaçlı bir faaliyet olduğu sonucuna varır. Tam olarak bu amaçlı faaliyet insan ve doğa arasındaki metabolik etkileşimi ifade eder (Marx, 2011, s. 187). Bu metabolik etkileşimle hem insanların hem de insan olmayanların doğası emek aracılığıyla dönüşür (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 904). Daha açık bir ifadeyle insan emek aracılığıyla fiziksel, zihinsel güçlerini ve yeteneklerini kullanarak insan ve insan dışı doğayla etkileşime girer, onu dönüştürür ve kendi de dönüşür (Swyngedouw, 2006, s. 23). Buradan hareketle toplumsal ilişkilerin doğal çevreyi metabolize ederek işlediği ve böylece toplum ve doğayı aynı anda dönüştürdüğü sonucuna ulaşılabilir (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 905). Bu karşılıklı etkileşim doğanın metabolizmasının toplumu, toplumsal değişimin de doğayı şekillendirmesini içerir (Smith, 2006).

Erik Swyngedouw ve Nik Heynen (2003, s. 905) barajların üretiminden kent parkının yapımına, DNA kodlarının başkalaşımından bir gökdelenin inşasına kadar her şeyin, sosyo-doğal metabolizmaların örgütlendiği toplumsal ilişkilerle bağlantılı olduğunu belirtir. Bunlar aynı zamanda sürekli genişleyen sermaye dolaşım sürecinin dinamiklerini de ifade eder (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 905). Marx’ın sermaye dolaşım süreçleri üzerinden kavradığı metabolizma, kavramın genel düzeyde anlamını

²Liebig’in analizini ve Marx’ın bu analizden etkilenecek nasıl bir tartışma yürüttüğünü daha detaylı incelemek için Foster’ın (2011) ‘Marx’ın Ekolojisi’ isimli kitabından yararlanılabilir.

ifade eder: “Kapitalizm tarafından meydana getirilen ve yabancılaşmış bir biçimde durmaksızın yeniden üretilen karmaşık, dinamik ve bağımsız ihtiyaçlar ve ilişkiler kümesi” olarak metabolizma (Foster, 2011, s. 213). Sonuç olarak metabolizma kavramı insan-doğa arasındaki etkileşimi, daha genel düzeyde biçimsel olarak ayrılmış toplumsal olan ile doğal olan arasındaki içsel ilişkiyi ifade eder. Kentsel politik ekoloji doğa-kent ayrıksılığını aşmanın bir yolu olarak metabolizma kavramını kentleştirerek kentsel metabolizma kavramsallaştırmasını ortaya koyar (Heynen, 2014, s. 599). Metabolizma kavramının kentleştirilmesi temelde doğa-kent ikiliğinin ortadan kaldırmanın ve bunlar arasındaki bağıntıları ve ilişkileri açığa çıkarmanın ihtimalini açar.

Kentsel metabolizma doğal koşulların toplumsal süreçlerle birlikte işlediği önermesini -ki bu metabolizmanın anlamıdır- kentsel alanlara taşır. Buna göre kentler içinde barındırdıkları dönüşüm ve metabolizmalarla fiziksel ve sosyal süreçleri birbirine bağlar (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 899). Daha açık bir ifadeyle biyo-kimyasal döngüler ve biyo-fiziksel süreçler gibi maddi unsurlar sermaye, emek, bilgi ve toplumsal güç gibi toplumsal unsurlarla kesişerek birbirleriyle bağlantılı dolaşımları oluşturur (Rademacher, 2015, s. 142). İşte tam da bu fiziksel ve sosyal olanın bağlantılı dolaşımlarının kentsel alanlardaki mevcudiyeti, kentsel metabolizmayı işaret eder. Kentsel metabolizma, insan emeği ve insan dışı süreçlerle aynı anda ortaya çıkan dinamik bir süreçtir (Heynen, 2014, s. 599). Bu dinamik süreç yeni sosyo-mekansal oluşumlara yol açar ve bunların kendini göstermesini sağlar (Heynen, 2014, s. 599). Diğer bir deyişle su, enerji, gıda, toplum ve doğanın sonsuz etkileşiminin birer ürünüdür (Swyngedouw, 1999, s. 445). Bunlar doğanın birer parçası olarak toplumsal yaşamın desteklenmesini ve sürmesini sağlayan toplumsal-doğal (melez) şeylerdir (Swyngedouw, 1999, s. 445). Tam da doğal olanın toplumsal olanla birleşmesi sebebiyle bu şeylerin tamamı çelişkiler, gerilimler ve çatışmaları içerir (Swyngedouw, 1999, s. 445). O halde kentsel metabolizma hem sosyo-ekolojik süreçlerin ‘politik’liğini hem de kent-doğa ilişkisinin diyalektiğini açıkça gösterir (Swyngedouw, 2015, s. 612).

Kentsel metabolizma insan ve insan dışı yaşamın bir araya geldiği, toplumsal süreçlerin doğal koşullarla kesiştiği bir kent manzarası sağlar. Bu kesişimin ve akışların

farkına varmak için kentin işlek bir caddesinden ona bakmak yeterlidir.³ Bu neredeyse küresel olarak mümkündür. Ortalarından nehir geçen ve bu nehir etrafında toplumsal tabakalaşmaların yaşandığı Londra’da ya da Eskişehir’de kentteki metabolik süreçleri gözlemlemek mümkündür. Bu durum Neil Smith’in (1982, s. 143) belirttiği gibi kapitalizmin farklı coğrafyalarda yarattığı benzer, ancak aynı olmayan, metabolik süreçleri ve akışları deneyimlemeyi, gözlemlemeyi mümkün kılması ile yakından ilişkilidir. Analitik çıkış noktası ‘kent’ olan kentsel metabolizma kavramı kentten yola çıkarak metabolizmik bir ilişki tanımladığı için, doğayı merkezine alan ‘doğanın kentleşmesi’ kavramıyla bir arada düşünülmelidir.

Kentsel metabolizma ile ortaya konan doğal ve kentsel olanın birlikteliği fikri, doğanın kentleşmesi ile bir sıçrama daha gerçekleştirir. Başka bir deyişle doğanın kentleşmesi, tarihsel süreçte kentin ikinci doğa olarak inşa edilmesi ve böylece doğadan koparılmasının yerine, yeni bir bakış açısının konması anlamına gelir (Lefebvre, 1976, s. 15). Kentin doğadan kopuşu Orta Çağ kentinin doğayla birlikteliğinin erken sanayi kentinde tam tersi bir ilişkiye evrilmesi ile bağlantılıdır (Keil ve Graham, 2005, s. 102). Temel olarak doğanın kentleşmesi, doğanın dönüşüm süreçlerinin kentleşme süreci ile bağlantılı olduğu anlamına gelir (Swyngedouw, 2015, s. 33). Bu bağlantı kenti “coğrafi olarak düzenlenmiş sosyo-çevresel metabolizmalar süreci” olarak ele alma imkanı sağlar (Swyngedouw, 2006, s. 34). Bu durumda kentler doğa ile etkileşim halinde, doğanın içinde, doğayla birlikte ve doğa aracılığıyla inşa edilen metabolik süreçler bütünüdür (Keil ve Graham, 2005, s. 99). Doğanın kentleşmesi ile birlikte kent, “doğanın sosyo-fiziksel metabolizmasını sürekli olarak dönüştüren dev bir sosyo-çevresel süreç” olarak ele alınmaktadır (Swyngedouw, 2006, s. 35) ve kentlerin her yerinde doğayı bulmak mümkündür (Keil ve Graham, 2005, s. 99). Kent ve doğa arasındaki bu karşılıklı etkileşim “sosyal ve doğal süreçler arasındaki karmaşık ve toplumsal olarak organize edilmiş ilişkilerin” sonucunda gerçekleşir (Keil ve Graham, 2005, s. 100). Doğanın kentleşmesi yalnızca kentsel çevre ile sınırlı değildir. Aynı zamanda kentin sınırlarını aşan bir sürecin ifadesidir. Bu genişleme kentin politik ekolojik tarihiyle ilişkilidir ve bu anlamıyla doğanın kentleşmesi, kentin genişleyerek ekolojik sınırı kendinin dışına doğru

³Swyngedouw (2006, s. 20) “Metabolic Urbanization: The Making Of Cyborg Cities” adlı kitap bölümünde tam olarak bunu yapar ve Londra’da Piccadilly Circus’un (Londra’da ünlü ve işlek bir yer) köşesinden sosyo-çevresel metabolik ilişkilerin nasıl bir araya geldiğini anlatır.

ittiğini de işaret eder (Swyngedouw, 2004, s. 37). O halde ‘kentin politik ekolojik’ tarihi sadece kent doğasının üretimini değil aynı zamanda kırım da üretimini ve biçimlenmesini içerir (Swyngedouw, 2006, s. 35).

Doğa ve kent arasındaki etkileşim tarihsel olarak belirlenir, kentin yeniden üretimi için gereken metabolik araçları şekillendirir, üretir, sürdürür, dönüştürür ve sosyo-doğal (*socio-nature*) kullanım ve değişim değerlerinin birikimi bu etkileşim yoluyla harekete geçirilir (Swyngedouw, 2006, s. 34). O halde doğanın kentleşmesi bir anlamıyla doğanın parçalara ayrılarak metalaştırılması metalaşması, doğanın meta ve para dolaşımı alanına itilmesi, değişim değerine tabi kılınmasıdır (Swyngedouw, 2006, s. 35). Her metanın bir kullanım değeri ile bir değişim değeri bulunur; kullanım değeri bir şeyin yararlılığını, yani metanın “sürekli gelişen insani ihtiyaç ve istekler skalası içindeki yerini” ifade ederken değişim değeri ise “metanın ‘meta oluşunu’ yani mübadele edilebilirliği” anlamına gelir (Kovel, 2005, s. 63). Kullanım değeri somuttur; duysal ve entelektüel farklılıklara sahip niteliksel bir işlevdir ve değişim değeri taban tabana zıttır; duysal ve somut olanın yerine niceliksel özellikler ön plana çıkar (Kovel, 2005, s. 168). Bu bağlamda metalaşma ise bir şeyin kullanım değerinin soyutlanması ve değişim değerine indirgenerek piyasada alınıp-satılabilecek bir ürüne dönüştürülmesi anlamına gelir. Doğanın soyutlaştırılarak metalaşması sürecinde yeni metabolik etkileşimler ortaya çıkarak sembolik ve maddi sosyo-doğal etkileşimleri şekillendirir (Swyngedouw, 2006, s. 35). Metalaşma sürecinde ortaya çıkan yeni metabolik etkileşimler hem ekolojik hem de toplumsal dönüşümü beraberinde getirir (Swyngedouw, 2015, s. 35). Bu bağlamda düşünüldüğünde doğanın kentleşmesi teknik bir sorun olmanın ötesine geçerek doğanın dönüşümünü sınıf, toplumsal cinsiyet ve etnik ilişkilerin içine gömülüdür (Swyngedouw, 2006, s. 35). Böylece doğanın kentleşmesi bazılarını ayrıcalıklı kılarken bazılarını -hatta toplumun oldukça büyük bir kısmını- dışlayan, sosyo-çevresel adaletsizlikler üreten bir ‘sosyo-doğal’ bir süreç olarak karşımıza çıkar (Swyngedouw, 2006, s. 35). Bu tam olarak yukarıda anlatılan toplumsal olan ile doğal olanın bir araya gelmesiyle oluşan gerilimlerin, çatışmaların ve çelişkilerin bir göstergesi olarak okunabilir.

Bu noktada kentsel politik ekolojinin, kentsel metabolizma ve doğanın kentleşmesi gibi kavramsallaştırmalarla doğa-kent ikiliğini aşma çabasının bu çalışma için anlamını ele almak gerekiyor. Politik ekolojinin ekolojik sorunların kaynağını politik-ekonomik süreçlerde araması, ‘apolitik’ paradigmalardan ötesine geçme imkânı sağlar. Bu durum

çevresel adaletsizlikleri sermaye birikim süreçleri ve toplumsal iktidar ilişkileriyle birlikte ele almayı mümkün kılar. Kentsel politik ekolojinin doğa-kent ikiliğini aşma çabası ise politik ekolojinin sınırlarını genişleterek kentle içsel ilişkili bir şekilde çevresel sorunların tartışılabilmesine olanak tanır. Böylece çevresel adaletsizlikler kentsel çevre bağlamında ele alınabilir hale gelir. Politik ekolojinin sunduğu argümanlar kentsel politik ekoloji tartışmalarıyla birlikte düşünüldüğünde, kapitalist kentleşme süreçleri ile kentsel çevresel adaletsizlikler arasındaki karşılıklı ilişkiyi açığa çıkar. Sonuç olarak kentsel politik ekolojik perspektifle kentsel çevresel adaletsizliklerini ele almak hem kapitalist kentleşme sürecine dair yeni argümanlar geliştirmeyi hem de bu süreçte ortaya çıkan eşitsizlikleri ele almayı kolaylaştırır.

2.2. Çevresel Adalet

Çevresel adalet kavramsal olarak uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Kavram ilk kullanılışı '*The United Church of Christ's Commision for Racial Justice*'in (Birleşik Hristiyan Kilisesi Irksal Adalet Komisyonu)' 1987'deki '*Toxic Waste and Race in United States* (Amerika'da Toksik Atıklar ve Irk)' başlıklı raporuna ve Robert Bullard'ın 1990'da yayınlanan '*Dumping in Dixie*' çalışmasına dayanır (Robbins, 2012, s. 74).⁴ Kavramın politik ekolojideki kullanımıyla çevresel adaletin politik-ekonomik bağlamlarının önemi vurgulanmıştır. Bu vurgularla birlikte çevresel adaletsizliğin kaynağı sermaye birikim süreçlerinin işleyişinde aranarak sınıfsal, etnik, ırk, toplumsal cinsiyet gibi eşitsizliklerle kesiştiği noktalar ön plana çıkarılmıştır. Böylece çevresel adalet farklı bağlamlarda tartışılarak kapsamı genişletilmiştir. Özellikle kentsel çevresel adalet araştırmalarında yapıyı çevreye dair önemli argümanlar üretilmiştir. Bu birikimselliğin ulaştığı son nokta ise kentsel çevresel adaletin kent hakkı ve mekânsal adalet kavramlarıyla bir arada ele alınmasıdır. Kavramın politik-ekonomik bağlamı, kentsel çevresel adalet ve bunların kent hakkı, mekânsal adalet gibi kavramlarla ilişkisi sırasıyla ele alınacaktır.

Politik ekoloji gibi çevre hakkında tartışmalar yürüten bir araştırma alanının mutlaka irdelemesi gereken birbiriyle ilişkili iki soru vardır: *Kaynakların kontrolünden kim(ler) kazanç sağlar ve bu eşitsiz ilişki nasıl biçimlenir?* Çevresel adalet kavramı bu

⁴Kavramın tarihsel sürecine dair detaylı bilgiye Robbins (2012) ve Örçen Güler ve Turan'ın (2020) çalışmalarından faydalanılabilir.

noktada kaynakların kontrolünden kazanç sağlayanların ve bu süreçte elindekileri dahi kaybedenlerin karşılıklı ilişkisine odaklanmamız için önemli bir çıkış noktası sunar. Çevresel adalet(sizlik)⁵ alt sınıflar, ırksal ve etnik azınlıklar, toplumsal cinsiyet bağlamında ayrımcılığa maruz kalanlar gibi güçsüz toplulukların neden çoğunlukla zararlı ve ölümcül maddelere maruz kalacak çevrelerin içinde ve yakınında yaşamak zorunda kaldığı gerçeğiyle ilgilenir (Robbins, 2012, s. 74). Buradan hareketle çevresel adaletsizliklerin ve yüklerin çoğunlukla çevresel maliyetlere direnmek için yeterli siyasi ve finansal kaynaktan yoksun olanlara aktarıldığı sonucuna ulaşılabilir (Robbins, 2012, s. 87).

Peki bu çevresel maliyetleri ortaya çıkaran nedir? Bu soruya yanıt bulmak çevresel adaletsizliklerin kaynağını, onun toplumsal eşitsizliklerle ilişkisini anlamayı kolaylaştırmakla birlikte çevresel adaleti kavramsal bakımdan güçlendirecektir. Çevresel adalet kavramının kullanımı bu toplumsal eşitsizliklere vurgu yapmadığı sürece sıklıkla bir boş gösteren olma eğilimindedir. Bu eğilimi nedeniyle kavrama temkinli yaklaşılmaya çevresel adaletin kimin için olduğu sorusu ile başlanabilir.⁶ Marx'ın "eşit haklar arasında son sözü güç söyler" ilkesi, çevresel adaleti boş gösteren olmaktan kurtarmak için iyi bir başlangıç olabilir (Marx, 2011, s. 232). Bunun nedeni adaletin dağılımında ve adalete erişimde belirleyici unsurun eşit vatandaşlık haklarına sahip olmak değil eşitsiz sınıfsal güç dağılımı olmasıdır. Alt sınıflar, etnik azınlıklar gibi ekonomik ve politik güçlerden yoksun olanlar adalete erişimde çoğunlukla zorluk yaşarlar. Çevresel adaletsizliklerin bu grupların üstüne yüklenmesi tam bu noktayla ilişkilidir. Dolayısıyla yapısal koşullar ve toplumsal iktidar ilişkileriyle birlikte çevresel adaleti düşünebilmek için ekonomik, politik ve toplumsal sistemin yani mevcut olarak kapitalizmin nasıl işlediğini ele almak gerekir.

Sermayenin birikim mantığında doğayı tüketmek ve sömürmek başat bir role sahiptir çünkü kapitalizm doğayı metalaştırarak ve soyutlayarak sermaye birikimini gerçekleştirir. Kapitalizmde değişim değeri kullanım değerine üstün gelir (Kovel, 2005,

⁵Kavramın çevresel adalet, çevre adaleti, çevresel adaletsizlikler gibi birbirini yerine geçebilen kullanımları mevcuttur.

⁶Benzer bir çaba Harvey'in (2013, s. 36) 'kent hakkı'na yönelik eleştirisinde de görülür. Çevresel adaleti boş gösteren olmaktan kurtarma çabasının altında yatan teorik çerçeve, Harvey'in 'kent hakkı' eleştirisi ele alınırken tartışılacaktır.

s. 63). Bunun nedeni kapitalizmin sermaye birikimini sürdürmesi için kârlılığa ihtiyaç duymasındır; bu kârlılık değişim değerinin kullanım değerine üstün gelmesiyle mümkün olabilir. Buradan hareketle doğanın metalaştırılması tam olarak değişim değerine tabi kılınması, yani niceliksel/parasal olarak ölçülebilecek bir meta haline dönüştürülmesi anlamına gelir. Böylece doğa tüm canlıların içinde var olduğu ve kullanım değerine sahip bir yaşam alanı olmanın ötesinde sermaye birikimi için sömürülmesi gereken bir unsur haline gelir (Foster, 2012, s. 50). İnsanların ve diğer türlerin birlikte yaşadığı çevreler değişim değerinin kullanım değerine üstün gelmesiyle sürekli baskı altında kalır. Üstelik kapitalizmde sermayenin sürekli genişleyerek birikmesi -metalaşmamış alanlara doğru sahip olduğu istilacı 'doğası'- bir zorunluluk olduğundan değişim değerini incelemekten başka bir alternatif yoktur (Foster, 2012, s. 50). Bu aynı zamanda kapitalist toplumlarda çevresel adaletsizliklerin bir istisnadan ziyade sürekli yeniden üretilen bir fenomen olması sonucunu doğurur. Dolayısıyla çevresel adaletsizlikler tesadüfi değil, tam aksine kazananları ve kaybedenleri üreten bir yapının -kapitalizmin- kalıcı ve tekrarlayıcı sonuçları haline gelir (Robbins, 2012, s. 87). Bu tahakküm ilişkisinin arkasında yatan süreci açığa çıkarmak ve kapitalizmin sürekli genişleme sürecinin ne anlama geldiğini derinleştirmek için sermayenin genel formülünü ele almak gerekir.

Meta üretimi para ile başlar; para sermaye olarak para anlamındadır ve üretim araçları ve emek gücüne yatırılan paranın çıktısı olarak işçilerin ödenmemiş emek zamanını da içinde barındıran bir meta üretilir; metanın satılması ile başlangıçta olandan daha fazla paranın ortaya çıktığı görülür (Marx, 2011, s. 152). Elde edilen kârla süreç başa döner; yani paranın bulunduğu uçtan başlayıp metaya dönüşür ve bu metanın satılması ile daha fazla paranın olduğu bir uça sona erer (Marx, 2011, s. 154). Bu süreç sürekli her seferinde daha yüksek düzeyde başlayarak ve genişleyerek devam eder. Genişleyen yeniden üretim, yani durmaksızın büyüme kapitalizmin temel bir özelliğidir çünkü sermaye varlığını sürdürmek için sürekli büyümek zorundadır (Foster, 2012, s. 50; Kovel, 2005, s. 62). Sermaye genişleyerek yeniden üretilmediğinde ya da yeniden değerlendirilmesi geciktiğinde sistemin krize girmesi olasıdır; bu durum sermaye için ölümcül bir tehdit gibidir (Foster, 2012, s. 50; Kovel, 2005, s. 69). O halde sermaye ya büyüyecek ya da ölecektir; durağan bir kapitalizmin sürdürülmesi mümkün değildir ve hatta böyle bir durumda kapitalizmden bahsetmek olanaksızlaşır (Foster, 2012, s. 50; Harvey, 2015b, s. 288; Kovel, 2005, s. 152). Bu döngüde yeniden yatırım önemli bir işleve sahiptir. Yeniden yatırım el koyulan artı değer, sermaye birikim mekanizmasına

çekilerek daha fazla artı değer üretmenin bir yoludur (Foster, 2012, s. 15; Harvey, 2013, s. 46). Rekabet yeniden yatırımın itici gücü olarak kazançların yeniden yatırıma dönüşmesine ve böylece sermaye birikiminin büyümesine yol açar (Foster, 2012, s. 15; Harvey, 2013, s. 46). Bu sebeple yeniden yatırım için rekabet, sermayedarın hayatta kalabilmesi için zorunluluk halini alır. Ancak bu süreç ahenk ve uyum içinde işlemediği için kapitalizm sermaye birikiminin kendi işleyişini engelleyecek krizler yaratma, kendi yeniden üretiminin koşullarını bozmaya eğilimlidir (Harvey, 2015b, ss. 288-289; Kovel, 2005, s. 62). Tüm bu süreçte sermaye birikiminin geçirdiği dönüşümler doğadan, çevreden ya da coğrafi bağlamdan bağımsız gerçekleşmez çünkü genişleyen yeniden üretim ‘doğal sınırları’ sürekli zorlayarak doğanın sermaye birikim sürecine içerilmesi eğilimini beraberinde getirir (Harvey, 2015b, s. 287). Doğa/çevre sonsuz birikimi sürdürmenin, yeniden yatırımın ve kapitalizmin kendine içkin krizlerini aşmanın bir aracı olarak sermaye birikim sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelir.

Doğanın sermaye birikimi içinde geçirdiği metamorfoz bahsi geçen kesintisiz kâr arayışı sırasında ekolojik sorunları ve buna bağlı olarak çevresel adaletsizlikleri beraberinde getirir (Kovel, 2005, s. 152). Doğanın metalaştırılması yoluyla uygulanan bu basınç, sermaye birikim sürecinin kaçınılmaz bir sonucudur. Özellikle yeniden yatırım sırasında doğa önemli hale gelir. Yeniden yatırımın sürekli ve zorunlu yapısı piyasa ilişkilerini kesintisiz olarak daha geniş bir ölçeğe taşıma eğilimini açığa çıkararak doğanın ‘yeni’ biçimini belirlediği kadar kentleşmenin yapısını da belirler (Harvey, 2013, s. 46). Bu noktada, *sermayenin genişleyen yeniden üretim eğiliminin doğa, çevre ve coğrafya ile girdiği çelişkili ilişkiyi nasıl anlayabiliriz?* Üretilen her meta, sermaye birikiminin sürdürülebilmesi için soğurulmaya/emilmeye muhtaçtır (Harvey, 2015b, s. 291). Tam olarak bu noktada metaların soğurulması doğa, çevre ya da kent gibi taze bir yatırım/değerlenme alanının varlığına ve bunların sermaye birikim çevrimlerine eklenmesine bağlıdır (Harvey, 2015b, s. 308). Bu nokta sermaye birikim sürecinin sürekliliği için mekânsal düzenlemenin ve coğrafi yayılmanın kapitalizm için önemini gösterir. Kentler artı değerın üretilmesi ve artı ürünün soğurulması için gerekli bir alan olarak sermaye birikim sürecine dahil olur (Harvey, 2013, s. 45). Kent ve kentleşme artı ürünün soğurulmasına aracılık ederek sermaye birikim sürecinde sermayenin karşısına çıkan engelleri aşmasına ve birikimi sürdürmesine olanak sağlar (Harvey, 2013, s. 47).

Harvey'in sermayenin kentleşmesi olarak tarif ettiği süreç, devlet aygıtları, yaşam tarzı, emek gücü, kültürel ve siyasi değerler gibi tüm düzeylerde sermayenin hakim olmasını da içerir (Harvey, 2013, s. 116). Bu durumda kent ve kenti oluşturan süreçler, toplumsal ve sınıfsal mücadelelerin sahası olarak değerlendirilebilir (Harvey, 2013, s. 116). Bunun nedeni sermayenin kent ile kurduğu ilişkinin her daim artı değer üretimini azami hale getirme eğilimiyle belirlenmesidir. Başka bir deyişle sermayenin çıkarları ile kuşatılmış kent ve kentleşme süreci daima haklarından mahkûm olan insanların kendilerini içinde buldukları tahakküm ilişkilerini beraberinde getirir. Bu bağlamda kentsel çevresel adaletsizlikler ve kent hakkı ihlalleri benzer süreçlerin sonucunda ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeyle sosyo-ekolojik süreçlerin sosyal, politik ve ekonomik güç ilişkilerinden etkilendiğini ve bununla birlikte bu ilişkilerin kapitalist politik-ekonomik sistemin işleyişinin vazgeçilmezleri olduğunu kavrayarak çevresel adaleti ele almak gerekir (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 910).

Kapitalizmin sermaye birikim eğilimleri hem çevreyi ve kenti önemli ölçüde biçimlendirmiş, hem de doğayı ve kenti sermaye birikiminin içine farklı dönemlerde farklılaşan biçimlerde dahil etmiştir. Böylece çevre ve kentleşme birbiriyle ilişkili biçimde sınıfsal eşitsizliklerin ve sermaye birikim eğilimlerinin içine gömülü olduğu somut toplumsal ilişkiler evreni haline gelmiştir (Harvey, 2013, s. 45). Bu dönüşüm doğaya erişim ve çevresel adaletsizliklere maruz kalma konusunda toplumsal sınıfların birbirinden farklılık göstermesini beraberinde getirmiştir (Smith, 2017, s. 78). Kapitalizmin doğaya/çevreye ve kente uyguladığı basınç mekansal, kentsel ve çevresel pratiklerin sınıfsal, ırkçı, cinsiyetçi içeriklerle bezenmesine yol açmıştır (Harvey, 2015b, s. 413).

Çevresel adaleti yalnızca kazananlar ve kaybedenler üzerinden değil aynı zamanda bunları üreten sermaye birikim süreçleri ve ilişkileri üzerinden de ele alınmalıdır. O halde sermaye birikim süreçleri ve ilişkilerinin nasıl işlediğini ve bunların beraberinde getirdiği eşitsizlikleri daha da detaylandırmak önemlidir. Yukarıda anlatılan sermaye birikim döngüsü; coğrafi yayılma, dış ticaret, sermaye ihracı gibi çeşitli mekanizmalarla dünya piyasasına yayılır (Harvey, 2015b, s. 291). Bu durum Lev Troçki'nin (2000, s. 23) ele alış şekliyle kapitalizmin ülkeleri ekonomik olarak birbirine yaklaştırarak eşitleme eğilimi olarak tanımlanır. Böylece sermaye daha fazla kâr elde etmek, ekonomik büyümeyi sağlamak için gezegensel bir ölçekte görece 'bakir' mekanları işgal ederek olası krizlere

engel olabilir (Smith, 2006, s. 143). Bahsi geçen eşitleme eğilimi dünya ekonomisinin parçaları arasında eşitsizlikler yaratır; kapitalizm bazı parçaları geliştirirken diğerlerinin gelişmesine engel olur (Troçki, 2000, s. 23). Bu eşitleme eğilimi kapitalizmde insanlığın hiçbir bölümünün dünyanın geri kalanından bağımsız bir biçimde gelişemeyeceği varsayımını içerir (Savran, 2011, s. 292). Ancak sonuç bundan farklıdır; ulus ve toplumların özdeş bir süreç içinde gelişmesi mümkün olmamıştır (Savran, 2011, s. 292). Kapitalizmde koşulların ve gelişme düzeylerinin eşitlenmesi eğilimi bulunur ancak buna karşıt bir biçimde gerçekte eşitlenme eğiliminin ardında farklılaşma süreci de mevcuttur (Smith, 1982, s. 144). Eşitsiz gelişimin anlamı bu noktada açığa çıkar; temel olarak toplumsal gelişmenin farklı coğrafyalarda farklı hızlarda ve yönlerde gerçekleştiği anlamına gelir (Smith, 1982, s. 142). Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin maddi ve ideolojik kazanımlarını sahiplenir ancak bu ilerleme bir dizi aşamanın atlanmasını ve zamanı gelmeden her şeye ulaşma zorunluluğunu beraberinde getirir (Troçki, 1998, s. 15). Daha açık bir ifadeyle daha geç kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar, üretici güçleri daha ileri olan toplumdan yeni biçimleri devralır ancak az gelişmiş toplum, gelişmiş toplumun en ileri biçimlerini o toplumun yaşadığı tarihsel süreçten geçmeden gerçekleştirir (Savran, 2011, s. 293). Bileşik gelişme tam bu noktayla ilişkilidir; az gelişmiş toplumun bu takibi bazı yeni toplumsal biçimlerle eski biçimlerin bir arada yaşamlarını sürdürmesi durumunu ortaya çıkarır (Savran, 2011, s. 294). Buraya kadar ele alınan eşitsiz ve bileşik gelişme mekanizması kentsel ölçekte de varlığını sürdürür. Bu anlamda Neil Smith'in (1982, 2017) 'eşitsiz gelişim' teorisi önemlidir.

Eşitsiz gelişmeye dayanan kapitalist mekan üretimi; kentsel mekan, ulus devlet ve küresel mekan olmak üzere farklı mekânsal ölçeklerde gelişir (Smith, 2017, s. 196). Buradan hareketle Smith (1982, s. 142) eşitsiz gelişmenin yalnızca uluslararası ölçekte değil aynı zamanda bölgesel ve kentsel ölçeklerde de ortaya çıktığını belirterek eşitsiz gelişme tartışmasını kentsel mekana uygular. Kentsel ölçekte eşitsiz gelişmenin belirleyicisi kentin farklı alanlarında toprak rantı seviyelerinin eşitlenmesi ve farklılaşmasıdır (Smith, 1982, s. 145). Bunun ne anlama geldiğini açmak önemlidir. Kapitalizm sürekli olarak kâr elde etmek üzerinden biçimlenir ve bu nedenle kapitalistler sürekli daha fazla kâr elde edilecekleri alanların arayışındadır. Bu nedenle kapitalistler toprak rantı seviyelerinin yüksek olduğu, yani yüksek karlılık getirecek kentsel mekanların olduğu alanlara yatırım yaparlar. Daha fazla kâr elde etmek için yapılı çevreye yapılan bu yatırımlar kentsel ölçekte farklılaşmayı beraberinde getirir. Daha açık bir

ifadeyle sermayenin yeniden değeri lenmesini sağlayacak yüksek rant seviyesine sahip alanlar sermaye için çekim merkezi haline gelerek gelişirken, rant seviyesinin düşük olduğu alanlar ekonomik olarak gerileyerek çöküntü alanı haline gelir (Smith, 1982, s. 148). Görüleceği gibi kapitalizm, kentsel ölçekte bir alanı kalkındırırken zorunlu olarak bir alanın çöküntü alanı haline gelmesine neden olur. Hatta kapitalizmin bir kentsel alanda gelişmeyi sağlaması diğer alanların gelişmemişliği pahasına gerçekleşir ve böylece kapitalizmde eşitsizlikler sürekli olarak yeniden üretilir. Bu çöken ya da gerileyen kentsel alanlar yüksek kârlılık vaat ettiğinde, kârlı olmayan ya da kentsel olmayan çevreler gelişme koşullarının eşitlenmesi eğilimiyle kentsel alanlara dahil olur (Smith, 1982, s. 149). Bu sürekli bir döngüyü beraberinde getirir.

Kapitalizmde kârlılık potansiyeline sahip her alan kalkındırılır ve bu alanların dışında kalan alanlar çöküntü alanları haline gelir; sonrasında çöküntü alanları kentsel genişlemeyle birlikte yeni yatırım fırsatlarının alanı haline gelerek kalkınır ancak bu kalkınma başka kentsel alanların çöküntü alanı gelmesine yol açar (Smith, 1982, s. 149). Kapitalizmin bu zorunlu döngüsü kentsel alanlar arasında sürekli olarak eşitleme ve farklılaşmanın tekrarlı hale gelmesine yol açar. Bu haliyle kentsel çevre sermaye yatırımları aracılığıyla üretilen bir toprak rantı alanı haline gelir (Smith, 1982, s. 147). Toprak rantı alanı olarak kent; sermayenin kentleşmesi sürecinde ele aldığımız yatırım için aranan ‘yeni alan’ ihtiyacına denk düşer. Kentin sermaye birikimi ve gelişimi için gösterdiği işlevler bir yanıla eşitsiz gelişmenin yansımasıdır; “eşitsiz gelişmenin ardındaki mantık, bir alanın gelişmesinin daha fazla gelişmenin önünde engeller oluşturarak az gelişmişliğe yol açması ve bu alanın az gelişmişliğinin yeni bir gelişme aşaması için fırsatlar yaratmasıdır” (Smith, 1982, s. 151). Eşitsiz gelişim teorisini kent ölçeğinde değerlendirmek kentsel çevresel adaletsizliklerle birlikte düşünüldüğünde önemli bir bakış açısı sağlar. Bu çalışma bağlamında eşitsiz gelişim süreçleriyle birlikte ortaya çıkan çöküntü alanları aynı zamanda kentsel çevresel adaletsizliklerin görüldüğü alanlar olarak kavranmaktadır. Yüksek toprak rantı seviyelerine sahip olmayan ve dolayısıyla sermaye için çekim merkezi olmayan alanların zaten halihazırda kentsel çevresel dezavantajlara sahip alanlar olduğu görülür. Bu bakımdan kent ölçeğindeki eşitsiz gelişme ve farklılaşma eğilimi kentsel çevresel adaletsizliklerin kaynağı olarak kavranabilir.

2.2.1. Kentsel çevresel adalet(sizlik)

Buraya kadar yapılan literatür tartışmasının gösterdiği üzere sermaye birikim süreçlerinin içine gömülü olan kentsel çevredeki değişim ve gelişim mekânsal olarak farklılaşma ve eşitsiz olma eğilimindedir (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 910). Kentsel çevresel adaletsizlikler tam olarak bu farklılaşma ve eşitsiz gelişim sonucunda ortaya çıkar. Kentsel çevrenin değişimi bir takım yükler ve imkanları beraberinde getirir ve bu durum kentsel alanlarda çevresel adaletsizliklerin oldukça belirgin ve şiddetli görülmesine yol açar (Corburn, 2017, s. 61; Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 910). Kentsel değişimin yüklerini özellikle marjinalleşmiş kent sakinlerinin çekmesi daha olasıdır ancak şehirlerdeki daha üst sınıfların yaşam alanlarına bakıldığında aynı kentsel değişim bu sınıflar için çevresel kaynaklarda büyümeyi ya da artan kaliteyi beraberinde getirir (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 910). Bu durum aynı zamanda kapitalizmin eşitleme eğilimiyle birlikte kentsel çevreyi, sermayenin değerlendirilebileceği alanlar haline getirmesidir. Örneğin kent ölçeğinde eşitleme eğilimi yeni bir ulaşım sisteminin inşasına yol açarak bazı yerleri erişilebilir ve elverişli hale getirebilir. Ancak bu durum yüksek toprak rantına, daha yüksek arazi fiyatlarına yol açarak beraberinde kentsel çevrede farklılaşma eğilimini yaratır (Smith, 1982, s. 145). Bu farklılaşma eğilimi alt sınıfların, etnik azınlıkların ya da marjinalleştirilen toplulukların, kentsel çevredeki değişimden yararlanamamasını hatta kentin geriye kalan bölgelerindeki yüklere maruz kalacak alanlara sıkışmasına yol açabilir.

Kentsel çevrenin imkanlarının -kentsel yeşil alanlar, temiz su ve havaya erişim, yeterli alt yapı yatırımlarına sahip olmak- ve yüklerinin -hava ve su kirliliği, çevresel ve kentsel çöküntü alanlarında yaşamak gibi- ters orantılı dağılımının mevcut iktidar ilişkilerinden ve eşitsizliklerden bağımsız değildir (Akbulut ve Candan, 2019, s. 291). Örneğin kentsel çevresel adaleti merkeze alarak kent yoksulları düşünüldüğünde; alt sınıfların kirli suları kullandıkları, kirli havayı soludukları ve yeşil alanlara erişimlerinin sınırlı olduğunu görmek mümkündür (Akbulut ve Candan, 2019, s. 287). Bu durum tam olarak çevre ve kentin kesişiminde somutlaşmış olan toplumsal adaletsizlik ve eşitsizlik yapılarının nasıl kurulduğunu göstermektedir. Böylece kentsel çevresel adalet bağlamında düşünüldüğünde kentin sosyo-ekolojik üretimi, mevcut iktidar ilişkilerine ve eşitsizliklere eklenir (Akbulut ve Candan, 2019, s. 291). Mevcut eşitsizlikler yalnızca sınıfsal değildir; zamanla ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet gibi eşitsizlikleri içerecek

şekilde genişleyerek kentsel politik ekolojideki ‘politik’ unsurun çevresel adalet anlatıları ile örtüşmesini sağlamıştır (Keil, 2003, s. 726).

Kentsel politik ekolojik bir perspektiften bakıldığında sosyo-ekolojik değişimlerde kimin kazandığı ve kimin kaybettiği sorusu oldukça önemli hale gelir. Bu noktayla ilişkili olarak “sosyo-çevresel koşulların üretildiği ve sürdürüldüğü çoklu güç ilişkileri” mutlaka ele alınmalıdır (Swyngedouw ve Heynen, 2003, s. 901). Buradan hareketle kentsel doğayı herkesin aynı deneyimlemediği ve buradaki toplumsal ilişkilerin deneyimi belirlediği düşünülebilir. Bu kabul farklı sınıfsal konumların, etnik azınlıkların ve marjinalleştirilmiş toplulukların kentsel çevrenin yarattığı imkan ve yüklerden farklı biçimlerde etkilendiği, bu süreçle paralel olarak kent mekanını ve ekolojik dönüşümleri de farklı deneyimlediği anlamına gelir (Akbulut ve Candan, 2019, s. 288). Bu noktada kente, kent mekanına ve kentsel çevreye daha bütüncül bakma imkanı ortaya çıkar (Akbulut ve Candan, 2019, s. 288). Dolayısıyla kentsel çevresel eşitsizliklerin kentteki farklı etnik gruplar, kadınlar, LGBTİ+’lar, engelliler, yoksullar gibi marjinal, dezavantajlı ya da egemen kimliklerin dışında kalan gruplar tarafından nasıl deneyimlendiğini bütünlüklü bir bakış açısıyla ele almak mümkün hale gelir (Akbulut ve Candan, 2019, s. 299). Bununla birlikte kent zenginlerinin ve daha avantajlı konumda olanların yaşadıkları çevreye, yapılı doğaya yatırım yapma ve kentsel imkanları arttırma olanakları oldukça yüksektir (Agyeman, Bullard, ve Evans, 2003, ss. 1-2; Akbulut ve Candan, 2019, s. 291). Ancak kent yoksulları ve dezavantajlı topluluklar düşünüldüğünde kentsel çevresel imkanlara erişim yalnızca kamu yatırımları aracılığıyla sağlanır (Akbulut ve Candan, 2019, s. 291). Bu noktada kamu yatırımlarının gerilediği neoliberal dönemde kentsel çevresel adaletsizliklerin mevcut eşitsizliklere eklenerek eşitsizlikler sarmalı oluşturduğu söylenebilir.

Eşitsizlik sarmalları kentsel politik ekolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde sosyal adalet ve politik değişim arzusu oldukça önemli hale gelir (Bridge vd., 2015, s. 8). Bu bakımdan kentsel politik ekolojinin “marjinalleştirilmiş nüfusların (köylüler, yerli halklar, etnik ve dini azınlıklar, kadınlar, yoksullar) mücadelelerini, çıkarlarını ve kötüleşen durumlarını vurgulayan” bir araştırma alanını açması avantaj sağlar (Bridge vd., 2015, s. 8). Bu durum kentsel politik ekolojinin yalnızca sosyal ve çevresel süreçleri açıklamayla ilgilenmediğini, aynı zamanda güç ilişkilerine karşı direniş pratiği geliştirmesi, sosyal adalet ve radikal siyaseti benimseyerek alternatifler inşa etme çabası bakımından aktivist bir yapıya sahip olduğunun da göstergesidir (Bridge vd., 2015, s. 8;

Wisner, 2015, s. 56). Özetle kentsel politik ekoloji, çevresel adalet ve sosyo-politik değişimi tam merkezine konumlandırır ve hatta bunlar tarafından güçlü bir şekilde motive edilir (Keil, 2003, s. 728). Bu noktada kentsel çevre adaleti kavramının bazı sınırlılıklarına ve bunları aşmanın yollarına değinerek devam etmek konuyu derinleştirmek için önemli bir adımdır.

2.2.1.1. Kentsel çevresel adaletsizliğini kent hakkı ve mekânsal adalet çerçevesinden yeniden düşünmek

Çevresel adalet merkezine sosyo-politik değişimi koyuyorsa o halde kavramın ‘geleneksel’ kullanımının bazı sınırlılıkları aşmak, diğer bir deyişle kavramın kapsamını genişletmek gerekir. Bu çalışmanın saha sürecinde de kentsel çevresel adalet kavramının sınırlılıkları bazı zorlukları ortaya çıkarmıştır. Saha süreci boyunca Eskişehir ilinin Gündoğdu Mahallesi’ndeki yoksunlukları açıklamayı kentsel çevresel adalet kavramının tam anlamıyla karşılamadığı söylenebilir. Bunun nedeni kentlerdeki çevresel adalet araştırmalarının genellikle ‘kahverengi’ kirlilik⁷ kaynaklarına odaklanma sınırlılığıdır. Diğer bir deyişle kentsel çevrede ortaya çıkan eşitsizlikler yalnızca kirlilik kaynakları temelinde ele alındığında çok dar bir çerçeve ortaya çıkar. Ancak yoksul bir mahallenin deneyimi yalnızca temiz suya erişememek, temiz hava hakkından mahrum olmak değildir. Bunlarla birlikte yeşil alanlara erişememek, altyapı sorunları, rekreasyon alanlarının eksikliği ya da kentsel çevresel yeniden yapılandırmaların ortaya çıkardığı yerinden edilmelerde birer kentsel çevresel adaletsizlik olarak ele alınabilir.

O halde kentsel çevreyi daha kapsayıcı ve bütüncül bir kavramsal çerçeve oluşturma ihtiyacını beraberinde getirir. Bu bağlamda kentsel çevresel adalet kavramının ‘kent hakkı’ ve ‘mekansal adalet’ kavramları ile ilişkili bir şekilde ele almak kapsayıcılığı ve bütüncül bakmayı sağlayabilir. Bu kavramsal ilişkilere bakmanın kentsel çevresel adalet kavramının sınırlılıklarını aşabilmenin bir yolu olduğunu ve kavramı zenginleştirebilmek için de bir olanak sağladığını düşünmek mümkündür. Bu olanak kentsel sorunların karmaşık ve birbiriyle bağlantılı doğasını ve bu sorunların ele alınmasında bütüncül yaklaşıma duyulan ihtiyacı anlamamıza yardımcı olabilir (Anguelovski, 2013, s. 163). Diğer bir deyişle mekansal adalet ve kent hakkı kavramlarını

⁷Kahverengi’ kirlilik ya da adaletsizlik; geleneksel çevresel adalet araştırmalarının sınırlı çevresel adalet kavrayışıyla ilgili olarak yalnızca hava kirliliği, su kirliliği gibi çevresel risklere orantısız maruz kalmayı ifade eder (Anguelovski, 2013, s. 160).

ele almanın ve bu kavramların kentsel çevresel adalet ile ele alındığında ortaya çıkardığı düşünsel, kavramsal ve pratik fırsatlar önemlidir.

Mekânsal adalet en basit tanımıyla adalet ve adaletsizliğe mekânsal ve coğrafi bakımdan odaklanmayı ifade eder (Soja, 2009, s. 2). Mekânsal adalet sosyal, ekonomik ya da herhangi bir adalet biçiminin yerini almaz; aksine adalete mekânsal olarak bakmak, onun mekânsal boyutunu göstermekle ilişkilidir (Soja, 2009, s. 2). Aynı zamanda mekânsal adalet “adaletsizliğe karşı mekânsal bir duyarlılık ve buna karşı mücadele etmek için mekânsal bir kültür geliştirerek harekete geçirici bir söylem” şeklinde tanımlanabilir (Dikeç, 2009, s. 77). Mekânsal adaletsizlikler nihayetinde sosyal adaletsizliklerin bir sonucu ve sosyal adaletsizlikleri güçlendirerek yeniden üreten bir süreç olarak değerlendirilebilir (Marcuse, 2009, s. 4). Ancak adaletin mekânsal boyutunu önceleyen mekânsal adaletin temelde göstermeye çalıştığı ilişki şudur: sosyal adaletsizliklerin her zaman mekânsal bir yönü olduğu düşünüldüğünde bu adaletsizlikler mekânsal boyutları ele alınmadan çözülemeyecektir (Marcuse, 2009, s. 3; Soja, 2009, s. 2). Bu durumda mekânsal adalet(sizlik) kavramına dair kavrayışımızı derinleştirmek önem kazanır.

Mekânsal adalet(sizlik) hem sonuç hem de süreç olmak üzere iki boyutlu olarak ele alınabilir (Soja, 2009, s. 3). Bir süreç olarak mekânsallık, istikrarlı/kalıcı yapıları üretir ve yeniden üretir aynı zamanda bunlar tarafından üretilir ve yeniden üretilir (Dikeç, 2009, s. 79). Bu kalıcı yapılardan bazıları sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet olarak değerlendirilebilir ve bu iktidar ilişkileri mekânsal ayrımcılık yaratarak mekânsal adaletsizliğin üretilmesinde temel rol oynarlar (Soja, 2009, s. 3). Mekânsal adalet yerelden küresele tüm coğrafi ölçekler için bir endişe kaynağı olmakla birlikte kentsel mekan, mekânsal adaletsizliklerin üretilmesinde ve görünür olmasında oldukça önemlidir (Soja, 2009, s. 1). Bu bağlamda kapitalist kentleşme kentlerdeki eşitsizlik ve adaletsizliğin başlıca kaynağı olarak karşımıza çıkar (Soja, 2009, s. 3). Bunun nedeni kapitalist bir ekonominin “mekânsal kararların yoksullar yerine zenginler lehine yeniden dağılımına” yol açmasıdır (Soja, 2009, s. 3). Bu sınıfsal eşitsizlikler ırk ve toplumsal cinsiyet gibi eşitsizlikler ile birleşerek adaletsizliklerin daha da derinleşmesini beraberinde getirir (Soja, 2009, s. 3). Böylece mekânsal adalet kentsel alanlarda gerçekleşen “marjinalleşme, eşitsizlikler, güvencesizlik, sosyal çatışma ve ekolojik bozulma” gibi süreçleri anlamada önemli bir gündem haline gelir (Chatterton, 2010, s.

625). Ancak belirtmelidir ki burada ele alınan kentleşme ve kentsel durum mekânsal adalet arayışı için merkezi bir role sahip olmakla birlikte kentleşmenin etkisi kentin sınırlarıyla kısıtlı değildir (Soja, 2009, s. 6). Adaletsizliğin kentleşmesi birçok farklı coğrafi ölçekte -kırsal, banliyö, metropol, kent dışı, park alanı- görünür hale gelir (Soja, 2009, s. 6). Kentsel politik ekolojik bir perspektiften bakıldığında kentlerin kırsal sosyoloğaların üretimini de etkilediği düşünüldüğünde mekânsal adaletsizliğin farklı coğrafi ölçeklerde ortaya çıkması oldukça anlamlıdır. Kentsel ölçeğin mekânsal adalet ile olan ilişkisi, bir yandan kentsel çevresel adalet ile bağlantıları diğer yandan kent hakkına uzanan bir hattın varlığını gösterir (Soja, 2009, s. 6). O halde mekânsal adalet arayışı hem kentsel çevresel adaleti sağlamanın bir yolu hem de kent hakkı için mücadele etmek anlamını taşır (Soja, 2010, ss. 6-7). Bu noktada kent hakkı kavramına değinerek devam edilebilir.

Henri Lefebvre'e göre (2015, s. 132) kent hakkı dönüşmüş, yenilenmiş kentsel yaşam hakkıdır. Kent hakkı tıpkı çalışma, eğitim, öğrenim ya da konut hakkı gibi oluşum halindeki haklar arasında yer alır (Lefebvre, 2015, s. 158). Bu haklar Lefebvre'e göre (2015, ss. 158-159) "kent yaşamı, yenilenmiş merkezilik, karşılaşma ve değiş tokuş yerleri, yaşam ritimleri ve zaman kullanımı, bu anlardan ve yerlerden" tam olarak faydalanmak anlamına gelir. Bu tam faydalanma, kullanım değerinin değişim değerine üstünlüğünü işaret eder. Bu üstünlük Lefebvre'in (2015, s. 132) kent tanımında kullanım değerinin önceliğine yer vermesinden kaynaklanır. O halde dönüşmüş, yenilenmiş kentsel yaşam hakkı olarak kent hakkı mübadele değerinden kurtulmuş kent yaşamının kullanımını içerir (Lefebvre, 2015, s. 159). Bu durum Lefebvre'in (2015, s. 120) özgül kentsel ihtiyaçları (güvenlik ve serbestlik, inziva ve karşılaşma, iletişim gibi ihtiyaçlar) ele alışında açıkça ortaya çıkar: "özgül kentsel ihtiyaçlar, nitelikli yerlere, eşzamanlılık ve karşılaşma yerlerine, mübadelenin değişim değerinden, ticaret ve kârdan uzak kalabildiği yerlere duyulan ihtiyaç değil midir?". Lefebvre için kent hakkı liberal-demokratik haklara eklenecek bir hak olmanın ötesinde bir değişimi ifade eder (Purcell, 2014, s. 142). Bu durumda kent hakkı "kentte yaşama hakkı, kentsel yaşamı yeni koşullarda üretme hakkı (değişim değerinin talepleri tarafından sınırlandırılmamış) ve kent sakinlerinin kentsel yaşama yabancılaşmama hakkı" gibi birden fazla anlamı ifade eder (Attoh, 2011, s. 674). Kent hakkı bu çoklu anlamlarıyla birlikte düşünüldüğünde kentsel çevresel adalet için daha sağlam bir zemin oluşmasına yardımcı olur.

Harvey'in kent hakkını ele alışı kavramı somut düzeyde ve toplumsal yaşam pratiklerinin içinde görerek anlamaya imkân sağlar. Harvey (2013, s. 36) kent hakkının boş bir gösteren olduğunu ve ona kimin nasıl anlam yükleyeceğine göre değişiklik gösterebileceğini belirtir. Örneğin kent hakkı finansörler ve müteahhit firmalar için başka evsizler ve mülteciler için başka anlamlara gelir (Harvey, 2013, s. 36). Bu durumda Harvey (2013, s. 36) kent hakkının kimin için olduğu sorusunu tanımlamanın bir zorunluluk olduğunu belirtir. Aynı zamanda bu hakkın nasıl tanımlanacağı bir mücadele konusudur ve onu hayata geçirme mücadelesi ile birlikte ilerlemelidir (Harvey, 2013, s. 36). Bu mücadele Harvey'e göre (2013, s. 37) "kendi arzu ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir kentsel gelişimin kavgasını veren ... düşük gelirli kiracılar ... evsiz kimseler ... LGBTQ'lar" gibi grupların hak mücadelelerini içerebilir.

Harvey kent hakkının, şehirdeki mevcut kaynaklara erişimin ötesinde bir şeyi işaret ettiğini belirtir ve kent hakkını insanların şehri gönlünce, nasıl istiyorsa ona göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkı olarak tanımlar (Harvey, 2013, s. 44). Örneğin evsiz bir kişinin parktaki bir bankta uyuyabilmesi kent hakkını kazanmış olduğu anlamına gelmez (Marcuse, 2009, s. 192). O halde kent hakkı yalnızca kentte barınma ve hizmet alma hakkına indirgenemez (Simone, 2005, s. 323). Bunların ötesinde kavram, arzuların değişik şekillerde kenti şekillendirebilme hakkını ifade eder. Daha açık bir ifadeyle kent üzerinde iddia edilecek bu hak kenti farklılaştırmak, arzulara göre onu şekillendirmek ve böylece insanların kendini farklı bir imgede yeniden yaratması anlamına gelmelidir (Harvey, 2003, s. 942). Tahayyül ettiğimiz kent, ne tür bir kent istediğimizin yanı sıra "ne tür sosyal bağlar, doğayla ilişkiler, yaşam tarzları, teknolojiler ve estetik değerler" istediğimizle de yakından ilişkilidir (Harvey, 2008, s. 23). Tam bu noktada kent hakkının bireysel değil kolektif bir hak olduğunu belirtmek gerekir (Harvey, 2013, s. 44). Bunun nedeni kenti değiştirme ve yeniden icat etmenin ancak kolektif bir gücün kentleşme süreçlerini biçimlendirmesiyle mümkün olmasıdır (Harvey, 2013, s. 44). Bununla birlikte kent hakkının gerçekleşmesi için toplumsal artığın kentleşme yoluyla kullanımı üzerinde kontrol sağlanması gerekir (Harvey, 2013, s. 66). Kent hakkı mücadelesi "başkalarının ürettiği ortak yaşamı dur durak bilmeksizin sömüren ve ondan rant devşiren" sermaye iktidarını hedef alarak devrimci bir talebi oluşturur (Harvey, 2013, s. 131). O halde bu argümanlardan yola çıkarak kent hakkı sermayenin işgal ettiği alanları kurtarmak ve bunun için radikal bir mücadele yürütmek anlamına gelir.

Isabelle Anguelovski (2013, s. 163) kentsel çevresel adalet ve mekânsal adalet kavramını bir arada düşünmenin kentsel sorunları anlamak adına önemli bir çerçeve sunduğunu ifade eder. Bu çerçeve kentsel alanlarda güç ve ayrıcalığın nasıl dağıtıldığını tespit etmeyi ve daha eşitlikçi ve adil kentler yaratmanın yollarını düşünmeyi sağlar (Anguelovski, 2013, s. 163). Bu durumda daha eşitlikçi ve adil kentler yaratma arzusu yalnızca mekânsal adaleti sağlamak değil, aynı zamanda kentsel çevre adaletinin sağlanmasına yönelik katkıyı da beraberinde getirebilir. Anna Stanley (2009, s. 1000) ise çevresel adalet ve mekânsal adaleti birlikte düşünmenin liberal mekânsal çerçevelere bir alternatif sunacağını belirtmektedir.

Kent hakkı ve çevresel adaletin kavramsal ilişkisine baktığımızda kentsel taleplerle -konut hakkı, barınma hakkı, gıda hakkı, güvenlik hakkı- çevresel adalet arasındaki ilişkinin farkına varılmasına yardımcı olur ve böylece çevresel bozulma ve sosyal eşitsizliğin iç içe geçtiği noktaları daha iyi anlayabiliriz (Anguelovski (2013, s. 163). Daha somut bir ifadeyle geleneksel çevresel adalet araştırmalarının hava kirliliği, su kirliliği, zehirli sızıntılar gibi odaklarını uygun fiyatlı ve temiz ulaşım hakkı, sağlıklı ve uygun fiyatlı gıda hakkı, yeşil, uygun fiyatlı sağlıklı konutlar, parklar, açık alanlar, toprağa erişim, işçi hakları, müşterekler, yeşil alan, spor ve rekreasyon alanları gibi odaklara doğru genişletme imkanı sağlar (Anguelovski, 2013). Bu genişletme -daha geniş kentsel taleplere ulaşabilme- kent hakkının kapsayıcılığı ile yakından ilişkilidir.

Kent hakkının kapsayıcılığı; yaşam alanı hakkı, kentin üretimine katkı ve kentin bir parçası olma hakkı gibi çoklu anlamları aynı anda içermesinden kaynaklanır (Mitchell ve Heynen, 2009, s. 616). Tam da bu kavramsal kapsayıcılığı Don Mitchell ve Nik Heynen (2009, s. 616) bir değer olarak görür; çünkü kent hakkı politik mücadeleler arasında bir dayanışma olanağı yaratmakla birlikte hayatta kalmanın temel koşullarını da vurgular. O halde kentsel çevresel adalet ve kent hakkını birlikte ele almak aynı zamanda politik mücadelelere dikkati çekmek açısından faydalıdır. Sonuçta kent hakkı çevresel adaleti su kirliliği, hava kirliliği gibi 'kahverengi' kirlilik kaynaklarıyla sınırlandırılmaktan kurtararak onu, daha bütüncül olarak ele imkânı sağlar. Örneğin bir kentsel alandaki yeşil alanların eksikliği ya da üst geçitlerin yetersizliği kentsel çevresel adaletsizliğin bir biçimi olarak düşünülebilir. Kent hakkı ile kentsel çevresel adaleti bir arada düşündüğümüzde yeşil alanlar ve üst geçit gibi toplumsal fayda sağlayacak kaynaklara erişim kentsel yaşanabilirliğin ve refahın önemli bir yönü olarak kavranabilir. Bu aynı zamanda

mekânsal adalet kavramıyla birlikte düşünüldüğünde mekânsal eşitsizliklerin bir sonucu olarak ele alınabilir. Bu şekilde ortaya çıkan kentsel çevresel adaleti yeniden kavrama ve ele alma imkanı “çok amaçlı toplum merkezleri, sağlıklı ve yeşil konutlar, sağlıklı gıda ve toplumsal faaliyetler için davetkâr mekanlar ve bu projelere dayalı ekonomik fırsatlar gibi eşitlikçi ve sürdürülebilir toplumsal kalkınma projeleri”nin gündeme gelmesini sağlayacak bir kavramsal çerçeve ortaya çıkarır (Anguelovski, 2013). Diğer bir deyişle bu kavramsal bir aradalık kentsel çevresel adalet kavramının kapsamını kentsel yaşamın sosyal ve ekonomik boyutlarını da içerecek şekilde zenginleştirir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, kentsel çevresel adaletsizlikler, kent hakkı ihlalleri ve mekânsal adaletsizlikler benzer süreçler sonucunda ortaya çıktıkları için birlikte ele alınmalıdır. Kapitalist kentleşme, sermaye birikiminin genişlemesi odağında gerçekleşir ve bu nedenle toplumsal iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu durum, kentleşme sürecinde eşitsizliklerin, ayrışmanın ve hak ihlallerinin ortaya çıkmasına neden olur. Benzer süreçlerin sonucu olan sorunları ayrı ayrı ele almak, bu sorunların ardında yatan ekonomik ve politik nedenleri görünmez kılar. Bu nedenleri ortaya çıkarmak için kavramsal birliktelik sunmak oldukça önemlidir.

Kentsel çevresel adaletsizlikleri, kent hakkı ihlallerini ve mekânsal adaletsizlikleri benzer süreçler sonucunda ortaya çıktığından bir arada düşünülmesi gerekir. Kapitalist kentleşme sermaye birikiminin genişlemesi odağında gerçekleştiğinden dolayı kentleşme süreci toplumsal iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu nedenle kentleşme süreci beraberinde eşitsizlikleri, ayrışmayı, hak ihlalleri gibi kentsel çevrede yaşanan sorunları ortaya çıkarmaktadır. Benzer süreçler sonucunda ortaya çıkan sorunları ayrıksı bir şekilde ele almak bu sorunların ardında yatan ekonomik-politik nedenleri görünmez kılar. Bu nedenleri ortaya çıkarabilmek için sunulan kavramsal birliktelik oldukça önemlidir.

Bu noktaya kadar ele alınan bölümde, sosyo-çevresel süreçlerin politik ve ekonomik nedenlerini ve sonuçlarını ele almayı sağlayacak politik ekolojik bir perspektif inşa edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu politik ekolojik perspektifin kent-doğa ikiliğini aşarak kentsel alanların toplum ve doğa ile ilişkisini içerecek şekilde genişletilmesi hedeflenmiştir. Çevresel adalet ve kentsel çevresel adalet kavramlarına değinilerek, bu kavramların kapitalist toplumlarda nasıl görüldüğü incelenmiş ve kavramların sınırlılıkları eleştirilmiştir. Daha adil bir kentsel çevre tahayyül edebilmek için, kent hakkı ve mekânsal adalet kavramlarıyla ilişkili olarak bu kavramlar ele alınmıştır.

Bir sonraki bölümde, Eskişehir’in kentleşme deneyimini ele alırken, kentin politik ekolojik tarihi, bu kentleşme deneyiminin beraberinde getirdiği çevresel değişimler ve bunların politik ve ekonomik bağlamını inceleyeceğiz. Ayrıca, Eskişehir’in kentleşme sürecinde gömülü olan eşitsiz iktidar ilişkilerini ve kenti nasıl sosyo-çevresel bir fenomen olarak ele alabileceğimizi tartışacağız. Bu analiz, birinci bölümde inşa edilen teorik çerçevenin bir örneği olacak ve Eskişehir örneği üzerinden daha geniş çıkarımlara ulaşmamızı sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN VE ESKİŞEHİR’İN KENTLEŞME TARİHİ

Özellikle Eskişehir’in kentleşme tarihinde önemli dönüşümleri içeren 2000’li yıllara odaklanan bu çalışma, günümüzde Eskişehir’in ideal ve örnek bir kent olarak işaret edilmesinde 2000’li yıllarda geçirdiği dönüşümler, özellikle de Porsuk Nehri’nin ıslahı ve soylulaştırılması odağındaki kentleşme süreçlerinin oldukça etkili olduğunu iddia etmektedir. Ancak bahsi geçen bu dönüşümleri anlamak için genelde Türkiye’nin ve özelde Eskişehir’in kentleşme tarihine bakmak gerekir. Bugün kentin aldığı biçimi anlamak için tarihsel bir açıklama tarzına ihtiyaç duyulur; bugün de var olan şeylerin kökleri geçmişte aranır ve kentin mevcut durumuna dair kapsamlı ve derinlemesine bir kavrayış elde edilir. Örneğin Eskişehir’in Cumhuriyet döneminde sanayi kenti olarak dönüşümü 1980 sonrası kentleşme sürecinin ve dinamiklerinin belirleyicisi olmuştur (Keyman ve Koyuncu Lorasdağı, 2010, s. 168). Diğer bir deyişle bir sanayi kenti olma özelliği Eskişehir’in modern kentleşme deneyiminin hem başlangıcını hem de sonraki sürecini etkiler.

Bir süreç olarak kentleşmeyi kavramak aynı zamanda uluslararası, ulusal ve kentsel ölçekte gerçekleşen toplumsal, ekonomik, kültürel ya da ekolojik her türlü dönüşümün mekânsal olarak dönüşümü de beraberinde getirmesi anlamına gelir. Böylece sanayileşme bir sonraki kentsel süreçlerin belirleyicisi haline gelir. Politik ekolojik perspektifle bakıldığında da sonuç aynıdır. Kentsel alanda gerçekleşen her türlü faaliyet, etkinlik doğanın araçlarını kullanarak, onu harekete geçirerek ya da dönüştürerek gerçekleşir. Diğer bir deyişle kentsel alanlarda doğal koşullarla toplumsal süreçlerin metabolik etkileşimi, mekânsal dönüşümlere yol açar. Bu durum doğa ve toplumun aracılık ettiği birtakım süreklilikleri işaret eder. Örneğin bir kentin sanayileşme aracılığıyla kentleşmesi insan ve insan-dışı yaşamı büyük ölçüde etkiler; Eskişehir örneğinde olduğu gibi sanayileşmenin kentsel bir nehri zehirli atıklarla kirletmesi sonraki dönemlerde o kentin neoliberal kentsel politikalarla soylulaştırılmasının itici gücü haline gelebilir. Dolayısıyla doğa ve toplumun metabolik ilişkisi kentleşme süreçlerinin belirleyicisi olmakla birlikte kentleşmenin tarihsel sürekliliklerini takip etmeninde bir yoludur. Kentleşme sürecini tarihsel bağlamı içinde kavramanın önemine dayanarak

sanayileşme süreçleri ile ortaya çıkan sanayi kenti Eskişehir'i anlamak, iyi bir başlangıç noktası olabilir. Bu nedenle bölümün amacı Türkiye'de gerçekleşen toplumsal, ekonomik, kültürel ve ekolojik dönüşümlerin kentleşme süreçlerini nasıl etkilediği, ne şekilde kırılmalar yarattığı ve bu kırılmaların Eskişehir'in kentleşme sürecini nasıl belirlediğini anlamaktır.

Türkiye'nin kentleşme tarihine bakıldığında bazı önemli kırılma noktalarına rastlamak mümkündür. 1923-1950, 1950-1980, 1980-2000, 2000 ve sonrası biçimindeki dönemlendirmeler, Türkiye'de gerçekleşen politik-ekonomik dönüşümleri ve bunun kentleşme süreçlerine etkilerini ele almak için yaygın şekilde kullanılır. Bu bölümde kullanılan alt başlıklardan bazıları ise görüleceği üzere daha geniş dönemlendirmeleri işaret eder. Tarihsel ölçeklendirmedeki bu farklılık, Türkiye kentleşme tarihinin önemli dönüşümlerinin Eskişehir'in kentleşme tarihini nasıl etkilediğini daha anlaşılabilir hale getirmek için kullanılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Eskişehir'in kentleşme tarihindeki kırılma noktaları, süreklilikleri ve eğilimleri her zaman Türkiye'nin kentleşme tarihine denk düşmediğinden daha geniş bir tarihsel ölçekte ele almak Eskişehir'in farklılıklarını ve sürekliliklerini daha görünür hale getirmektedir. Bu dönemlendirme sayesinde Türkiye'nin kentleşme tarihindeki süreçlerin birbiriyle bağlantılarını ve uzun vadeli etkilerini Eskişehir'in kentleşme deneyiminde görmek kolaylaşır ve daha bütüncül bir şekilde inceleme fırsatı ortaya çıkar. Bu bağlamda bir sonraki alt bölüm Türkiye'nin kentleşme tarihine Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayıp 1980'lere dek yaşanan gelişmeleri ele alacaktır.

Bu bölümde, Türkiye'nin farklı dönemlerdeki kentleşme deneyimleri ile Eskişehir'in kentleşme süreci ve yer yer Gündoğdu Mahallesi'nin gelişim süreci ele alınacaktır. İlk olarak, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'lere kadar Türkiye'nin kentleşme deneyimine odaklanılacaktır. Bu dönemde, ithal ikameci sanayi politikaları çerçevesinde üretimin mekansallaşması ve kentleşme dinamikleri incelenecektir. Ayrıca, bu dönemde Eskişehir'in Cumhuriyet projesi olarak sanayi kentine dönüşümü ve Gündoğdu Mahallesi'nin bir gecekondu mahallesi olarak ortaya çıkışı tartışılacaktır.

Bir sonraki kısımda, 1980-2000 yılları arasındaki Türkiye'nin neoliberal kentleşme deneyimi ele alınacaktır. Bu dönemde, neoliberal yeniden yapılandırmaların kent mekânında nasıl yansıma bulduğu incelenecektir. Eskişehir'in bu dönemdeki

kentleşme deneyimi ve Anadolu kentlerinde görülen yeni sanayileşme gibi olgular da bu bağlamda değerlendirilecektir.

Sonraki kısımda, 2000'li yıllarda Türkiye'nin kentleşme deneyimi ele alınacaktır. Bu dönemde, neoliberal kentleşme stratejilerinin nasıl baskın hale geldiği anlatılacaktır. Ardından, 2000'li yıllarda Eskişehir'in daha güçlü bir sanayi kentine dönüşümü ve Eskişehir'de neoliberal yapılandırmaların kentsel mekâna etkisi incelenecektir. Yine bu kısımda Eskişehir'deki Porsuk odaklı kentleşme sürecine de detaylı bir şekilde değinilecektir. Bu kısımda Gündoğdu Mahallesi'nin Porsuk odaklı kentleşmenin devamlılığını gösteren bir yer olarak önemi de vurgulanmaktadır.

Bölümün bu yol haritası/akışı genelden özele bir soyutlama temel alınarak yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma, Olmann'cı (2022, s. 33) anlamda Gündoğdu Mahallesi'nin ilişkisel bir analizini yapmayı mümkün kılması bakımından önemlidir. Daha açık bir ifadeyle diyalektik bir açıklama tarzıyla önce Türkiye'ye (bütüne) bakılmış, sonrasında Eskişehir ve Gündoğdu Mahallesi'ne (parçaya) ve bunların Türkiye'nin kentleşme deneyiminde nasıl bir yer tuttuğuna ve işlediğine bakılarak genel bir kavrayışa ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.1. Cumhuriyet'in Kuruluşundan 1980'lere Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi

Cumhuriyet projesinin gerçekleşmesiyle birlikte kentler, üretimin örgütlenmesinde işlev göstermenin yanı sıra ekonomik ve toplumsal kalkınmacının itici gücü olmuşlardır (Genç, Keyder, Keyman, ve Badur, 2021, s. 53). Genç Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul, Türkiye'nin kentleşme tarihinde baskın kent olarak -Cumhuriyet öncesi Osmanlı kentlerinde olduğu gibi- karşımıza çıkar (Genç vd., 2021, s. 11; Şengül, 2009, s. 115). İstanbul; Türkiye'nin nüfusunu, işgücünü ve sermayeyi sürekli olarak kendine çekebilmiş ve Anadolu kentleriyle eşitsiz gelişmiştir (Genç vd., 2021, s. 11; Şengül, 2009, s. 115). Buna rağmen Cumhuriyet sonrasında ekonomik yatırımlar Anadolu kentlerine doğru yönelmeye başlamış ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) aracılığıyla farklı sanayi kentleri oluşmaya başlamıştır (Şengül, 2009, s. 115). Devlet yatırımları (KİT'ler) ile başlayan Anadolu kentlerindeki bu sanayileşme süreci, bahsi geçen eşitsiz gelişim sürecinin oldukça yavaş azalmasına yol açmış ve Anadolu kentlerindeki gelişme ve dönüşme süreçlerinin başlaması 1980'leri bulmuştur (Genç vd., 2021, s. 11). Yine Cumhuriyet döneminde iç pazarın bütünleştirilmesi ve bu amaçla demiryolu programının uygulanması Anadolu kentlerinin gelişimini etkileyen bir süreç

olmuştur (Tekeli, 1982, s. 330). Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki dönemde yaşanan kentleşme sürecini anlamak için ulusal bir kalkınma stratejisi olarak karşımıza çıkan İthal İkameci Sanayileşme (İİS) politikaları önem kazanır.

Anadolu kentlerinde KİT'lerin kurulması süreci İİS politikalarıyla yakından ilişkilidir. İİS politikalarıyla şekillenen ekonomik gelişme süreçlerinde özel sermaye merkezi konumda olmakla birlikte devlet hem piyasayı düzenleyen hem de üretime doğrudan katkıda bulunan önemli bir aktör olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen dönemde tarımsal üretimin ağırlığını sürdürmesiyle birlikte -özellikle 1950'lere kadar- tarımsal birikimin sanayiye aktarılması ve böylece sanayi oluşturma süreci görülür (Eraydın, 1988, s. 135). Tam olarak bu süreçte kentler, tarımsal artığın sanayiye aktarıldığı bir sermaye birikiminin dönüşüm alanı olarak karşımıza çıkar (Eraydın, 1988, s. 135). Tarımsal birikimin özellikle şeker, gıda ve dokuma sanayi gibi tüketim malı üretimi yapan ve demir-çelik, kağıt ve kimya gibi ara malı üretimi yapan sanayi yatırımlarına dönüştürüldüğü söylenebilir (Eraydın, 1988, s. 140). Kamu ve özel yatırımlar beraberinde bir takım toplumsal dönüşümleri ortaya çıkarmıştır.

Nüfus artışı, Cumhuriyet sonrası dönemde kamu ve özel yatırımların etkilediği kentleşme dinamiklerini belirleyen fenomenlerden biridir. Özellikle 1950 sonrasında ulusal ölçekte görülen kırdan kente göçlerle birlikte nüfus artışı daha belirgin hale gelmiştir. 1950 sonrası dönemde kentleşmeye doğrudan etki yapan kalkınma politikaları iki temel hedefe sahiptir; bunlardan ilki tarımın makineleşmesi, ikincisi ülke içi ulaşımın gelişmesidir (Genç vd., 2021, s. 57). Bu dönemde çok partili yaşama geçiş ve dış yardımlar (Marshall Yardımları gibi) ile birlikte makineleşme, devlet desteği, ekilen alanlardaki ve gübre kullanımındaki artış gibi tarımda çeşitli gelişmeler yaşanmasına yol açmıştır (Eraydın, 1988, ss. 142-143; Genç vd., 2021, s. 57; Şengül, 2009, s. 122). Bunlara ek olarak "ulaşım sisteminin geliştirilmesi, pazara dönük üretimin yaygınlaşması ve ortaya çıkan yeni dinamikler de" tarımsal alanlardaki sosyal yapının değişmesine, yeni kapitalist ilişkilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Eraydın, 1988, s. 143). Tüm bu gelişmeler tarım işçilerinin mülksüzleşmesine, kırsal alanlarda artık nüfusun ortaya çıkmasına yol açarak kırsal alanlardan kentsel alanlara hızlı göçün önünü açmıştır (Eraydın, 1988, ss. 142-143; Genç vd., 2021, s. 57; Şengül, 2009, s. 122; Tekeli, 1982, s.

331).⁸ Sonuç olarak İİS politikaları sonucunda kentlerde sanayi üretiminin genişlemesine paralel olarak kırsal alanda ortaya çıkan artık nüfus kırdan kente göçü besleyerek Türkiye'nin kentleşme tarihinde etkili olmuştur. Tüm bunların sonucunda her on köylüden birinin kente göç ettiği görülmektedir (Keyder, 2011, s. 171) . Öyle ki İİS döneminin sonlarından 1980'lerin ortalarına gelindiğinde kentsel alanlarda yaşayan nüfus kırsal alanlarda yaşayan nüfustan fazla olmuştur (Genç vd., 2021, s. 54). Bununla birlikte kente akan bu ucuz emek gücü, hem Türkiye'deki kapitalistleşmenin hem de kentleşme dinamiklerinin -özellikle 1950-1980 yılları arasında- itici gücü haline gelmiştir (Şengül, 2009, s. 122; Tekeli, 1982, s. 332). Bu hızlı göçün kentleşme dinamiklerini etkileyen sonuçlarından biri de konut açığı ve gecekondulaşmanın ortaya çıkmasıdır.

Gecekondulaşma, Türkiye'nin 1950 sonrası kent manzarasını oluşturan ana unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de bu dönemde devletin kentsel alanlara yatırımı oldukça kısıtlı olmuştur (Şengül, 2009, s. 123). Bunun nedeni kısıtlı devlet bütçesinin sanayileşmeye aktarılması ve böylece hızlı kalkınmanın hedeflenmesi olarak gösterilebilir (Ersoy, 2001, s. 39).⁹ Diğer bir deyişle devlet için sermayenin ve emeğin yeniden üretilmesinde öncelikli olan sermayenin yeniden üretilmesi olmuş ve bununla birlikte ekonomik gelişmişliğin zayıf olması nedeniyle kentsel alanlara (emeğin yeniden üretimini sağlayacak alanlara) yatırımlar yapılamamıştır (Tekeli, 1982, s. 337). Kentsel alanlara yatırımların ve müdahalelerin sınırlı olması sonucunda konut açığına yönelik çözüm, yerel toplulukların müdahaleleri ile bazı alanların işgal edilmesi ve bu alanlara gecekondu kurulması olmuştur (Şengül, 2009, s. 123). Daha açık bir ifadeyle kırdan kente göç ederek oluşan yeni nüfusu kent yaşamına entegre etmek için istek, kapasite ve politikaların eksikliği nedeniyle konut açığı göçmenlerin kendi çözümleri ile çözülmeye çalışılmış ve bunun sonucunda imara açılmamış alanlarda gecekondu inşa edilmiştir (Genç vd., 2021, s. 59). Bu dönemde kentsel ortamın inşaata elverişli arsalarla erişimi kolaylaştırması da gecekondulaşma sürecini hızlandırmıştır (Genç vd., 2021, s. 53). Buradan hareketle özellikle sanayi alanlarının çeperlerinde kamu arazilerine

⁸Buradan hareketle Şengül (2009) 1950-1980 arasında gerçekleşen kentleşme sürecini “emek gücünün kentleşmesi” olarak ele alır.

⁹Bu durum ileri/merkez kapitalist ülkelerde tam tersi olarak ortaya çıkmıştır; bu ülkelerde sermayenin aşırı birikmesi kaynakların hem ekonomik gelişme hem de sosyal refah harcamalarına aynı anda yatırılabilmesini sağlamıştır (Ersoy, 2001, s. 39).

gecekondu inş edilmiş ve bu durum kentlerin coğrafyasını, biçimini ve emek yapısını değiştirmiştir (Genç vd., 2021, s. 53). Gecekondulaşma, yıkım gibi devlet müdahaleleri ile engellenmeye çalışılsa da sürekli olarak yeniden inşa edilerek kentleşme dinamiklerinde etkili olmayı sürdürmüştür (Tekeli, 1982, s. 331). Gecekondulaşma aynı zamanda bu dönem kentleşmesinde ekonomik ve toplumsal kalkınmanın yanı sıra “sosyal eşitsizliklerin, ayrışma ve dışlanmanın” da merkezi olduğunun bir göstergesidir (Genç vd., 2021, s. 53). Gecekondulaşma, Türkiye kentleşme tarihinin baskın unsurlarından biri olmakla birlikte başka yerleşim türlerinin varlığını da göz ardı etmemek gerekir. Bu bağlamda 1950 sonrasında kooperatifler ve apartmanlaşma gibi yerleşim türleri ortaya çıkmıştır.

Kooperatifler, özellikle meslek gruplarının birikimlerini birleştirmeleri ve yerel-merkezi otoritelerle ilişkiler kurmaları yoluyla aylık ödemelerle konut sahibi olunması anlamına gelir (Genç vd., 2021, s. 62). Bu kooperatifler özellikle orta sınıf konutların ve mahallelerin gelişimine yol açarak konut açığını bir nebze giderdiği söylenebilir (Genç vd., 2021, s. 62). 1950 sonrası dönemde gecekondu ve kooperatiflere ek olarak Türkiye genelinde apartmanlaşmanın da başladığını ve bunların özellikle orta sınıfın talebini karşıladığını söylemek mümkündür (Genç vd., 2021). Kooperatifler ve apartmanlaşma sonucunda ortaya çıkan süreçler konut açığını gidermekle birlikte kente gelen işçilerin barınma krizini engelleyememiş ve yukarıda bahsedildiği gibi bu işçiler konut sorunlarını çoğunlukla gecekondulaşma yoluyla çözmüştür. Cumhuriyet’in kuruluşundan 1980’li yıllara kadar Türkiye’deki kentleşme süreçleri, dinamikleri ve eğilimlerine çoğunlukla paralel olarak Eskişehir’deki kentleşmenin ortaya çıktığı, geliştiği ve şekillendiği söylenebilir. Bu nedenle bahsi geçen dönemde Eskişehir’in kentleşme deneyimine odaklanarak devam etmek yerinde olacaktır.

3.1.1. Modern Eskişehir’in doğuşu: Cumhuriyet’in kuruluşundan 1980’lere Eskişehir’in kentleşme deneyimi

İİS politikalarıyla kısmi olarak Anadolu kentlerine yönelen kamu ve özel sanayi yatırımları ve tarımsal birikimin bu alanlara aktarılması, Eskişehir’in bir sanayi kenti olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Öyle ki Eskişehir, sanayileşme sürecine erken adım atan Anadolu kentlerinden biri olmuştur. Buradan hareketle Eskişehir’in sanayi kenti olarak ortaya çıkışı Türkiye’deki Cumhuriyet projesinin bir yansıması olarak kavranabilir. KİT’lerin Eskişehir’de kurulması Eskişehir’in kentleşme süreçlerini de

etkileyerek çok fonksiyonlu -tarım ve sanayi kenti- bir kente dönüşmesine yol açmıştır. Eskişehir’de Un ve Kiremit Tuğlası Fabrikası, Şeker Fabrikası (1933), Sümerbank Baskılı Pamuk Sanayi Fabrikası (1965) ve buna bağlı olarak Makine Fabrikası, Çimento Fabrikası gibi birçok sanayi yatırımı bilçfiil devlet eliyle İİS döneminde gerçekleşmiştir (Babadoğan, 2005, s. 53; Gümüş, 2004, s. 158). Bu kamu yatırımları özel sanayi yatırımlarını da canlandırmış ve böylece Eskişehir’de makine, toprak, hazır giyim, bisküvi/un ve unlu mamuller, ağaç, çimento ve çimentolu mamuller, çelik eşya gibi özel yatırımların oluşturduğu sanayi sektörü de kurulmuştur (Babadoğan, 2005, s. 53; Eraydın, 1988, s. 140; Keyman ve Koyuncu Lorasdağı, 2010, s. 168). Türkiye’deki genel eğilimlere paralel olarak gerçekleşen bu gelişmeler Eskişehir’den bir sanayi kenti olarak bahsetmeyi mümkün kılar.

Eskişehir, KİT’ler aracılığıyla yatırımların Anadolu’ya yönelmesinden payına düşeni almakla birlikte Eskişehir’in coğrafi konumu da sanayileşme sürecinde oldukça etkilidir. Özellikle Eskişehir’de Cer Atölyesinin (Lokomotif ve Tamir Atölyesi)¹⁰ kurulması sanayi kentine doğru dönüşümünde önemli bir işleve sahiptir (Babadoğan, 2005, s. 53; Ertin, 1994, s. 119; Gümüş, 2004, s. 158; Koylu ve Birgün, 2015, s. 159). Cumhuriyet döneminde uygulanan demiryolu programıyla birlikte düşünüldüğünde Eskişehir’in coğrafi konumunun önemi kolayca kavranabilir. Bu durum özellikle ulaşım alt yapı yatırımlarının yalnızca taşıma ihtiyacını karşılamadığının, ekonomik gelişmeyi sağlayan bir araç olduğunun önemli bir göstergesidir (Tekeli ve İlkin, 2004, s. 433). Buradan hareketle Anadolu’da demiryolu ağının kurulması, Eskişehir’i önemli bir kavşak noktası haline getirmiş ve bu durum sonraki yıllarda da Eskişehir’in ulusal mekânsal işbölümünde önemini korumasına yol açmıştır (Aksoylu, 1989, s. 55; Genç vd., 2021, s. 91). Demiryolu yatırımları hem modernleşme ve kapitalistleşmenin gerçekleşmesinde aracı bir rol üstlenmiş hem de Eskişehir’in ticari fonksiyonunu besleyerek sanayinin gelişmesini ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesini sağlamıştır (Ertin, 1994, s. 20; Tekeli ve İlkin, 2003). Sermaye yatırımlarının Eskişehir’e yönelmesi kentsel gelişimi etkilemiş, imalat sanayinin ürettiği artı değer bir yandan Eskişehir ekonomisinin ve

¹⁰Cer Atölyesi Almanlar tarafından kurulan ve 1928 yılında (çeşitli kaynaklar 1924 ve 1929 yılı olarak belirtmektedir) Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) kontrolüne geçen Anadolu-Bağdat demiryolunun bir parçası olan bakım ve tamir atölyesidir. Bu konu hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak için Kiper (2013) ve Koylu’nun (2018) çalışmalarından yararlanılabilir.

sermayesinin belirleyicisi olurken diğer yandan kentsel gelişmenin sağlanmasına yol açmıştır (Babadoğan, 2005, s. 53; Gümüş, 2004, s. 156). Diğer bir deyişe Türkiye'nin genel bir eğilimi olan "tarım ve sanayi sektörleri arasındaki sermaye transferleri" kentsel gelişmenin itici gücü haline gelmiş, Eskişehir'de bu genel eğilim içinde kentsel gelişme göstermiştir (Eraydın, 1988, s. 144). Hem KİT'ler aracılığıyla Anadolu'ya yapılan yatırımların artması hem de kentin ulusal demiryolu ağı içindeki coğrafi merkeziliği Eskişehir'i tarım ekonomisine dayalı bir kent olmanın ötesinde sanayi ekonomisinin baskın hale geldiği bir kente dönüştürmüştür.

Kamu ve özel yatırımların yol açtığı sanayileşme Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir'de de kentsel nüfus artışına yol açmıştır. 1950-1980 arasında kentsel nüfus Eskişehir'de %242 oranında büyümüştür (Aksoylu, 1989, s. 55). Türkiye kentleşme tarihini etkileyen süreçlerden biri olarak mülksüzleşen köylülerin kırdan kente göçü gibi süreçler Eskişehir'in kent nüfusunda artışa yol açmış ve böylece yerleşim sahası genişlemiştir (Ertin, 1994, s. 23). Demiryolunun mevcudiyeti Eskişehir'de kentsel yayılmayı etkilemiş ve yerleşim alanlarının oluşumuna yol açmıştır (Ertin, 1994, ss. 17-18). Tüm bu gelişmeler, Eskişehir'in kentsel gelişmesinde ve nüfus artışında büyük oranda etkili olmuştur. Öyle ki savaş koşullarının olduğu 1940-42 yıllarında Türkiye genelinde nüfus artışı ve kentsel gelişme oranında önemli düşüşler olmasına karşın Eskişehir'de nüfus artışı görülmeye devam etmiştir (Eraydın, 1988, s. 141). Eskişehir'de nüfus artışıyla birlikte genişleyen yerleşim sahalarının bir kısmı, sanayi tesisleri çevresinde oluşmaya başlamış ve böylece kentin dış çeperlerine işçiler ve göçmenler yerleşmiştir (Ertin, 1994, ss. 29-30). 1950-60 döneminde Eskişehir'in nüfusu göç yoluyla büyümeye devam etmiş ve Orta Anadolu'nun en hızlı kentleşen şehri olmasına yol açmıştır (Ertin, 1994, s. 39). Bu hızlı nüfus artışı sonucunda ortaya çıkan konut açığı, gecekondulaşma ve plansız kentleşme gibi sorunlar Eskişehir'in kentleşme tarihinde de baskın süreçler olarak ortaya çıkmıştır. (Ertin, 1994, s. 38). Eskişehir'de 1950-60 dönemi konut açığı ve buna bağlı olarak gecekondulaşma ve yerleşim alanlarındaki plansızlığın ilk ortaya çıkışı olarak değerlendirilebilir (Ertin, 1994, s. 38). Yine de Eskişehir'deki gecekondulaşma ve yerleşmelerinin diğer kentlere kıyasla 1970'li yıllarda yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir (Aksoylu, 1989, s. 67; Tuncel, 1995, s. 402). 1966 yılında 3815 adet olan kaçak konut sayısının 1970 yılında 6321'e ulaştığını söylemek mümkündür (Ulu, 2005, s. 5). 1970'li yıllarda Eskişehir'de başvurusu yapılmış 1336 adet gecekondulaşma ve 27358 adet imar mevzuatına aykırı yapı tespit edilmiştir (Aksoylu, 1989, s. 47). Bu

plansız kentleşme ve konut açığı gibi sorunlar kooperatifler aracılığıyla çözülmeye çalışılmışsa da Eskişehir'in barınma krizini çözme konusunda yeterli olmamıştır (Ertin, 1994, ss. 38-43). Eskişehir'deki barınma krizi özellikle kente gelen işçilerin gecekondulaşma yoluyla konut sorunlarını çözmesini beraberinde getirmiştir (Ertin, 1994, ss. 38-43).

Eskişehir'de gecekondulaşma yoluyla ortaya çıkan mahallerden biri bu araştırmanın sahasını oluşturan Gündoğdu Mahallesi'dir (Ertin, 1994, s. 44). Gündoğdu Mahallesi 1950-60 yılları arasında Porsuk çayının güney kıyısı boyunca ve çevreyolu üzerinde yer alan kaçak yapıların oluşturduğu bir mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertin, 1994, s. 44). Ancak Gündoğdu Mahallesi'nin ortaya çıkışına dair farklı tarihlemeler yapan bir diğer çalışma da mevcuttur. Sevin Aksoylu (1989, s. 92) gecekonduların mahallelerinin mülkiyet durumu dağılımına göre Gündoğdu Mahallesi'nde 1980'li yıllarda 28 adet (7'si kira 21'i mülk sahibi olarak) gecekondular tespit etmiştir. Bu gecekonduların çoğunluğunun hisseli parseller üzerine yapıldığını, diğer bir deyişle arazi parasının ödenerek arsa sahipliğinin olduğu düşünülmektedir (Aksoylu, 1989, s. 93). Çoğunlukla 1-2 katlı bahçeli konutlar olarak inşa edilen Gündoğdu izinsiz olarak yapılmış olmaları nedeniyle gecekondular arasında yer almıştır (Ertin, 1994, s. 50). Bununla birlikte bu çalışmaya göre Gündoğdu Mahallesi'nde yapılan konutların 1976 sonrasında inşa edildiği ileri sürülmektedir (Aksoylu, 1989, s. 100). Gündoğdu Mahallesi'ne gelen ilk yerleşimcilerin mahalleyi tercih etme sebepleri arasında kırdan kente göç eden işçilerde yaygın olarak görülen tercih sebeplerinden bazıları olan akrabalarının olması, işyerine yakın olması, ucuz olması gibi etmenlerin etkili olduğu görülmektedir (Aksoylu, 1989, s. 102). Gündoğdu Mahallesi'nin genel olarak 1960-1980 arası dönemde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Gündoğdu'nun ortaya çıkışıyla birlikte Eskişehir'in Kuzey ve Doğu yönlü olarak genişlediği görülebilir.

3.2. 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'nin Neoliberal Kentleşme Deneyimi

1980'li yıllarda hem küresel düzeyde hem de Türkiye'de hakim olan siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel eğilimler köklü değişimler yaşamıştır (Genç vd., 2021, s. 63). 1970'li yıllarda yukarıda vurgulanan İİS politikaları, birikim ve devletin bütçe krizleriyle karşılaşmış ve nihayetinde sürdürülemez hale gelmiştir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan sermaye birikim krizine yanıt olarak neoliberal dönüşümler gerçekleşmiştir. Genel olarak neoliberalizm, düzenleyici önlemlerin sınırlandırılması, özelleştirmeler, devletin

sosyal hizmet alanlarından çekilmesi üzerinden tarif edilen ve “piyasa işlemlerinin kapsamı ve sıklığının en yüksek düzeye taşınmasıyla toplumsal faydanın da en yüksek düzeye çıkarılacağını varsayan” bir strateji etrafında şekillenmektedir (Harvey, 2015a, s. 11). 1980’li yıllarla birlikte neoliberal yeniden yapılandırmanın prensipleri Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla küresel düzeyde yaygınlık kazanmış ve özellikle azgelişmiş kapitalist ülkelere neoliberal politikalar krizden çıkış yolu olarak sunulmuştur (Doğan, 2001, s. 99; Harvey, 2015a, s. 11). Borçlanma ya da ikna, gönüllü ya da zorlayıcı stratejilerle devletlerin neoliberal politikalara ayak uydurduğu, bir şekilde neoliberal uygulamaların ülkelerine taşındığı ve devletlerin yeni küresel iktisadi yapıya eklendiği bir süreç yaşanmıştır (Ercan, 2004, s. 20; Harvey, 2015a, s. 11).

Türkiye’de ulusal kalkınmacılık ya da ithal ikameci birikim stratejileri olarak ele alınan iç piyasaya dönük sermaye birikim modelinin dış borç, kredi ve yatırımlara bağlı bir niteliğe sahip olması büyük bir ekonomik krize yol açmıştır (Doğan, 2001, s. 106). Bu krize bir yanıt olarak Türkiye’nin küresel sermayeye eklemlenmesine yönelik dönüşümler gündeme gelmiştir. Böylece neoliberal yeniden yapılandırma programı, Türkiye’de 1980’de 24 Ocak kararlarıyla birlikte gündeme gelmiş ve 12 Eylül 1980 darbesinden sonra uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ithal ikameci sermaye birikim stratejileri yerine, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapılarak dışa açık büyüme stratejileri hakim olmaya başlamıştır (Doğan, 2001, s. 106; Ersoy, 2001, s. 40). Hem küresel ölçekte hem de ulusal ölçekte ortaya çıkan neoliberal yeniden yapılandırma süreci kentleşme dinamiklerinin, kent mekanının, kentin işlevinin dönüşümünü de ortaya çıkarmıştır.

1980 sonrasında neoliberal yeniden yapılandırma süreciyle birlikte kentsel alanlar ön plana çıkmış, sermaye birikimi açısından yeni işlevler kazanmış ve buna bağlı olarak kentsel alanlarda çarpıcı dönüşümler yaşanmıştır (Doğan, 2001, s. 107; Eraydın, 1988, s. 150). Bu bağlamda bahsi geçen kentsel yeniden yapılandırma ekonomik krizden çıkışın bir parçası olarak görülmüş, bu nedenle kentsel yatırımlar üretken yatırımlara alternatif bir sermaye birikim aracı haline gelmiştir (Eraydın, 1988, s. 151; Harvey, 1989, s. 4). Bu durum devlet ve özel sektör yatırımlarının sanayiden kentsel alanlara doğru yön değiştirdiği ve böylece altyapı, ulaşım, konut gibi yeni rant mekanizmalarının ortaya çıktığı anlamına gelir (Şengül, 2009, s. 138). Diğer bir deyişle ifade etmek gerekirse

“sermayenin kentleşmesi” (Şengül, 2009) sürecinin, yani sermaye birikim süreçlerinin, kent mekânında giderek daha belirleyici hale gelmesi neoliberal dönüşümle birlikte etkin hale gelmiştir. Ancak 1980 sonrası dönemde sermaye birikim süreçleri, kent mekanında giderek daha belirleyici hale gelmiş ve kentin her yerine sirayet etmiş, kendini dayatmıştır (Şengül, 2009, s. 139).¹¹ Neoliberal birikim stratejisiyle birlikte kentsel alanlar sermaye birikim çevrimlerine eklenerek sermaye birikiminin sürekliliğini ve yeniden üretimini sağlayan bir rol üstlenmiştir. Kentleşme dinamiklerinde yaşanan bu dönüşüm sermayenin birincil çevrimden (üretimden) ikincil çevrime (finans sektörü ve kentsel rantlar gibi yeniden üretim alanlarına) kaymasıdır (Doğan, 2001, s. 107). Diğer bir deyişle “sermaye birikiminin üretken yatırımlardan tüketime ve rantlar döngüsüne doğru aktığı” bir dönüşüm ifade edilmektedir (Eraydın, 1988, s. 152; Şengül, 2009, s. 138). Bu durum ithal ikameci birikim tarzının terk edildiğinin, sermayenin üretim alanından çekildiğinin bir göstergesi olmakla birlikte aynı zamanda sermayenin kentsel ranta yöneldiği anlamına gelir (Doğan, 2001, s. 107). Bu neoliberal yeniden yapılandırmalar yalnızca kentin yeni kazandığı işlevleri değil aynı zamanda yerel yönetimlerin yönetsel yapısında da önemli değişiklikleri ortaya çıkarmıştır.

Neoliberal dönemde kent yönetimleri daha yenilikçi ve girişimci bir yönetim anlayışına doğru yönelmiş, aynı zamanda özerkleşmiş ve mekânsal işbölümünde rekabetçi roller üstlenmişlerdir (Ersoy, 2001, s. 40; Harvey, 1989, s. 4). Ortaya çıkan rekabetçi kentler uluslararası dolaşımdaki sınırlı sermayeyi kendisine çekmeye çalışan yerel birimlere dönüşerek kentlerin ‘yönetsel’ anlayıştan ‘girişimci’ anlayışa yönelmesine yol açmıştır (Ersoy, 2001; Harvey, 1989, s. 4; Şengül, 2009, ss. 175-176). Ortaya çıkan bu yeni anlayış kentlerin ekonomik kalkınmasında girişimci faydalar sağlayacağını işaret eder (Harvey, 1989, s. 4). Böylece 1980 sonrası ekonomik-politik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan kent girişimciliği yerel konut, eğitim, alanlardan çekilmesine ya da bu alanlarda özel sektörle işbirliği yapmasına yol açmıştır (Şengül, 2009, s. 175). Bu model yalnızca kamu-özel ortaklığını değil bir bölgedeki mekanın spekülatif inşasını da içerir (Harvey, 1989, s. 8). Buna ek olarak kentsel girişimcilik, kentsel rekabetçilik aracılığıyla kentleri kapitalist kalkınma disiplinin belirleyiciliğine

¹¹ Şengül’ün (2009) dönemleme çalışmasında bu dönüşüm “emeğin kentleşmesi”nden “sermayenin kentleşmesi”ne doğru bir dönüşümü ifade eder. Daha açık bir ifadeyle “emek merkezli” bir kentleşmeden “sermaye merkezli” bir kentleşmeye geçiş gerçekleşmiştir.

sürükler; rekabetin gücü arttıkça kentler kapitalist kalkınmanın mantığına göre işler hale gelir (Harvey, 1989, s. 10). Kentsel girişimcilik kentin yaşayanlar için sahip olduğu kullanım değeri koşulların iyileştirilmesini önceler; bu modelde “kent planlamasından ziyade kentsel parçaların tasarımına, kalıcı değer arayışından ziyade moda ve stilin geçici ve eklektik olmasına, icat ve işlevden ziyade alıntı ve kurguya” dair bir eğilim mevcuttur (Harvey, 1989, s. 13). Diğer bir deyişle kentsel girişimcilik kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesini garanti altına almanın kentsel ölçekte aracılığını üstlenir (Harvey, 1989, s. 15). Bununla birlikte yerel girişimcilik yalnızca ekonomik bir olgu değil aynı zamanda siyasi bir stratejidir (Bayırbağ, 2010, s. 363). Yerel girişimciliğin yükselişi sayesinde yerel burjuvazi siyaset ve siyasi kurumlarla ilişkiler kurabilmiştir (Bayırbağ, 2010, s. 363). Sonuçta 1980’li yıllarda kentsel girişimciliğin yükselişiyle birlikte kentler ve yerel yönetimler emeğin yeniden üretilmesini arka plana iterek sermayenin yeniden üretilmesine öncelik vermiştir (Şengül, 2009, s. 175).

Neoliberal yeniden yapılandırmalarla birlikte ortaya çıkan kentsel girişimcilik, özerkleşmiş yerel yönetimler, kentlerin üstlendiği rekabetçilik gibi yeni anlayışlar yerel yönetimlerin yetkilerinin artmasını ve güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum Türkiye’de de kısmen görülmekle birlikte siyasi partilerin lider yönelimleri olduğu ve bu nedenle de belediye başkanlarının başbakanın sıkı kontrolü altında olduğunu söylemek mümkündür (Bayırbağ, 2013, s. 1135). Bu “merkezi ve yerel yönetimler arasındaki politika koordinasyonunun parti aracılığı ile sağlanması” bakımından önemlidir; bu durumda belediye başkanları merkezi hükümetten farklı bir partiye bağlı ise mali kontrolden kurtulmak için belediye şirketleri ya da STK’lar ya da uluslararası finans kaynaklarına başvurmaya çalışırlar (Bayırbağ, 2013, s. 1137). Bu durum özellikle Eskişehir’in 2000 sonrası kentleşme deneyimini anlamak bakımından önemli bir noktayı oluşturur. Bununla birlikte neoliberal politikalarla birlikte yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, “a) reformun ruhu ile çelişmeyecek nitelikte yeni uygulayıcı kurumlara duyulan gereksinim; b) reformların mekânsal anlamda ülkenin her köşesine sirayet etmesi; ... c) reformlara gelebilecek muhalefetin olabildiğinde azaltılması ve yumuşatılması” gibi bazı kaygılarla gerçekleştirilmiştir (Bayırbağ, 2008, s. 13). Bu durum 1980 sonrası yerel yönetimlerin güçlendirilmekten ziyade daha fazla merkezileştiğini ve toplumdan yalıtıldığını göstermektedir (Bayırbağ, 2008, s. 13). Yerel yönetimlerin güçlenmesinin pratikte sınırlı olduğu, ‘gölgede’ kaldığı ve buna merkezi hükümetin gücünü koruma çabalarının önemli bir engel teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Neoliberal yapılandırma süreçleriyle ortaya çıkan yeni kentleşme dinamikleri Türkiye’de özellikle Dünya Bankası ve benzeri uluslararası kuruluşların girişimleriyle ortaya çıkmıştır. Ancak bu süreç küresel düzeyde yaşanan dönüşümlere paralellikler göstermenin yanı sıra kendine içkin dinamiklere de sahiptir (Şengül, 2009, s. 176). Temel paralelliklerden biri İİS yerine dışa açık büyüme stratejisine geçişle birlikte sanayi yatırımlarına alternatif olarak kentsel yatırımların ortaya çıkması ve böylece yerel yönetimlerin sermaye merkezli hale gelmesidir (Şengül, 2009, s. 176). Ancak bu, Türkiye’de sanayi yatırımlarından tamamen el çekildiği anlamına gelmez. Özellikle 1980’lerin ortalarından sonra Gaziantep, Denizli, Çorum, Kayseri ve Konya gibi bazı Anadolu kentleri sanayileşmenin yükseliş gösterdiği iller olmuştur (Bayırbağ, 2010, s. 365).¹² Bu durum 1980 sonrası Türkiye’de deneyimlenen kentleşmeyi ileri kapitalist ülkelerden ayıran en temel unsurlardan biri olan “sanayisizleşme”yi ele almayı gerektirir.

İleri kapitalist ülkelere bakıldığında 1980’lerde sanayisizleşme paradigması çerçevesinde sermaye birikim stratejilerinin belirlendiği görülür (Genç vd., 2021, s. 64). Temel olarak sanayisizleşme kamu ya da özel girişimcilerin kârlı bulmadıkları alanlardan çekilmeleri anlamına gelir (Ersoy, 2001, s. 43). Buna paralel olarak mavi yakalı işgücünün (sanayide çalışanlarının sayısının) azaldığı, hizmet alanında işgücünün artış gösterdiği ve sanayi üretiminin düşük ücretli işgücünün olduğu ülkelere kaydığı görülür (Ersoy, 2001, s. 33; Genç vd., 2021, s. 64). İleri kapitalist ülkelerde görülen bu sanayisizleşme süreci, ülkelerin iç dinamiklerinden kaynaklı değil küresel ölçekte ekonomik etkinliklerin uluslararasılaşması, yani yüksek kârlılık nedeniyle çokuluslu şirketlerin sanayi yatırımlarını az gelişmiş ülkelerde yapması ve ulus devlet ekonomilerinin dünya pazarıyla bütünleşmeleriyle ilgilidir (Ersoy, 2001, s. 35). Türkiye’de 1980 sonrasında sanayisizleşmeden ziyade sanayileşmenin hızla devam ettiği görülür (Genç vd., 2021, s. 65). Türkiye’de sanayi yatırımlarındaki bu süreklilik beraberinde sanayi üretimi coğrafyasında önemli dönüşümleri getirmiştir (Genç vd., 2021, s. 65). Bu dönüşümlerle birlikte Anadolu kentleri sanayi üretimi bakımından önem kazanmıştır. Sanayi üretimi coğrafyasındaki bu değişimle birlikte yerel girişimciliğin ön plana çıkması, Keynesyen ekonomi politikalarının krizine karşı alınan bir önlem olarak

¹² Bu kentler, 1980 öncesinde Keynesyen politikalarla eşitsiz bir şekilde kalkınmış, ancak 1980 sonrasında neoliberal ekonomi politikalarıyla hızla sanayileşmiş ve bu nedenle Anadolu Kaplanları olarak adlandırılmıştır (Bayırbağ, 2010, s. 365).

ortaya çıkmıştır (Bayırbağ, 2010, s. 379). Yerel girişimciliğin kazandığı bu merkezi rol, yerel burjuvazinin de siyasi etkinliğinin bu yönde aktiflik kazanmasına yol açmıştır (Bayırbağ, 2010, s. 739). Sonuç olarak, 1980 sonrasında uygulanan neoliberal ekonomi politikalarıyla birlikte, sermaye birikim krizine bir yanıt olarak sanayileşme stratejisinin coğrafi ölçeği genişletilmiş ve bazı Anadolu kentlerinin kalkınması sağlanmıştır.

Türkiye’de 1980 sonrasında Anavatan Partisi’nin (ANAP) politika yönlendirmeleriyle ihracata yönelik üretime geçilmiş ve ihracat yönelimi devlet yardımlarıyla desteklenmiştir (Bayırbağ, 2010, s. 373). Bu gelişmelerle birlikte, İstanbul merkezli ekonomik yatırımlar Anadolu’ya doğru coğrafi olarak genişlemiştir. 1980 öncesinde ulusal kalkınmacılıkla şekillenen ekonomik anlayış büyük ölçekli üretim yapan tesislerin birkaç metropolde yatırımlarını yapmasına yol açmıştır (Genç vd., 2021, s. 65). 1980 sonrasında yaşanan dönüşümlerle birlikte yeni sanayileşen küçük ölçekli, ihracat odaklı üretim yapan ve küresel pazardaki rekabet gücünü emek maliyetlerinin düşüklüğü üzerinden koruyan firmalar almış ve bunlar bazı Anadolu kentlerinde konumlanarak bu kentlerin yeni sanayi odakları haline gelmelerine yol açmıştır (Genç vd., 2021, s. 65). Böylelikle 1980 öncesinde İstanbul ile eşitsiz kalkınma sergileyen Anadolu kentleri (Bayırbağ, 2010, s. 365), 1980 sonrasında üretim coğrafyasındaki değişimle birlikte ekonomik büyümenin itici gücü haline gelerek küresel pazarla entegrasyonu sağlamış, ulus-ötesi ağlarla bağlantılara sahip ulus-altı birimlere dönüşmüştür (Genç vd., 2021, s. 65). Hem ulusal hem de küresel düzeyde Anadolu kentlerinin mekânsal işbölümünde üstlendiği rol kentsel gelişmelerini de önemli ölçüde etkilemiş ve yönlendirmiştir (Ersoy, 2001, s. 38). Sonuç olarak ileri kapitalist ülkelerde görülen sanayisizleşme süreci Türkiye’de yeni mekânsal iş bölümü ortaya çıkarmış ve böylece Anadolu kentlerinin rolü dönüşmüştür.

Sermayenin kentleşmesi ve sanayisizleşme gibi süreçlerin yanı sıra 1980 öncesi dönemin en önemli meselelerinden barınma ve gecekondulaşma 1980 sonrasında önemli değişiklikler göstermiştir. 1980 sonrasında gecekondular “nüfusun marjinal kesimlerinin güvencesiz bir şekilde varlığını sürdürdüğü” yerler olmaktan çıkarak “girişimci olarak yararlanılabilecek önemli bir ticari potansiyele sahip kentsel arazi piyasasının yadsınamaz bir unsuru” haline gelen yerler olmaya başlamıştır (Buğra, 1998, s. 311). Bu durum gecekonduların kullanım değerinin ön planda olduğu ve piyasa dışı ilişkilerle üretilen niteliklerinin yerine değişim değerinin öncelendiği ticarileşen alanlara dönüşmesi

anlamına gelir (Doğan, 2001, s. 113). Bu dönüşümde 1985 yılında ANAP tarafından çıkarılan gecekondu affının önemli bir nokta olduğu vurgulanmaktadır (Doğan, 2001, s. 113). Gecekonduların kentsel gelişme alanları olma potansiyelinin ortaya çıkması 1980’li yıllarda Türkiye kentlerinin büyümesiyle mevcut gecekondu alanların kent içinde kalmasıdır (Doğan, 2001, s. 113). Bu noktada 1980-2000 yılları arasında Türkiye’nin deneyimlediği kentleşme süreçlerinin Eskişehir ölçeğinde nasıl görüldüğüne bakarak sürekliliklerin ve kırılma noktalarının belirlenmesi önem kazanır.

3.2.1. 1980-2000 yılları arasında Eskişehir’in kentleşme deneyimi

1980 sonrası Türkiye’deki sanayileşme sürecinin mekânsal dönüşümüne paralel olarak Eskişehir’in içinde yer aldığı Tekirdağ, Bursa, Sakarya ve Manisa gibi kentlerde katma değeri yüksek üretim alanlarında imalat, istihdam ve emek verimliliğinin artışı gözlemlenir (Genç vd., 2021, s. 65,85). 1980 sonrasında ortaya çıkan mekânsal işbölümü bazı Anadolu kentlerinin çeşitli üretim alanlarında uzmanlaşmasına yol açmıştır (Genç vd., 2021, s. 88). Bu süreçte Eskişehir, makine ve ekipmanlar, metal ürünler ve ulaşım araçları gibi dallarda uzmanlaşmış ve aynı zamanda savunma sanayi, raylı sistemler, uçak motoru gibi sanayi alanlarında yatırımlarını arttırmıştır (Genç vd., 2021, s. 88). Bununla birlikte Eskişehir’in ulaşım ve taşımacılıktaki konumu, Orta Anadolu’nun batıya açılan kapısı olması, imal edilen ürünlerin ulusal ve uluslararası dolaşımının sağlanmasında önemli bir avantaj sağlamıştır (Aksoylu, 1989, s. 57; Genç vd., 2021, s. 90). Eskişehir 1980 sonrasında ulusal ölçekte dönuşen mekânsal işbölümüyle büyük ölçekli sermayenin yatırım yaptığı ve İstanbul merkezli sermayenin yatırım yeri olarak seçtiği illerden biri olmuştur (Ataay, 2001, s. 78). Özellikle Bursa-Bozüyük-Eskişehir hattı büyük ölçekli sermayenin yoğunlaştığı bir hat olması, 1980 öncesinde daha çok yerel sermayeye ve KİT ağırlıklı bir sanayi mirasına sahip olan Eskişehir’in İstanbul merkezli büyük sermaye için çekim merkezi haline gelmesini kolaylaştırmıştır (Ataay, 2001, s. 78). Bahsi geçen büyük sermaye çoğunlukla küçük ve orta ölçekli yatırımlara (KOBİ) yönelmiş ve buna paralel olarak yerel sermayenin önemli bir bölümü bu büyük sermaye ile girdi-çıkı ilişkileri kurarak bu süreçlere dahil olmuştur (Ataay, 2001, s. 78). Bununla birlikte Eskişehir’de 1976 yılında Organize Sanayinin kurulmasıyla birlikte şehrin sanayi yatırımlarının gerektirdiği alt yapıyı sağlaması ve Cumhuriyet sonrasında kurulan makine sanayinin varlığı Eskişehir’in mekânsal işbölümündeki konumunu güçlendirmiştir (Aksoylu, 1989, s. 57). Yatırımların küçük ve orta ölçekli yatırımlar olması nedeniyle

üretileen ürünler çoğunlukla düşük teknoloji ve katma değeri ürünler olmuşturlardır (Genç vd., 2021, s. 86). Ulusal mekânsal iş bölümündeki bu dönüşümler, Anadolu kentlerini nüfus ve buna bağılı olarak genişleyen yerleşim alanlarının ortaya çıkması gibi süreçlerle de etkilemiştir.

Yerleşim sistemindeki dönüşümlerle birlikte İstanbul merkezli büyüme çevre illere yayılmıştır (Ataay, 2001, s. 78). İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerin yanı sıra Eskişehir'in de içinde bulunduğı birçok Anadolu kenti göç alan kentler haline gelmiştir (Genç vd., 2021, s. 64). Öyle ki, İç Anadolu'da net göç alan iki il Ankara ve Eskişehir olmuştur (Ataay, 2001, s. 82). 1980'li yıllarda Eskişehir'deki yerleşim sistemi yüksek katlı apartmanlar, kooperatifler ve gecekondular şeklinde sıralanan bir örüntüye sahiptir (Aksoylu, 1989, s. 69). Bu bağlamda kent merkezinde yüksek gelir grupları, ana yollar üzerinde üst ve orta gelir grupları ve kentin çeper mahallelerinde alt gelir gruplarının varlığı görülür (Aksoylu, 1989, s. 69). Eskişehir'de Tepebaşı, Şeker Mahallesi, Terzi Evleri gibi bölgeler işçilerin sendikalar aracılığıyla kurdukları kooperatiflerin yoğunlukta olduğı mahallelere sahiptir (Aksoylu, 1989, s. 46). Öyle ki 1980'lerde Eskişehir'deki konut kooperatiflerinin yoğunluğu Adana, Bursa, Mersin Antalya gibi kentlerden fazla gözükmeaktadır (Aksoylu, 1989, s. 46). Özellikle 1980-1990 yılları arasında kooperatifler aracılığıyla oluşan konut alanlarının artışı şehrin bu dönemde kooperatifler aracılığıyla geliştiğinin göstergesidir (Ertin, 1994, ss. 38-39; Ulu, 2005, s. 74). Bununla birlikte gecekondulaşmanın 1970'li yıllarda yoğunlaşma göstermesi 1980'li yıllarda kısmen devamlılık sergilemiş ve bu durum Eskişehir'e özgü yerel özelliklerden biri olarak ortaya çıkmıştır (Aksoylu, 1989, s. 69).

Eskişehir'de gecekondulaşma mahallelerinin konumu genellikle kent çeperlerinde, “küçük ve büyük sanayi kuruluşlarının çevresinde ve kent merkezine ulaşan ana bağlantılar” üzerinde konumlanmıştır (Aksoylu, 2013, s. 81). Bu bağlamda İstanbul-Ankara karayolunun kuzeyi ile İstanbul ve Ankara çıkışlarında yer alan sanayi kuruluşlarının çevresi ön plana çıkar (Aksoylu, 1989, s. 81; Ulu, 2005, s. 73). Bu özelliklere bağılı olarak Huzur Mahallesi, Erenköy, Karapınar, Büyükdere, Orhangazi, Fevziçakmak, Zafer, Şirintepe, Zincirlikuyu gibi gecekondulaşma mahallelerinin ortaya çıktığı söylenebilir (Aksoylu, 1989, s. 81). Bu durum kentin ‘kenar’ mahallelerinin ve çeperlerinin gecekondulaşma yerleşimleri biçiminde geliştiğini ve buralarda plansız bir kentleşme yaşandığını gösterir (Ulu, 2005, s. 74). Bu araştırmanın sahası olan Gündoğdu

Mahallesi, 1980-2000 yılları arasında başlıca gecekondu mahallelerinden biri olma özelliğini sürdürmüştür. Gündoğdu Mahallesi 1990'lı yıllarda Eskişehir'in yüksek nüfuslu gecekondu mahallelerinden olmakla birlikte mahallenin alansal büyüklüğünden ötürü nüfus yoğunluğu düşük olan mahalleler arasında yer almıştır (Ertin, 1994, s. 117).

Eskişehir, yukarıda detaylıca anlatıldığı gibi 1980 sonrasındaki ulusal mekânsal iş bölümündeki rolüyle yeni sanayi odaklarından biri haline gelmiş ve neoliberal kentleşme dinamiklerinin beraberinde getirdiği kentsel girişimcilik ve kentsel rekabet gibi süreçleri daha çok 2000'li yıllarda deneyimlemiştir. Bu durumun sebebi eşitsiz ve birleşik gelişme üzerinden açıklanabilir. Neoliberal politikaların şekillendirdiği kentsel politikalar daha çok İstanbul merkezli olarak kendini göstermiş ve bu politikaların Anadolu kentlerinde ortaya çıkması biraz zaman almıştır. Bu gecikme aynı zamanda Eskişehir'in kendine özgü kentleşme deneyimiyle de ilişkilidir.

3.3. 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi

2000'li yıllar Anadolu kentlerinde sermayenin kentleşmesi sürecinin belirgin bir ivme kazandığı ve kentlerin büyüme, yayılma ve dönüşüm süreçlerinin farklı bir boyut kazandığı yıllar olarak değerlendirilebilir (Penpecioğlu, 2016, s. 163). Artık, kentler “uzun vadeli stratejiler, planlı gelişme kurguları, toplumun farklı kesimlerine yönelik talep ve ihtiyaç kestirimleri” gibi emeğin yeniden üretimini sağlayacak yatırımlarla değil, sermayenin yeniden üretimini sağlayacak yatırımlarla şekillenmeye ve yönetilmeye başlanmıştır (Penpecioğlu, 2016, s. 163; Şengül, 2009, s. 177). Diğer bir deyişle sermayenin kentleşmesi süreciyle birlikte yüksek rant getiren faaliyetlere odaklanılması, merkezdeki kentsel alanlardan fabrikaların ve burada çalışan emekçilerin konutlarının tasfiye edilmesine yol açmıştır (Saraçoğlu, 2015, s. 766). Bu alanlar lüks otellerin, bankaların, eğlence ve alışveriş merkezlerinin inşaatına tahsis edilir hale gelmiştir (Saraçoğlu, 2015, s. 766). Bu bağlamda “arz yönlü kentsel politikalarla, bu politikaların ürünü olan rant odaklı kentsel projelerle ve bu projelerin gerektirdiği kentsel yayılma ve dönüşüm süreçleriyle” yönetilen kentler söz konusu olmuştur (Penpecioğlu, 2016, s. 163). Bu bağlamda neoliberal kentleşme stratejilerinden biri olan mutenalaştırma/soylulaştırma stratejisi oldukça önemlidir.

Mutenalaştırma/soylulaştırma yalnızca konut alanlarının rehabilitasyonundan ibaret değildir, aksine ekonomik, toplumsal ve mekânsal boyutları çok daha kapsamlı olan yeniden yapılandırma sürecini işaret eder (Smith ve Williams, 2021, ss. 13-14). Bu

kapsamlı yeniden yapılandırma sürecini Smith ve Williams (2021, s. 14) şu şekilde aktarır:

“Konut alanlarının mutenalaştırılması; kentsel kıyı alanlarının, sanat ve eğlence yaşamına uygun biçimde yeniden geliştirilmesi, merkezde kalan imalathanelerin kapanması, buralara otellerin, kongre merkezlerinin ve şirket ofislerinin inşa edilmesi ve buna ek olarak modern ve ‘revaçta’ olan markaların ve restoran zincirlerinin buralara gelmesiyle yakından ilişkilidir.”

Tüm bunlar aynı zamanda sanayisizleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan gelişmeler, ekonomik, politik ve toplumsal dönüşümlerle yakından ilişkilidir; diğer bir deyişle soylulaştırma, toplumsal dönüşümlerin mekânsal yansımalarını içeren bir bileşen olarak değerlendirilebilir (Smith ve Williams, 2021, s. 14). Bununla birlikte soylulaştırma bir yanıyla kentsel dönüşüm aracılığıyla kârlılığın yeniden canlandırılmasını ifade ederken bir yandan orta ya da üst gelir gruplarının düşük gelirli grupların alanlara yerleşmesini de içerir (Lees, 2008; Smith, 1996, s. 85). O halde rant odaklı kentsel yeniden yapılandırmalar neoliberal kentleşme stratejilerinin önemli bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bunlar “rekabetçilik”, “yatırım çekme”, “marka kentler”, “kentsel pazarlama” ve “soylulaştırma” gibi stratejileri içerir ve bunları etkin kılmak için kapitalist devletin rolü ve düzenleyici mekanizmaları da yeniden tanımlanmakta ve yapılandırılmaktadır (Penpecioğlu, 2016, s. 163). Kapitalist devletin bu rolü, yapıyı çevrenin sermaye birikim stratejilerine uygun olarak üretilmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu durumda kapitalist devletin Türkiye’nin kentleşme tarihine ve dinamiklerine etki edecek tasarruflarına değinmek önem kazanır.

2000’li yıllarla birlikte kamu arazilerinin özelleştirilmesini ve kentsel dönüşüm projelerini mümkün kılan kapsamlı yasal-idari düzenlemeler sermayenin kentleşmesi bağlamında dikkat çekicidir (Genç vd., 2021, s. 72). Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti öncülüğünde gerçekleşen bu yasalar ve düzenlemeler yapıyı çevre üretimini önemli ölçüde etkilemiştir (Penpecioğlu, 2016, s. 171). Bu bağlamda devletin, sermayenin ikincil çevrime aktarılmasında ve böylece yapıyı çevrenin üretiminde ciddi biçimde müdahil olduğu söylenebilir (Penpecioğlu, 2016, s. 171). Ortaya çıkan yasa ve yönetmelikler yerel ve merkezi hükümetlere “metruk”, “riskli” ve “yıpranmış” alanları dönüşüm alanı ilan etme yetkisi tanımış, bu alanlarda yaşayanların demokratik katılım hakkı ise göz ardı edilmiştir (Genç vd., 2021, s. 77). Türkiye’de 2000’li yıllarda kentsel yönetim, kentsel planlama yetkileri günden güne merkezileşmiş ve otoriter bir karakter

kazanmıştır; özellikle 2008-2009'daki küresel ekonomik kriz ve Türkiye'deki siyasal çalkantılar bu dönüşümde etkili olmuştur (Genç vd., 2021, s. 80; Penpecioglu, 2016, s. 171) Örneğin 2012'de yasalaşan 2014'te yürürlüğe giren Büyükşehir Belediyesi yasası (6360 sayılı 14 ilde Büyükşehir Belediyesi ve 27 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Bazı Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun) merkezi hükümetin etki gücünü arttırarak daha fazla merkezileşmeye yol açmıştır (Genç vd., 2021, s. 80). Bu merkezileşme durumu, 2016'da Olağanüstü Hâl (OHAL) döneminde 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Belediye Kanunu'nda yapılan değişiklikle, belediyelere kayyum atama yetkisinin merkezi hükümete devrini sağlamış ve merkezileşmenin ve otoriterleşmenin daha da artmasına yol açmıştır.

Bahsi geçen merkezileşmeye rağmen kentsel dönüşümle ilgili büyükşehir belediyelerine bazı ayrıcalıklı yetkiler de tanınmaktadır. Özellikle 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesinde yapılan değişiklikle birlikte Büyükşehir Belediyeleri belediye sınırları içerisinde istedikleri herhangi bir alanı “kentsel dönüşüm alanı” olarak ilan etme yetkisine erişmiştir (Penpecioglu, 2016, s. 172) 2000'li yıllarla birlikte yoğunlukla görülmeye başlayan “büyük ölçekli kentsel projeler” 1980 sonrasında ortaya çıkan kentleşme dinamikleri ve neoliberal stratejiler etrafında şekillenen hegemonik söylemler temelinde kurgulanmıştır; buna göre “kentlere yatırım çekmek ve istihdam sağlamak”, “terk edilmiş, yıpranmış çöküntü alanlarını dönüştürmek”, “ekonomik açıdan atıl kamış alanları yeni çekim merkezleri haline getirmek”, “hayallerdeki gibi bir yaşam sağlamak”, “yaşam kalitesini yükseltmek” gibi söylemler ön plana çıkmıştır (Penpecioglu, 2016, s. 174). Yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm bağlamında artan yetkileriyle birlikte bu tarz söylemler belediyelerin tasarladığı kentsel dönüşümleri meşrulaştırıcı bir işlev göstermiştir. Böylece toplumsal fayda yerine maksimum ekonomik faydayı gözetken kentsel çevresel yeniden yapılandırmaların kolaylıkla hayata geçirilmesi sağlanmıştır.

Tüm bu yüksek rant getiren faaliyetlerin haricinde 2000'li yıllarda birçok Anadolu kentinin sanayi üretimi artarak devam etmiş, diğer bir deyişle sermaye hala endüstriyel üretim ilişkileri içerisinde faaliyetini sürdürmeye ve Türkiye ekonomisine katkı yapan sektörlerin başını çekmeye devam etmiştir (Genç vd., 2021, s. 87; Penpecioglu, 2016, s. 166). Sonuçta 1980 sonrası Türkiye'de değişen mekânsal iş bölümüyle birlikte

sanayileşme bakımından ön plana çıkan Anadolu kentleri 2000’li yıllarda neoliberal kentleşme stratejilerinin daha fazla işlerlik kazanmasıyla dönüşmeye başlamıştır.

3.3.1. 2000’li yıllarda Eskişehir’in kentleşme deneyimi

Türkiye’de ileri kapitalist ülkelerdeki gibi endüstriyel üretimin doğrudan tasfiye edildiği bir sermaye birikim stratejisi görülmemektedir. Kentler ve tüketim faaliyetlerinin harekete geçirildiği bu süreçte, sermaye birikiminin birinci, ikinci ve üçüncü çevrimlerde eş zamanlı olarak etkinliğini koruduğunu söylemek mümkündür (Penpecioglu, 2016, ss. 168-169). Öyle ki Eskişehir bu eş zamanlı sermaye birikim süreçlerinin açıkça gözlemlenebileceği kentlerden biri olarak değerlendirilebilir. Eskişehir yukarıda detaylıca anlatıldığı gibi 1980 sonrasındaki ulusal mekânsal iş bölümündeki rolüyle yeni sanayi odaklarından biri haline gelmiş ve bunu 2000’li yıllarda da sürdürmüştür. Bununla birlikte özellikle 2000’li yıllarda tüketim odaklı bir kentleşme süreci içine de girmiştir. Bu durumda Eskişehir hem sanayi odaklı ekonomik büyümenin ve bununla şekillenen kentleşme dinamiklerinin, hem de tüketim odaklı kentleşme dinamiklerinin eş zamanlı etkinlik kazandığı kentlerden biri olarak düşünülebilir.

Yukarıda Türkiye’nin kentleşme tarihine yansımaları detaylıca anlatılan bu dönüşümler, Eskişehir’in kentleşme tarihinde de önemli dönüşümler ortaya çıkarmıştır. Bu örneklerden biri kenti ikiye bölen demiryolu hattıdır. Eskişehir’in modern bir kent olarak ortaya çıkmasından bugüne dek demiryolunun kentteki varlığı önemini korumuştur. Ancak 2000’li yıllarla birlikte demiryolunun özellikle kent merkezinden geçen kısmı kenti ikiye bölmüş ve sermaye yatırımlarının ve kentin genişlemesinin önünde bir engel haline gelmiştir (Şentürk, 2016, s. 163; Bizim Şehir, 2002). Bu haliyle demiryolu bir mekânsal sabit (*spatial fix*)¹³ olarak karşımıza çıkar. Harvey (2001, s. 25) mekânsal sabit kavramını şu şekilde açıklar:

“kapitalizmin “tarihinin belirli noktasında kendi işleyişi için gerekli olan sabit bir mekan (ya da “manzara”) inşa etmek zorunda kalması, ancak daha sonraki bir noktada yeni bir “mekânsal düzeltmeye” (yeni mekanlarda ve bölgelerde yeni birikim için açıklıklar) yol

¹³Harvey (2001) “*spatial fix*” kavramını iki anlamda kullanır: birincisi bir şeyin bir yere sabitlenmesi anlamında sermayenin hareketliliğine karşı mekânsal sabitliği ifade eder; ikincisi bir zorluğu çözmek anlamında sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak için mekânsal düzeltmeyi ifade eder. Bu iki anlamında kavramın Türkçe çevirileri “mekânsal düzeltme” ve “mekânsal sabit” olarak ele alınmaktadır.

açmak için bu mekanı yok etmek (ve buraya yatırılan sermayenin çoğunu değersizleştirmek) zorunda kalması.”

Eskişehir’deki demiryolu hattına bu teorik çerçeveden bakılırsa; Cumhuriyet projesi olarak Eskişehir’in sanayileşmesinde ve sonraki süreçlerde önemli bir unsur olan demiryolu 2000’li yıllarda daha fazla kârlılık sağlayabilecek yeni mekânsal yatırımları bloke etmeye başlamıştır. Bu dönüşüm neoliberal kentleşme süreçleriyle birlikte ön plana çıkan yüksek rant getirebilecek faaliyetlerle yakından ilişkilidir; yüksek rant getirebilecek alanlarda önceki dönemlerde inşa edilen kamu binaları, parklar ve benzeri alanların sermayeye ayak bağı olması bakımından tasfiyesi söz konusudur (Saraçoğlu, 2015, s. 766). Diğer bir deyişle tarihsel süreçte işlevsel olan mekânsal sabitler zamanla rantın yükselmesine engel olan mekânsal sabiteler biçimini almaktadır. Eskişehir’deki demiryolu hattı 2000 sonrası Eskişehir’in kentleşme sürecinde bulunduğu alanın rant değerini düşüren bir alana dönüştüğü gerekçesiyle tasfiye edilmek istenmektedir. Bu bağlamda kentin içinden geçen demiryolu hattının yer altına alınmasına ilişkin bir proje planlanarak özellikle Hatboyu Caddesi’nin soylulaştırılmasının önü açılmıştır. Demiryolu hattının Hatboyu Caddesi’nden tasfiyesi ilk defa 2002 yılında gündeme gelmiş ancak 2014 yılında tam anlamıyla gerçekleşebilmiştir (Bizim Şehir, 2014, Sayı 39). Sonuçta Hatboyu, demiryolu görüntüsünden arındırılarak sterilize edilmiş, demiryolundan geriye yalnızca onu hatırlatacak sembolik öğeler kalmıştır.

Yüksek rant potansiyeline sahip alanda bulunmasından dolayı sermayenin ve kentin genişlemesinin önünde bir engel olarak görülen diğer bir yapı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) Gar binası olmuştur. Gar binasının Şeker Fabrikası arazisine taşınması gerekliliği yerel yönetim tarafından tekrarlanan bir söylemdir (Bizim Şehir, 2002; Bizim Şehir, 2013, Sayı 37; Bizim Şehir, 2015, Sayı 47). Yeterli park alanının olmaması ve trafik sıkışıklığı yaratması gibi gerekçelerle şekillenen Gar Binası’nın tasfiyesine yönelik söylemlerin arka planında buradan elde edilecek yüksek rant potansiyeli bulunduğu düşünülebilir (Bizim Şehir, 2013, Sayı 37). Bu tasfiye söylemleri ve faaliyetleri yalnızca demiryolu ile ilişkili alanlarla sınırlı kalmamıştır. Kent merkezinde yer alan endüstriyel alanlar bu bağlamda sürekli gündeme gelmiştir. Türkiye’de sermaye merkezli kentleşme dinamiklerinin hakim olmasıyla birlikte Eskişehir’de özellikle 1990 sonrasında alternatif mekanlar üretme anlayışının oluşmasına yol açmıştır (Şentürk, 2002, s. 56). Bu bağlamda endüstriyel alanların kent merkezinde konumlanması (Fabrikalar Bölgesi) sorun olarak görülmüş ve bu nedenle üretim

alanlarının kent merkezinin dışına (Organize Sanayi Bölgesine) taşınarak bu bölgelerin yeniden yapılandırılmasının önü açılmıştır (Hakyemez, 2016, s. 121). Türkiye’de 2000 sonrasında yoğunlukla gözlemlenen müdahale biçimlerinden biri olarak rant bakımından âtıl konumda olan alanların geçirdiği dönüşümler, Eskişehir’de de benzer şekilde gerçekleşmiştir. Fabrikaların merkezin dışına itilmesiyle bu alanlardaki arazi değerleri artmış ve bu alanlarda alışveriş merkezi, rezidans, ofis, iş merkezi, lüks oteller, lüks konut alanları, eğlence mekanları gibi tüketim kompleksleri inşa edilmiştir (Akarçay ve Suğur, 2016; Hakyemez, 2016, s. 121; Penpecioglu, 2016, s. 173; Sadioğlu ve Yürük, 2020).¹⁴

Görsel 3.1. İsmet İnönü-2 Caddesi ve Espark AVM

Kaynak: Google Görseller

Eskişehir’deki neoliberal kentleşme süreçlerine soylulaştırma ekseninde bakacak olursak; kent merkezinde kalan metruk fabrika alanları, eski yapılar, araziler ve konutların neoliberal yeniden yapılandırmayla soylulaştırıldığı söylenebilir (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 809). Fabrikalar Bölgesi’nin bu dönüşümü Eskişehir’in kentleşme tarihinin yansıması olarak okunabilir. Bahsi geçen dönüşümlerle birlikte bu bölge, üretim odaklı ulusal kalkınmacılığın hâkim olduğu modern Cumhuriyet projesinden 1980

¹⁴Hangi fabrika alanının bugün neye dönüştüğüne dair daha detaylı açıklamalar Sadioğlu ve Yürük’ün (2020) çalışmasında yer almaktadır.

sonrasının tüketim odaklı neoliberal kentleşme dinamiklerine geçişin görülebildiği bir alan haline gelmiştir. Daha açık bir ifadeyle Fabrikalar Bölgesi “tipik bir üretim alanından...tüketim odaklı, yeni orta sınıf ve üstü toplumsal sınıfların yaşadığı ve tükettiği bir mekana” dönüşmüştür (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 810). Bu bağlamda Kanatlı, Neo, Espark, Özdilek gibi alışveriş merkezleri Fabrikalar Bölgesi’nde yer alan tüketim alanları olmuş ve hepsi de açıldıkları bölgeleri nezhleştirmiştir (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 818). Bu gelişmelerle birlikte bölgedeki konut fiyatları ve kira bedelleri büyük oranda artmış, tüketim odaklı mekanlar ise artış göstermiştir (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 818).

2000’li yıllarla birlikte tüm bu neoliberal kentleşme stratejilerine ek olarak müzeler, sanat galerileri, tiyatro salonları ve diğer tüketim mekanları kentte yer alarak kentsel çevre gelişimin bu yönde süreklilik kazanmasını sağlamıştır. Bunlardan bazıları Odunpazarı Evleri, Balmumu Müzesi, Cam Sanatları Müzesi, Kent Belleği Müzesi ve Haller Gençlik Merkezi gibi alanlardır ve Eskişehir tarihinin bir bölümünün değişim değerine dönüşmesini sağlamışlardır (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 822). Tüm bu neoliberal kentleşme dinamikleriyle ortaya çıkan Eskişehir’in kentleşme süreci sınıflar arası ayrımlaşmayı da beraberinde getirmiş ve kent “tüketim mekanları, bu mekanları gerçek anlamda tüketen orta ve orta-üst sınıflar ile tüketemeyen alt sınıflar için bir kesişme, kırılma ve ayrılma alanı” haline gelmiştir (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 823). Sonuç olarak 1980-2000 yılları arasında görece durağan gözükken neoliberal kentleşme süreçleri 2000’li yılların Eskişehir’inde ciddi bir ivme yakalamıştır. Bu 1980 sonrasındaki politik-ekonomik dönüşüm politikalarının yerel yönetimlerin kentsel yeniden yapılandırma potansiyellerini arttırması ile yakından ilişkilidir.

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (EBB) 2000’li yılların kentleşme sürecinin itici gücü olacak olan ‘Kentsel Gelişim Projesi’ adı altında bir proje paketi geliştirmiştir. Projenin detaylarını ele almadan önce Kentsel Gelişim Projesi’nin içeriği dolayısıyla politik ekolojik bir perspektifle ele almanın önemli olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bunun nedeni Kentsel Gelişim Projesi’nin Eskişehir’in kentsel çevresini başka bir yapıya dönüştürecek bir proje olarak tasarlanmasıdır. Kentsel çevreyi başka bir yapıya dönüştürmenin kendisi sosyo-çevresel bir süreçtir ve sosyo-çevresel sonuçlar ortaya çıkarır. Bu durumda politik ekoloji sosyo-çevresel süreçleri ve sonuçları ele almanın bir yolu olarak Kentsel Gelişim Projesi’ni politik ekolojik bir perspektifte ele almak zorunlu

hale gelir. Peki bu kentsel dönüşüm projeleri neden sosyo-çevresel bir süreç olarak kavranmalıdır?

Politik ekolojik bir perspektifle kentin kendisi insan ve insan olmayan doğanın iç içe geçtiği bir yer, sosyo-çevresel bir fenomendir. Ayrıca kentsel dönüşüm projeleri kentin sosyo-ekolojik üretimin itici gücüdür. Bu durumda kentsel alanda gerçekleştirilen her dönüşüm projesi toplum ve doğasındaki ilişkiyi içsel olarak barındırır. Kentsel dönüşüm projeleri sermayenin yeniden üretiminin bir parçası olarak ele alındığında bu süreçlere gömülü olarak kentsel çevredeki değişim ve gelişimin mekânsal eşitsizlikleri beraberinde getirdiği daha açıktır. O halde kentsel dönüşüm projeleri ekonomik ve politik gelişmelere yol açmakla birlikte doğa üzerinde dönüştürücü ve hatta hem toplum hem de çevre açısından tahribat yaratan etkilere sahip görünmektedir. Kentsel dönüşüm projelerinin bir takım çevresel faydalar otaya çıkardığı doğrudur. Ancak bu faydaların dağılımı eşitsiz iktidar ilişkilerine göre gerçekleşir. İşte tam bu noktada tüm bahsi geçen ilişkileri görünür kılmak için politik ekolojik bir perspektife ihtiyaç duyulur ve kentsel dönüşüm projelerinin analizi çevresel dönüşümlerin politik ve ekonomik nedenlerini ortaya çıkarmalıdır. Ancak politik ekolojik bir perspektifle kentsel dönüşümün teknik ve nötr bir süreç olmadığını aksine eşitsiz iktidar ilişkilerinin gömülü olduğu ve bu toplumsal yapı çerçevesinde gerçekleşen çevresel dönüşümü beraberinde getirdiğini anlamak mümkündür.

Kentsel gelişim projesinin içeriğine ve detaylarına geri dönecek olursak proje, “İçme Suyu Projesi”, “Kent İçi Toplu Taşıma Projesi” ve “Doğal Afet Riskini Azaltma Projesi” olmak üzere üç bileşen üzerinden Eskişehir’in kentsel çevresel sorunlarını çözmeye odaklanmıştır (Bizim Şehir, 2001). Ancak 1999 depremiyle birlikte, EBB finansman ihtiyacını merkezi hükümetten karşılayamamış ve proje ciddi bir kaynak kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu büyük ölçekli kentsel projelerin mimarı olarak gösterilen EBB Başkanı Yılmaz Büyükerşen bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“Bir yandan geçmiş dönemlerden gelen belediye borçları, bir yandan hükümetin elindeki bütün mali kaynakları, deprem afet zararlarının giderilmesine tahsis etmesi sebebiyle gönderilen payların azaltılması, öte yandan da belediyenin kadro ihtiyaçları için yardım almak üzere Başbakanlığa gittiğimde Ecevit bana, ‘Sayın Büyükerşen, durumumuzu biliyorsunuz, elimizde avucumuzdaki bütün kaynakları deprem zararlarını gidermek için kullandık. Devlet bütçesi sıkıntıda. Siz çok az kaynakla üniversite eğitimi alanında örnek

alışmalar yaptınız. Bu becerinizi belediye cilikte de göreceğimize inanıyorum.’... diyerek isteklerine olumlu cevap vermedi... (Taşcı, 2009, s. 414)”

Bu şartlar altında, Büyükerşen projelere finansal kaynak yaratabilmek adına uluslararası finans kuruluşlarının yolunu tutmuştur. Böylece projelerin finansmanı Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Kuzey İskandinav lkeleri Yatırım Bankası (NIB) ve NKE Finans Ajansı, ABN AMRO gibi uluslararası kuruluşların sağladığı kredilerle gerçekleşmiştir (Bizim şehir, 2001; Taşcı, 2009). Bu kredilerin alınmasında temel amaç, Eskişehir’i yeniden yapılandırarak ve kalkındıracak finansmanı bulmak olsa da bunlar Büyükerşen’in projelerini desteklemeyen gazetecilere ve toplumsal gruplara karşı güçlenmesini de sağlamıştır. Bu durum kredi destekleri etrafında şekillenen “imkansız başardık” ve “olmaz denilen oldu” gibi söylemlerde açığa çıkmış ve Büyükerşen kendine ayrılan köşe yazısında projelerine ve kendisine muhalefet edenlere “bakalım şimdi ne diyecekler?” şeklinde seslenmiştir (Bizim şehir, 2001). Porsuk Nehri’nin ışlahına geçmeden önce yukarıda bahsedilen soylulaştırmanın ve diğer neoliberal kentleşme stratejilerinin Eskişehir’in kentleşme sürecinde nasıl sürekli lik kazandığının bir göstergesi olarak Kentsel Gelişim Projesi’nin bileşenlerinden biri olan Tramvay projesine değinmek gerekir.

2000’li yılların tkretim odaklı neoliberal kentleşme süreçlerinin etkinlik kazanmasında önemli olan ve Eskişehir’in kentsel çevresel gelişimini bu yönde etkileyen hafif raylı sistem/Estram (tramvay) projesi oldukça önemlidir. Tramvay projesi ile birlikte kentin merkezinde ve ana arterlerinde ulaşımın yeniden organize edildiği görülür (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 817; Dönmezer, 2012, s. 59). Yeniden yapılandırılan ulaşım sistemi tkretim odağında gelişen kent merkezine paralel olarak dşnlmş ve bu bölgenin (İki Eylül Caddesi-İsmet İnönü Caddesi) yaya trafiğine açılmasını sağlayarak kent merkezini değişirmiştir (Akarçay ve Suğur, 2016, s. 817). Bu proje aynı zamanda trafik sorunu ve çevresel kirliliği önlemek adına bir çözüm olarak sunulmuştur (Dönmezer, 2012, s. 59). Bununla birlikte tramvay projesi, “Avrupa kenti” olma yolunda önemli bir adım olarak görülmüş ve Milano, Amsterdam, Strasburg gibi Avrupa kentlerinden benzer örneklerle referansla tarif edilmiştir (Bizim şehir, 2002). Aynı zamanda tramvay projesi belediye bülteninde “Avrupa Kenti oluyoruz” başlığı ile duyurulmuştur (Bizim şehir, 2002). Bir sonraki bölümde detaylandırılan Porsuk odaklı projelerde de görüleceği gibi Eskişehir’in gündeminde “Avrupa Kenti” olmak sürekli lik kazanan bir söylem haline gelmiştir. Bu durum 2000’li yılların özellikle ilk on yılında

“Avrupa Birliği (AB) çıpası” olarak adlandırılan AB müzakere süreçlerinin yoğun biçimde siyasi gündemde olmasıyla yakından ilişkilidir (Genç vd., 2021, s. 75). Türkiye’de bu müzakere süreçleri etrafında şekillenen yasalar çıkarılmış ve Eskişehir AB müzakere süreçleri ile şekillenen kentleşme dinamiklerinin önemli bir taşıyıcısı olmuştur. Tramvay projesine dönecek olursak; 2002 yılında başlayan ve 2004 yılında ilk aşaması tamamlanan proje, sonraki yıllarda gerçekleşen uzatma çalışmaları ile şehrin farklı noktalarına ulaşımı sağlamıştır. Bu tramvay hattını uzatma çalışmaları aslında sancılı bir süreci de işaret eder. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tramvay hattının uzatma çalışmaları için yapılan başvuruları cevapsız bırakmış, merkezi hükümet ve yerel yönetimin farklı partilerde bulunması sancılı bir sürece yol açmıştır (Bizim Şehir, 2010, Sayı 22).

1980 sonrasında yerel yönetimlerde görülen özerkleşmenin Türkiye’de merkezi hükümet ve yerel yönetimdeki parti farklılıklarından dolayı zaman zaman zayıfladığını ve özellikle mali kontrolün yerel yönetimleri farklı kaynakların arayışına ittiğini daha önce belirtmiştik. Bu durum Eskişehir yerel yönetiminin projelerinde sürekli olarak dış kaynaklara başvurmalarının önemli bir nedeni haline gelmiştir. Belediye Başkanı Büyükerşen belediye bülteninde kendine ayrılan köşe yazılarında bu duruma yönelik sitemlerini sık sık dile getirmiştir (Bizim Şehir, 2010, Sayı 22). Tramvay projesinin uzatılması çalışmalarına merkezi hükümetten gelmeyen destek sonucunda Büyükerşen, yine dış kaynak arayışına girerek alternatif finansman kaynakları aramaya başlamıştır (Bizim Şehir, 2010, Sayı 22). Bu uzatma çabası etrafında ortaya çıkan kaynak arayışının “zaferi” şu şekilde duyurulmuştur: “Başkan Büyükerşen, dört yıldır devlet yatırım programına alınmayarak engellenen Estram’ı, üç yeni bölgeye uzatacak olan projesini, hazine kefaleti olmadan temin edilen finansman ile nihayet yaşama geçiriyor” (Bizim Şehir, 2011, Sayı 24). Tüm bu tramvay projesi Büyükerşen ve onun projelerini desteklemeyen toplumsal gruplar ve gazeteciler arasında önemli tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle olacak ki belediyenin bülteninde sıklıkla tramvay projesinin faydaları, çağdaşlık ve Avrupa kenti vizyonu yolunda tramvayın önemi gibi konulara yer verilmiştir (Bizim Şehir, 2010; Bizim Şehir, 2011; Bizim Şehir, 2012). Böylece bu projeler yalnızca neoliberal dönemde dönüşen sermaye birikim dinamiklerine uyum sağlamanın bir yolu olarak kalmayarak yerel yönetimin ihtiyacı olan seçmen desteğinin de taşıyıcısı haline gelmiştir. Sonuç olarak tramvay projesi, Eskişehir’in kentleşmesinde önemli bir yer tutmuştur. Kentin farklı noktalarını birbirine bağlayarak kentsel ulaşım

ağının gelişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda kentin ekonomik ve kentsel çevresel gelişimini de etkilemiş, tramvay istasyonları çevresindeki arazilerin ve konutların değerlendirilmesine yol açmıştır (http-1; Bizim Şehir, 2016, Sayı 48). Bununla birlikte tramvay projesinin gelişimi yukarıda anlatılan Fabrikalar Bölgesi'nin soylulaştırılması süreciyle paralellik göstermiştir.

Bu noktada 2000'li yılların Eskişehir kentleşmesinde özgün bir yeri olan ve bu araştırmanın kentsel politik ekoloji bakış açısıyla odaklandığı en temel dönüşüm sürecinden biri olarak Porsuk Nehri odağındaki kentleşmeye göz atmak önem kazanır.

3.3.1.1. 2000'li yıllarda Eskişehir'in Porsuk Nehri odağındaki kentleşme deneyimi

Porsuk Nehri odağındaki kentleşme süreci hem bu çalışmanın odak noktası olması hem de 2000 sonrası Eskişehir'in kentleşme deneyimini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Porsuk Nehri'ni yenileme ve ıslah çalışmalarını odak noktası olarak almanın en önemli nedeni politik ekolojik bir perspektifle bakıldığında Porsuk Nehri ıslah projelerinin sosyo-ekolojik bir süreci işaret etmesidir. Porsuk Nehri'nin dönüşümünü sosyo-ekolojik bir süreç olarak ele almak ise iki sebepten dolayı oldukça önemlidir. Birincisi sosyo-ekolojik süreçlere içkin çatışma ve adaletsizliklerin varlığı Porsuk Nehri'nin dönüşümünde aranabilir. Diğer bir deyişle Eskişehir'in kentleşme sürecini bir anlamıyla doğanın kentleşmesi ve doğanın sermayenin değerlendirilme alanına girmesi şeklinde ele alarak ortaya çıkan sosyo-doğal güç ilişkilerini sorgulayabilme imkânı ortaya çıkar. İkincisi kentleri doğanın, ekolojinin ve çevrenin tam zıttı olarak ele alan geleneksel açıklamaların, anlayışların ötesine geçebilmek bakımından önemlidir. Daha açık bir ifadeyle Eskişehir'de Porsuk Nehri odağında gerçekleşen kentsel değişimi ve kentsel politikayı çevre odaklı tartışabilme imkânı ortaya çıkar. Böylece Eskişehir'in kentleşme tarihinde toplum ve doğa ilişkilerinin ne şekilde üretildiğini ve mekânsallaştığını ortaya koymak mümkündür.

Kentsel politik ekolojik bir perspektifle Porsuk Nehri'nin ıslahı Eskişehir'in yeniden doğuşunu temsil eder. Bu durumu Levent Şentürk (2016, s. 160) "Eskişehir'in kentleşmesi, Porsuk Nehri'nin ortadan kaldırılışının tarihi olarak da okunabilir" şeklinde yazarak ortaya koyar. Buna benzer bir vurguyu Cansu Civelek (2020, s. 77) şu şekilde yapar: "Kentin yeniden ölçeklendirilmesi sürecinde Porsuk Nehri, kentin süregelen kentsel müdahale sürecinin en önemli organlarından biri ve aynı zamanda bir çatışma noktası olmuştur". Bu aynı zamanda kentin kimlik arayışının sürekliliğini de destekler.

Porsuk'un dönüştürülmesi aynı zamanda kentin "orta sınıflar, öğrenciler ve yerli turistlere tüketim olanakları ve 'yeni yaşam tarzı' fırsatları" sunması bakımından çekim merkezi haline getirilmesini ifade eder (Civelek, 2020, s. 77). Bu noktaya paralel bir şekilde bahsi geçen yeniden yapılandırma, sermayenin daha fazla kârlılık sağlayacak mekânsal arayışlarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Tam da bu noktalardan hareketle bu çalışma Eskişehir'in kentsel çevresel tarihini Porsuk Nehri'nin dönüşüm süreçlerine odaklanarak ele almaktadır. Bu durumda kent ölçeğinde nehrin durumuna göz gezdirerek, nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ele alarak başlamak oldukça anlamlıdır.

Porsuk Nehri, Kütahya ve Uşak sınırında yer alan Murat Dağı'ndan doğan, Eskişehir'den geçerek -şehir sınırında Porsuk barajında toplandıktan sonra- Sakarya Nehri'ne ulaşan ve Sakarya Nehri'nin en uzun kolu olarak bilinen bir akarsudur. Porsuk Nehri bu akış sırasında neredeyse 450 kilometre yol kat ederek farklı coğrafi ölçekleri birbirine bağlar ve bu coğrafi ölçekleri etkiler. Nehir, Eskişehir'den geçerek kenti ikiye böler. Bu bölünme kentin Kuzey ve Güney eksenli ayrılmasına yol açar ve bir sınır oluşturur. Kuzeyde kalan ilçe Tepebaşı, güneyde kalan ilçe Odunpazarı olarak bilinen iki merkez ilçedir. Bu bakımdan Porsuk kentsel nehir olma özelliği gösterir. Kentsel nehirler "ekonomik ve rekreasyonel faaliyetleri teşvik etmek" ve "kamusal erişim sağlamak" bakımından önemlidir (Şimşek, 2014, s. 22). Bu haliyle Porsuk, tarihsel olarak bu bölgede yaşayan insanlar için kültürel, toplumsal, ekonomik ve ekolojik bakımlardan benimsenmiş bir değer olarak görülebilir. Bununla birlikte Porsuk havzası birbirine bağladığı coğrafi ölçekler bakımından da hayati rollere sahiptir. Porsuk havzasından yararlanan "gölet ve sulamaları; barajlar ve sulamaları; termik santrallerin soğutma sularının temini; Kütahya ve Eskişehir için içme sularının temini" gibi birçok tesise duyulan ihtiyaç bağlamında oldukça önemlidir (Büyükerşen ve Efelerli, 2008, s. 452). Görüleceği üzere Porsuk bir su kaynağı olarak farklı fonksiyonları içeren sosyo-ekolojik bir sürecin ifadesidir.

1970'lerden önce Porsuk Nehri yüzülebilen, balık tutulabilen, dinlenme, toplanma ve gezinti alanı olarak kullanılan, içinde sandalların gezindiği bir nehir görünümüne sahipti (Arslantaş, Sanalan, ve Çil, 2020, s. 7; Bizim Şehir, 2002; Şimşek, 2014, s. 28). Bu durum Ulus Gazetesi'nde 1938 yılında yayımlanan bir köşe yazısında "Porsuk Çayı yazın Eskişehir için bir hayat ve güzellik kaynağı olur" şeklinde anlatılmıştır (Göktürk, 1938, s. 6). Hatta Eskişehir'de yaşayanların belleğinde Porsuk, "çocukların yüzmeyi

öğrendiği yer” olarak da bilinir (Özel, 2022). Ancak bu kültürel anlamların ötesinde Porsuk Nehri ile ilgili aksine görüşleri ortaya koyan, Porsuk’la ilişkili sorunların geçmişe dayandığını gösteren bazı gözlemlere de ulaşmak mümkündür. Örneğin Kadri Kayabal (1939) Akşam Postası Gazetesi’nde yayımlanan 1939 tarihli röportajında kahve içerken bir kokudan rahatsızlık duyduğunu ve kokunun kaynağını garsona sorduğunda “Şehirde lağım yok. Evlerin mecraları Porsuk’a akar” şeklinde bir cevap aldığını anlatır. Yine 1937 tarihli Son Posta Gazetesi’nin bir köşe yazısında Porsuk’un kirliliğine yer verilir ([http-2](http://2)).

Porsuk’taki kirlilik 1970’lerden sonra iyice belirgin hale gelmeye başlamıştır. Özellikle Şeker Fabrikası, Sümerbank, TÜLOMSAŞ, Hava İkmal Merkezi gibi sanayi tesislerinin atıklarının doğrudan nehre verilmesiyle Porsuk daha kirli bir su haline gelmeye başlamıştır (Ertin, 1994, ss. 186-187). Bu sanayi kökenli kirliliğe ek olarak ticarethaneler, mezbaha, hamamlar, foseptik atıklar da nehrin kirlenmesine yol açmıştır (Ertin, 1994, s. 187). Porsuk kirliliğini etkileyen unsurlardan bir diğeri, tarımda kullanılan gübre ve pestisitlerin yeraltı sularına karışmasıdır (Şimşek, 2014, s. 28). Porsuk’un bu kirliliğini önlemek amacıyla çeşitli çözümler üretme çabalarına rastlamak da mümkündür. İlk kez 1972 yılında İl Hıfzısıhha Kurumları’nca önemler alınmaya çalışılmışsa da bu önemler geçici ve yetersiz olduğu için kirliliğin önüne geçilememiştir (Ertin, 1994, s. 188). 1988 yılında Porsuk Koruma Teşkilatı kurularak kirliliğe karşı önemlerin tekrar gündeme gelmesi sağlanmıştır (Ertin, 1994, s. 188). Bu önlemler ilk girişime kıyasla daha etkili olmuş, fabrika atıklarının doğrudan Porsuk’a verilmesinin önüne geçilerek kısmi iyileştirmelere yol açmıştır (Ertin, 1994, s. 188). Ancak bu girişimde tam anlamıyla Porsuk’un kirlilikten arındırılmasını sağlayamamıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde Porsuk’un manzarası önceki dönemlerle kıyaslanamayacak derecede kötüdür. Bu durum Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) raporlarında Porsuk Nehri’nin “zararlı bakterilerin ve virüslerin dışında hiçbir canlının yaşamadığı, yatağı atıklarla dolu, kirlilik ve sağlık açısından en tehlikeli akarsu” olarak ele alınmasına yol açmış ve bir köy deresinden farksız olduğu belirtilmiştir (Bizim Şehir, 2002; Arslantaş vd., 2020, s. 9). Porsuk Nehri bağlamında sorunlar yalnızca kirlilik ile sınırlı değildir. Porsuk zaman içinde kent için başlı başına bir sorun haline gelmiştir; kolları köreltilen, seller ve taşkınlara yol açtığı için baş edilemeyen bir sorun olarak görülmüştür (Şentürk, 2016, s. 160; Şimşek, 2014, s. 28).

Görsel 3.2. 1950 yılı sel baskını-Günümüzde Porsuk Otelı'nin Bahçesi

Kaynak: Atuk, A. (2002). *101 Eskişehir*. Odunpazarı Belediyesi

World Economic Forum (WEF)'de (2019) yer alan bir inceleme, benzer noktalara değinerek durumu gözler önüne serer:

“Berlin-Bağdat demiryolunun bir durağı olarak en parlak dönemini çoktan geride bırakmış olan Eskişehir, trafik sıkışıklığı ve zehirli çamur nedeniyle boğulmuştu. Ana su yolu olan Porsuk Nehri, her taşıdığına halk sağlığını tehdit eden bir çöplüğe dönüşmüştü. Bölge sakinleri daha parlak bir gelecek için çok az umut görüyordu (http-1).”

1999 yerel seçimlerinde göreve gelen Büyükerşen tüm bu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kendisi belediye başkanı seçildiğinde karşılaştığı kentsel manzarayı “kasvetli bir büyük kasaba” olarak tanımlamış ve hatta daha iddialı bir şekilde “ölmekte olan” bir şehir olduğunu ileri sürmüştür (Taşcı, 2009, ss. 410, 464). Bu manzara karşısında Büyükerşen, yıllardır hayalini kurduğu gibi “şehri canlandırmak”, “iyileştirmek” ve “yaralarını sarmak” gerektiğini düşünür (Taşcı, 2009). Belediye Başkanı için Porsuk’un ‘kötü hali’ adeta bir sıçrama tahtası işlevi görmüştür. Diğer bir deyişle kentin en önemli su kaynağı ve bileşeni olan Porsuk’un kirlilik krizi, kentsel çevresel yeniden yapılandırma için bir fırsata dönüştürülmüştür. Büyükerşen bu durumu şu şekilde anlatır:

“Eskişehir’in potansiyeli vardı. Şehrin ortasından akan bir su geçiyordu mesela. Porsuk şehir için ne büyük bir imkandır. Yani olması gerekir. Ama Porsuk bir dertti. Şehri yöneten için

de dertti, şehir halkı için de dertti. Şehre güzellik değil, çirkinlik katıyordu. Olmasa, üstünü örtüverseler herkes memnun olacaktı. Yani o kadar bıkmıştı herkes hatta bazı politikacılar ve meclis üyeleri, bu öneriyi de gündeme getiriyorlardı. Rahmetli olan bir belediye başkanımız da Akarbaşı'ndan gelip, 'Yediler' diye anılan bir semtten şehir içindeki Hamamyolu'ndan geçerek, Porsuk'a dökülen ve şırl şırl akan bir dereyi de temiz tutulamıyor diye, doldurarak kapatmıştı. Yerine oradaki parka havuz yapmıştı (Taşcı, 2009, s. 446)."

Porsuk Nehri'nin içler acısı hali Büyükerşen'in kentsel yeniden yapılandırma politikaları için bir çıkış noktası olur. Bu bağlamda Porsuk içinde bulunduğu durumdan kurtulacak ve bir cazibe merkezi haline getirilmesi sağlanacaktır. Hatta bununla da sınırlı kalmayarak belediyenin markalaşma stratejilerinde de kente hizmet ederek önemli sonuçlar doğurmuştur (Civelek, 2020, s. 77). Tam da bu nedenlerden Eskişehir'in kentleşme tarihinde Porsuk Nehri'nin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Öyle ki Eskişehir'in 2000 sonrası kentsel çevresel dönüşümünün ilk adımını bu kentsel nehrin yeniden yapılandırması oluşturur.

Daha önce belirtildiği üzere Porsuk Nehri'nin yeniden yapılandırılması "Kentsel Gelişim Projesi" adlı bir paket projenin bileşenleri arasında yer almıştır. Projenin bu ayağı belediye bülteninde "Porsuk Temizleniyor" başlığıyla "müjdelenmiştir" (Bizim Şehir, 2001). Projenin en önemli amacı Porsuk Nehri'ni "kötü" halinden arındırmak ve kurtarmaktır (Babadoğan, 2005, s. 58). Bu amaca uygun olarak nehrin tabanındaki çamur tabakasının temizlenmesi ve nehir yatağının genişletilmesi planlanmıştır (Bizim Şehir, 2001). Bu temizliğe ek olarak peyzaj düzenlemesi, afet riskinin azaltılması, köprülerin yenilenmesi, arıtma tesisinin yenilenmesi ve nehir gezileri planlanmasını içeren bir çalışma tasarlanmıştır (Bizim Şehir, 2001; Şimşek, 2014, s. 30). "Büyük Porsuk Projesi" ya da "Porsuk Nehri'nin Islahı ve Güzelleştirilmesi Projesi" adıyla anılan ve nehrin kent merkezindeki 12 kilometrelik bir kısmında yenileme ve peyzaj uygulamalarını öngören bu çalışmalar, 2001 yılında başlamıştır (Bizim Şehir, 2002). Bu proje belediye bülteninde "Gözün aydın Eskişehir, Porsuk yeniden doğuyor" başlığıyla duyurulur (Bizim Şehir, 2002). Belediye kaynaklarına göre nehir yatağının çimento, beton kullanılmadan doğal malzemeler kullanılarak stabilize edilmesi ve böylece hem sonrasında oluşacak yosunlaşmanın önüne geçilmesi hem de nehir yatağının yeniden arıtılmasının mümkün hale getirilmesi planlanmıştır (Bizim Şehir, 2002). Ancak Cansu Civelek (2020, s. 78) ve Gül Şimşek (2014, s. 30) nehrin, sınılaşma riskinin bina temellerine yönelik tehdidine karşın beton kullanılarak ıslah edildiğini belirtir. Yine deprem hasarlarına karşı taşıt ve

yaya köprüleri yeniden inşa edilmiştir (Bizim Şehir, 2002). Tüm bu çalışmaların sonucunda Porsuk Nehri bir yandan restore edilirken, diğer yandan çamur, moloz ve kirlilikten arındırılmış olacak, atık su altyapısı geliştirilecek ve taşkından koruması sağlanacaktır (http-1). Sonuç olarak Porsuk Nehri temizlenmesi, rehabilite edilmesi, doğal afetlere karşı güçlendirilmesi, peyzaj düzenlemesi, farklı fonksiyonlar kazanması (su sporları ve tekne gezileri gibi), yaya ve araç köprülerinin düzenlemesi gibi yeniden yapılandırmalarla dönüşmüştür.

Bu dönüşümden sonra ortaya çıkan Porsuk Nehri'nin Eskişehir için farklı bir kentsel unsura dönüştüğünü söylemek mümkündür. İslah çalışmaları ile formu değişmiş, kapitalist kentleşmeye ve buna bağlı olarak sermaye birikimini canlandırmaya yönelik bir girişim haline gelmiştir. Bu bağlamda Porsuk Nehri'nden bahsederken yalnızca bir kentsel nehirle karşı karşıya olmadığımızı düşünmek mümkündür. Üstelik Porsuk Nehri'ne yönelik bu ıslah çalışmalarının ekolojik açıdan ne gibi sonuçları olduğu henüz bilinmemektedir. Bu nehrin ıslahıyla birlikte nehirdeki canlı yaşamı, bu ıslahın diğer coğrafi ölçeklerdeki politik-ekolojik etkileri, çevre için yararları ya da zararlarının ne olduğuna dair bir bilgiye rastlamak oldukça zordur. *Porsuk gerçekten “kötü olma halinden” kurtarılabilmiş midir? Tüm bu ıslah çalışmaları yalnızca birer estetikleştirme ve ekolojik soylulaştırmanın ötesine geçebilmiş midir?* Ulu ve Karakoç (2004, s. 62) bu sorunsalı şu şekilde aktarır:

“Öyle ki Eskişehir kentindeki örnekte olduğu gibi kenti ikiye bölen Porsuk Çayı 1300'lü yıllardan itibaren kullanım açısından çevresi ve yerleşimde yaşayanlarla bütünleşirken 2000'li yıllara gelindiğinde modernleşme adına ıslah edilmektedir. Bu çalışmalar esnasında yine modernleşme adına yeşilden ve doğal yapısından arındırılan Porsuk Çayı, motorize bir yapıya dönüştürülerek kamunun kullanımına sunulmaktadır. Ancak ülkemizde Eskişehir örneğindeki gibi geleneksel doku yok sayılarak kente ait imgesel değerler yok edilerek modernite aranırken, geleneksel değerlerin turizm girdisi olarak ekonomik değerlere dönüştürülmesi esnasında kültürel değerlerin korunarak yerel kimliklerin ön plana çıkartıldığı Venedik ve Paris gibi örneklerde küreselleşen dünyada yerlerini almaktadırlar.”

Buradan hareketle Porsuk'un ıslahında ekolojik ve toplumsal faydaların esas alınmadığını, daha ziyade soylulaştırma, ticarileştirme ve estetikleştirme gibi kaygılarla gerçekleştirildiği düşünülebilir. Diğer bir deyişle Porsuk'un ıslahı, nehrin yüksek oranlarda rant sağlayacak bir unsura dönüştürülmesidir. Bu durum ıslah çalışmalarında vaat edilen kirlilikten arındırma sürecinin ne kadar başarılı olduğuna bakıldığında daha

anlaşılır hale gelir. Son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında Porsuk Nehri'nin su kalitesi Kütahya ve Eskişehir çıkışında dördüncü kaliteye düşmektedir; diğer bir deyişle Porsuk Nehri hala kirliliğin yoğun olduğu bir akarsu olmaya devam etmektedir (Bakış vd., 2011; Büyükerşen ve Efelerli, 2008; Esengül vd., 2008, 2016, 2016; Öztürk ve Altan, 2007; Özyurt, Dayıoğlu, Bingöl, ve Yalık, 2004; Yücel ve Öztürk, 1996.). Bu kirlilik hem halk sağlığını hem de canlı yaşamını büyük ölçüde tehdit etmektedir. Örneğin birçok kez toplu balık ölümlerinin yaşandığı gözlemlenmiştir (http-3). Sonuç olarak Porsuk Nehri'ne yönelik ıslah çalışmalarının Porsuk'un ekolojik faydalarını gözeterek yapıldığını söylemek için herhangi bir bulguya sahip değiliz. Bu nedenle Porsuk'un bu dönüşümünü insan-merkezli ekolojik soylulaştırma örneği olarak ele almanın yerinde olacağı söylenebilir. Eğer ıslah çalışmasının amacı gerçekten Porsuk'u girdiği ekolojik krizden kurtarmak olsaydı bugünkü kirliliğin bu yoğunlukta olmaması beklenirdi.

Bu ıslah çalışmasının yalnızca kirliliği önlemek için yapılmadığı örneğin taşkın korumasında oldukça faydalı olduğuna yönelik bir eleştiri akıllara gelebilir. Hatta belediye bülteninde 2002 yılında yaşanan Porsuk taşkınında Aydın Arat Parkı, Çukur Çarşı, Şeker Fabrikası Lojmanları, Sazova, Elmalı gibi yerlerin Sarısu deresi yatağından gelen sel suları ile Porsuk'u yükselterek taşkın yaşamasına yol açtığı ve EBB'nin Porsuk projesi bağlamında çalışma yaptığı yerlerde bu taşkınların yaşanmadığı belirtilmiştir (Bizim Şehir, 2002). Ancak bu noktaya şüpheci ve eleştirel yaklaşmak faydalı olabilir Türkiye'deki birçok kentsel dönüşüm projesinin “doğal afet” söylemleri etrafında şekillendiği düşünüldüğünde; bu söylemler genellikle “kentsel politikaları meşrulaştırma, projeleri hızlandırma ve muhalefeti en aza indirme” gibi çabalara hizmet eder (Saraçoğlu ve Demirtaş-Milz, 2014, s. 181).¹⁵ Tam olarak böyle bir strateji ile Porsuk'un taşkın koruması için ıslah edilmesi teknik ve nötr bir mesele olarak sunulamaz hale getiriliyor ve Porsuk'un sosyo-ekolojik dönüşümü meşru bir zemine oturtuluyor olabilir.

Porsuk Nehri'nin yeniden yapılandırılmasının teknik ve nötr bir süreç olmadığına başka bir göstergesi de güvenlik söylemlerinin bu dönüşümdeki rolüyle ilişkilidir. Büyükerşen'in belediye başkanı seçildiği dönem birçok şehri etkisi altına alan ve Eskişehir'i de etkileyen 1999 Marmara depreminin yaşandığı zamana denk düşer.

¹⁵Neoliberal kentsel dönüşümlerinde yönetiminde “doğal afet” söyleminin ideolojik bir strateji haline geldiğini İzmir Kadifekale örneği üzerinden tartışan önemli bir çalışma için Saraçoğlu ve Demirtaş-Milz'in (2014) araştırmasından yararlanılabilir.

Deprem, Eskişehir'in 2000 sonrası kentleşme sürecinin itici gücü haline gelmiştir. Bu bağlamda Porsuk sorunun ana unsuru olarak görülmüştür. Belediye Başkanı bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Hasar gören binalar da çoğunlukla şehrin ortasından geçen Porsuk Çayı havzasındaydı. Daha sonra deprem hasarına, Porsuk yatağının bazı kısımlarında zemin sıvılaşmasına yol açmasının sebep olduğu anlaşıldı (Taşcı, 2009, s. 413).” WEF'in (2019) inceleme yazısında benzer vurguların yer aldığı görülebilir:

“Büyükerşen ve sivil toplum gruplarından oluşan geniş bir koalisyon felaketi tersine çevirdi. Depremi bir uyanış çağrısı olarak kabul ettiler ve Eskişehir Kentsel Gelişim Projesi'ni başlattılar... Proje sadece şehrin altyapısını yeniden inşa etmekle kalmadı, aynı zamanda şehrin hikayesini de yeniden yazdı (http-1).”

Buradan hareketle Porsuk Nehri'nin ıslah edilmesinin afet riski temelinde gerçekleştiği söylenebilir. Diğer bir deyişle Porsuk Nehri'nin dönüşümü ve Eskişehir'in kentleşme süreci güvenlik söylemleriyle biçimlenmiştir (Şentürk, 2016, s. 160). Bu eleştiriler elbette deprem riskinin, su taşkınlarının ve kirliliğinin varlığını reddetmek, inkâr etmek anlamına gelmemektedir. Ancak tüm bu risklerle mücadelenin sonucunda ortaya çıkan dönüşümün farklı toplumsal sınıflara ne gibi etkilerde bulunduğuna yönelik cevaplar eksiktir. Hatta bu risklerin varlığına dair kamuoyuna yönelik bilgilendirmelerin de yetersiz olduğu söylenebilir. Sonuçta Porsuk Nehri'nin ıslahında depremin, taşkınların ve kirliliğin araçsallaştırıldığı bir yeniden yapılandırma sürecine rastlanır. Tüm bu süreçlerin sonucunda Porsuk aracılığıyla Eskişehir'in neoliberal sermaye birikim stratejileriyle kentleşmesi sağlanmıştır.

Porsuk'un halen süregelen yeniden yapılandırması kentin fiziksel dokusunu neoliberal kentleşme dinamiklerine uyumlu unsurlarla donatmaktadır. Porsuk'un ıslah edilişi bir yanıyla kentin nezhleştirilmesi anlamına gelir; su risklerden “arındırılırken” kent mekanının da arındırıldığı görülür. Bu nezhleştirmeyi Belediye Başkanı kendi sözleriyle şu şekilde aktarmaktadır: “Porsuk Çayı ben ilk seçildiğimde berbat bir haldeydi. Şimdi Porsuk yüzülebilir hale geldi. Kenarında kitapçılar, kafeler açıldı. Gondollar yüzmeye başladı (http-4).” Sonuç olarak tüm bu risklerin varlığı ve bunlara müdahalenin gerekliliği kabul edilmekle birlikte risklere karşı gerçekleştirilen uygulamaların sonuçlarını irdelemenin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye'deki diğer kentsel dönüşüm örneklerinde de görüleceği gibi “risk”, “güvenlik” ya da “doğal afet” gibi meşrulaştırıcı söylemlerin hem “neoliberal bir kentsel politikanın meşrulaştırılmasına” hem de “kentsel çevresel dönüşüm sürecine içkin toplumsal

eşitsizliklerin gizlenmesine” aracılık ettiği söylenebilir (Saraçoğlu ve Demirtaş-Milz, 2014, s. 181). Tam da bu noktayla ilişkili olarak Porsuk’un etrafında şekillenen söylemlerin eleştirilmesindeki amaç teknik, nötr ve toplumsal süreçlerden yalıtılmış kentsel çevresel dönüşümlerin mümkün olmadığını vurgulamaktır. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı da Porsuk odaklı kentleşme dinamiklerine ve süreçlerine içkin toplumsal çatışmayı ve eşitsizlikleri politik ekoloji perspektifinden yararlanarak açığa çıkarmaktır. Bu noktada Porsuk odaklı kentleşmenin sürekliliklerini ortaya koymak gerekir.

Kentsel Gelişim Projesinin bir bileşeni olarak ortaya çıkan “Büyük Porsuk Projesi” Porsuk odaklı kentleşmenin yalnızca ilk aşamasını oluşturur. Bu projeyle daha önce de belirtildiği gibi nehrin 12 kilometrelik bir kısmı dönüştürülmüş, etrafında konumlanan mahallelerde önemli değişimleri beraberinde getirmiş ve Eskişehir’in “örnek kente” dönüştürülmesinin ilk adımı atılmıştır. Nehir etrafında, özellikle Adalar mevkiinde, tüketim tesislerinin artması mahallelerin yapısal çevresi, demografisi ve işlevlerinde değişiklikler yaratmış, yaşlı nüfus ve aileler bölgeden ayrılmış, mahallelerin dokusunu oluşturan tek katlı evlerin yerini apartmanlar almıştır (Civelek, 2020, s. 79). Ancak Porsuk Nehri’ne yönelik müdahaleler bununla sınırlı kalmamıştır. Sonrasında gelen müdahaleler Eskişehir’in Porsuk odaklı kentleşmesinin sürekliliğini ortaya koymakla birlikte aynı zamanda bu kentsel çevresel yeniden yapılandırmalar yeni iktidar ilişkilerini de açığa çıkarmayı sağlar.

“Köprübaşı Kentsel Yenileme Projesi” Eskişehir’deki Porsuk odaklı kentleşmenin sürekliliğinin görülebildiği dönüşüm projelerinden biridir. Diğer bir deyişle Büyük Porsuk Projesi ile soylulaştırılan nehir kıyıları, yine bir Porsuk kıyısı olan Köprübaşı’nda yeniden gündeme gelmiştir. Eski projelerde olduğu gibi Köprübaşı projesi de “Modern Eskişehir Doğuyor” başlığıyla “müjdelenmiş” ve Köprübaşı bölgesindeki “pejmürde” yapıların yıkılarak meydana dönüştürülmesini ve bölgenin soylulaştırılmasını içermiştir (Bizim Şehir, 2002, Sayı 6). Daha açık bir ifadeyle bu projeyle belediyenin çöküntü alanı olarak tanımladığı fiziksel ve ekonomik olarak gerilemiş bölgeleri mevcut hallerinden kurtarmak, bu bölgelerin azalan değerlerini yeniden arttırmak, yenileme planları gerçekleştirerek turizmi arttırmak, yeni eğlence ve kültür tesisleri açmak hedeflenmiştir (Civelek, 2020). Bu kentsel çevresel yeniden yapılandırmalar yerinden edilmeleri, toplumsal çatışmaları ve eşitsiz iktidar ilişkilerini beraberinde getirmiştir. Örneğin

belediyenin kentsel gelişim planlarına uygun bulmadığı gerekçesiyle Köprübaşı'ndaki balık pazarı, “temizlik” amacıyla ortadan kaldırılmış ve bu durum balıkçıların bir kısmının işlerini kaybetmesine bir kısmının ise şehrin diğer bölgelerine dağılmasına yol açmıştır (Civelek, 2020, s. 78). Balıkçılardan “arındırılan” ve Çukur Çarşı olarak bilinen bu alan yeşil alana dönüştürülmüş ve bu dönüşümle “halk sağlığını, Porsuk Çayı’nı ve kent merkezini tehdit eden önemli bir kirlilik kaynağı”ndan da bu alanın arındırıldığı belirtilmiştir (Bizim Şehir, 2009, Sayı 21). Balıkçıların yerinden edilmesiyle gerçekleştirilen soylulaştırma, “sterilizasyon” ve “sağlık” gibi söylemler etrafında şekillenmiştir; “balıkçılar hizmetlerine daha sağlıklı ortamda devam ediyorlar”, yıllardır Çukur Çarşı ile etrafı, balık kokusu ve pisliği ile özdeşleşmiş durumda”, “Porsuk Çayı ile iç içe geçmiş olan Çukur Çarşı da balık satışı yapmanın pek de sağlıklı olmadığını görüyorduk ve bu nedenle tıpkı ileri Avrupa ülkelerinde olduğu gibi son derece sağlık ve sık satış birimleri inşa ettik” gibi söylemlerle soylulaştırma sürecine meşruluk kazandırılmıştır (Bizim Şehir, 2004, Sayı 10). Bununla birlikte kentsel dönüşüm bölgesinde yaşayan insanlar, esnaf ve dükkan sahipleri mülksüzleştirme ve tahliye edilme riski dolayısıyla güvensizlik, endişe, ve ekonomik kaygılar yaşamıştır (Civelek, 2020).

Yukarıda anlatılan dönüşüm projesine karşı “Köprübaşı Binalarını Koruma ve Bölgeyi Güzelleştirme Derneği” olarak bir araya gelen bölgedeki insanlar, toplumsal muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Bizim Şehir, 2004, Sayı 10). Kentsel dönüşüm bölgesinde konutları bulunan insanlar, belediyenin bölgedeki uygulamalarına karşı davalar açmışlardır (Civelek, 2020). Belediye bülteninde bu toplumsal muhalefet, “Köprübaşı Projemizi Engelleme Gayretleri” ve “Büyükşehir Belediyesi’nin Eskişehir’i Avrupa kenti yapma çabalarını önlemek” olarak ele alınmıştır (Bizim Şehir, 2004, Sayı 10). Aynı zamanda bültende yerelde tanınan ve önde gelen birçok akademisyen, doktor, siyasetçi, esnaf ve avukatın bu toplumsal muhalefetin “haksızlığını” belirten yazılarına yer verilerek projenin toplumsal olarak meşruluğu ve kabulü sağlanmaya çalışılmıştır (Bizim Şehir, 2004, Sayı 10). Ancak tüm bunlara rağmen çatışmalar ve anlaşmazlıkların yol açtığı yargı itirazları sonucunda projeler iptal edilmiştir (Civelek, 2020, s. 77). Ancak projenin iptali uzun vadede bir anlam ifade etmemiştir. EBB farklı yasal zeminlerden faydalanarak bu bölgelerdeki projelerini hayata geçirmek istemiş (Civelek, 2020, s. 77) ve bu ısrar Eskişehir’in kentleşme tarihini önemli ölçüde şekillendirmiştir. Yukarıda bahsi geçen Porsuk odaklı kentleşmenin süreklilik kazanması yerel yönetimin Porsuk ve etrafını soylulaştırma ısrarıyla paralel gelişmiştir.

“Köprübaşı Kentsel Yenileme Projesi” 3194 sayılı kanun ile başlamış, yerel yönetimin yargı süreçleri sonucunda başarısız olmasıyla birlikte aynı bölge için 5393 Sayılı Kanun’un 73. Maddesi (belediyelere kentsel dönüşüm yetkisi veren kanun maddesi) yasal dayanak gösterilerek yeni bir proje geliştirilmiştir (Civelek, 2020, s. 87). Bu yeni proje “Mustafa Kemal Paşa Kentsel Yenileme ve Geliştirme Projesi” olarak adlandırılmıştır (Civelek, 2020, s. 87). Buna projeye ek olarak bazıları Porsuk etrafında yer alan 12 ayrı bölgede¹⁶ kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirilmesi planlanmıştır (Bizim Şehir, 2011, Sayı 23). Belediye Başkanı bir köşe yazısında projelere karşı ortaya çıkan ve çıkabilecek toplumsal muhalefeti “rant” ile ikna etmeye çalışmıştır:

“Kenar semtler ya da varoşlar olarak nitelendirilen...bu bölgelerin şehir merkezleri gibi, parklar, meydanlar, alışveriş merkezleri, camiler, kreşler, spor alanları, geniş sokaklar benzeri her türlü sosyal donatıya sahip modern mimarili alanlara dönüştürülmesi ve bu yapılırken, orada mülkleri olanlara bunların değerinden fazla rant verilmesini sağlayacak projelere Kentsel Dönüşüm ve Gelişim adı verilmektedir (Bizim Şehir, 2011, Sayı 23).”

Konuyla ilgili başka bir yazısında ise toplumun projelere yönelik desteğini kazanmaya ve böylece toplumsal muhalefeti bertaraf etmeye çabalamıştır:

“Eskişehir’in 11 ayrı bölgesinde başlatmak için aldığımız “Kentsel Dönüşüm Projeleri” ise, ne yazık ki yine malum çevrelerin, tramvay konusunda olduğu gibi siyaset amaçlı olduğunu kuvvetle sandığım sebeplerle, maalesef, engellenmeye çalışıyor. Engellenmekten şikâyet etmeyi sevmiyorum. Ama bunları bilmenizin hakkınız olduğunu düşünüyorum. Fakat Allah’ın izni ve sizlerin desteğiyle bunları aşacağımıza da inanıyorum. Çünkü sizlere hizmeti ayrı bir ibadet olarak kabul ediyorum (Bizim Şehir, 2011, Sayı 24).”

Sonuçta Mustafa Kemal Paşa Kentsel Yenileme ve Geliştirme Projesi de yerel halkın katılımını içermediği ve mülkiyet haklarını kısıtladığı gerekçesi ile Köprübaşı’nı Koruma, Yaşatma ve Güzelleştirme Derneği aracılığıyla dava edilmiştir (Civelek, 2020, s. 89). Mahkeme proje sınırlarının mülkiyet haklarına ve kamu yararına aykırı olduğu gerekçesiyle projeyi iptal etmiştir (Civelek, 2020, s. 93). Bu durum, yerel yönetimin aynı bölgede karşılaştığı ikinci başarısızlık olmuştur. Ancak bu projeleri hayata geçirememek yerel yönetim için bir durma noktası olmamıştır. Daha önce olduğu gibi yeni yasal dayanaklar etrafında aynı alanda yeni projeler üretilmiştir.

¹⁶Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş, Yeni, Baksan Sanayi Sitesi, Keresteciler Sitesi, Gündoğdu 1-2-3 (bu araştırmanın sahası), Büyükdere, Karapınar, Vişnelik ve Sazova.

2011 yılında gerçekleşen Van depreminden sonra AKP hükümetinin kentsel dönüşümü teşvik eden 6306 sayılı afet yasasını çıkarmasıyla birlikte EBB için aynı bölgede yeni bir kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirme fırsatı ortaya çıkarmıştır (Civelek, 2020, s. 93). Belediye Başkanı Büyükerşen daha önce planladığı projeleri hayata geçiremediği ve 6306'yı bunları hayata geçirmenin ve Porsuk odağındaki kentleşmenin sürekliliği için bir fırsat olarak gördüğü için merkezi hükümete teşekkür dahi etmiştir (Civelek, 2020, s. 115). Daha öncesinde bazı projelerde merkezi hükümetle çatışmalar yaşayan Büyükerşen, bu projede uzlaşma yolunu seçmiştir. Bu sefer projenin adı 'Eskişehir'de Riskli Alan Kentsel Yenileme Projesi' olarak belirlenmiştir. Başlangıçta belediye bu projeyi 17 hektarlık bir alan için planlayarak riskli alan ilan edilmesi isteğini Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na iletmisse de Bakanlık'ın 17 hektarlık bir alan için 6306 sayılı kanuna ihtiyaç olmadığını belirtmesiyle birlikte proje 56 hektarlık bir alanı kapsayacak şekilde yeniden tasarlanmıştır (Bizim Şehir, 2015, Sayı 43; Civelek, 2020, s. 111). Böylece Riskli Alan Projesi (RAP) sekiz farklı mahalleyi¹⁷ içermiştir (Bizim Şehir, 2015, Sayı 43). RAP ile birlikte belediyenin söyleminde de değişimler olmuş, önceki projeler "kamu yararı" üzerinden şekillenirken RAP'ta "deprem felaketi riski ve kentsel dönüşümün aciliyeti" üzerinden şekillenmiştir (Civelek, 2020, s. 114).¹⁸ Bu projenin amacı şu şekilde belirtilmiştir:

"Riskli alanda, deprem tehlikesine karşı, sağlıksız yapılaşma ve zemin durumundan kaynaklanan risklerin ortadan kaldırılması; ayrıca, alanda potansiyeli bulunan her türlü dinamiğin işlevsel olarak ortaya çıkarıldığı, gerekli sosyal donatısı bulunan, sağlıklı, güvenli yaşam alanları oluşturulmasına yönelik plan/projelerin yürütülmesidir (Bizim Şehir, 2015, Sayı 43)."

EBB, Porsuk odağındaki soylulaştırma ısrarının sürekliliğini gösteren "Riskli Alan Projesi"nde böylesi bir söylem değişikliğine giderek yine olası toplumsal muhalefetin ve proje iptallerinin önüne geçmek istemiştir. Bu durum RAP tanımının yer aldığı sayfada "önemli hatırlatma" başlığıyla yer alan yazıda da açıkça görülür:

"Eskişehir Büyükşehir Belediyesi üzerine düşen görevleri, her zaman layıkıyla tamamlamış ve yaptığı projelerle sadece ülkemizdeki kentlere değil dünya kentlerine örnek olmuştur..."

¹⁷Mustafa Kemal Paşa -tamamı-, Hacılibey, Işıklar, Mamure, Yeni, İhsaniye, Deliklitaş ve Kurtuluş.

¹⁸Civelek (2020) "Riskli Alan Projesi"nde kentsel dönüşümüne konu olan riskli alanların "riskliliğine" dair bazı tartışmalara yer vermektedir.

proje sonunda bu bölge; deprem, sel gibi afet risklerinden arındırılmış, Eskişehir'in güzel refah, gözde ve değerli bir bölgesi haline gelecektir. Belediyemizce ve İstanbul Teknik Üniversitesince yapılacak açıklamaların haricinde, gerçek dışı ve spekülâtif amaçlı, kurumu yıpratmayı hedefleyen bilgilere, siyasi amaçlı dedikodulara itibar edilmemesi hususu kamuoyuna saygıyla duyurulur (Bizim Şehir, 2015, Sayı 43).”

Sonuçta uzun zamandır hayata geçirilemeyen, sürekli toplumsal muhalefetle karşılaşan güzelleştirme, rekreasyon ve hizmet alanları sağlama aracılığıyla planlanan kentsel dönüşüm projeleri risk ve afet söylemleri aracılığıyla siyasi ve ekonomik açıdan ‘uygun’ hale getirilmiş ve yeniden etkinleştirilmiştir (Civelek, 2020, s. 117). Ancak RAP, tıpkı önceki projeler gibi hayata geçirilememiş, Danıştay kararıyla iptal edilmiştir (Bizim Şehir, 2019, Sayı 66). Büyükerşen yaptığı bir konuşmada bu iptali şöyle anlatır: “Bölgede bir kişiye açtırılan dava ile mahkeme yürütmeyi durdurma kararı, iptal kararı derken bir de Danıştay kararı eklendi. Böylece Eskişehir’deki afet riskli alan projesi topyekûn iptal edildi (http-5).” Bu durum projenin yerel yönetimin aynı bölgede denediği ve hayata geçiremediği üçüncü proje haline gelmesine yol açmıştır. Ancak bu yeniden bir proje denemesinin yapılmayacağı anlamına gelmemiştir. Tüm bu girişimlere ve ardından gelen başarısızlıklara rağmen belediye yönetimi aynı bölgede farklı bir projeyi hayata geçirmek için kolları sıvar.

Belediye Başkanı bir söyleşide bu bölgede planlanan ve bir türlü hayata geçirilemeyen projeleri şu şekilde anlatır:

“...Biz bunları (*geçmiş dönemdeki projeleri kastediyor*) yaparken Eskişehirli de bu değişikliklere anında uyum sağlayarak onlar da kendilerini, işyerlerini, çevrelerini değiştirmeye başladılar. Her proje ve yatırım, kendiliğinden yenileşmeyi ve gelişmeyi tetikledi. Porsuk’u yeniledik, öyle olunca Porsuk’un iki yanı da değişti. Gerçi Çukur Çarşı’dan sonraki bir bölüm için aynı şeyi söyleyemem ama nedense orada garip bir direnç var. Özellikle Salhane Köprüsü’nden Kentpark’a giden tarafta Porsuk değişmesine karşın, çevresi değişmiyor. Bildiğiniz gibi bu konularda İTÜ’ye projemizi hazırlattık. Ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı onayı geciktirdi. Sonunda da Bakanlar Kurulu Kararının yürütmesini durdurdular. Ayrıca dönüşüm projelerini de Belediye Meclisimizdeki AKP çoğunluklu İmar Komisyonu bir türlü meclis gündemine almayarak engellemeleri sürdürdü.” (Bizim Şehir, 2018, Sayı 64).

Belediye Başkanı Büyükerşen sürekli projelerle dönüştürmeye çalıştığı bölgedeki direnci kırmaya ve bu bölgeyi topyekûn dönüştürmeye karardır. Daha önce üç kez denediği ve başaramadığı bu bölgede dördüncü bir girişimin hazırlığı yapılır. Bu seferki proje “Porsuk

1 ve Porsuk 2 Kentsel Dönüşüm Projesi” olarak anılır.¹⁹ Proje daha önce soylulaştırılmış alanlardan biri olan Çukur Çarşı’dan Eski Otogar’a kadar olan bölgenin yeniden yapılandırılmasını içermiştir (Bizim Şehir, 2019, Sayı 66). Projenin amacı “eskimiş” ve “çöküntü alanı” gelmiş yapı stoğunu dönüştürerek bu alanı “modern bir görünüme” kavuşturmak olarak belirtilmiştir (Bizim Şehir, 2019, Sayı 66). Proje kapsamında yaya öncelikli tasarımlar, geniş meydanlar, yeşil alanlar, konser salonu, gençlik merkezi, rekreasyonel kullanım alanları ve ticaret alanları yapılması planlanmıştır (Bizim Şehir, 2019, Sayı 66). Bu proje, yerel yönetimin yıllardır dönüştürmeye çalıştığı bu bölgede planladığı son proje olmuştur. Porsuk 1 ve Porsuk 2 projeleri hala aktif olarak hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. İlk olarak 2019 tarihinde başlayan bu kentsel dönüşüm projeleri süreci hala devam etmektedir. Bu proje sayesinde bir yandan Porsuk odaklı diğer yandan ise neoliberal kentleşme sürecinin sürekliliği sağlanmaktadır. Projeye konu olan ilgili alan soylulaştırılarak hem sermaye yatırımları için hem de tüketiciler için çekim merkezi haline getirilecektir. Diğer bir deyişle yerel yönetim metalaşmamış alanların metalaşmasının önünü açmaktadır.

Buraya kadar anlatılan projelerle temel olarak Porsuk odaklı neoliberal kentleşme süreçlerinin varlığı ve sürekliliği gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak Porsuk odaklı kentleşme yalnızca bu alanlarla sınırlı değildir. Porsuk’un kent içinden geçen hemen hemen tüm kısımları bir şekilde dönüştürülmeye, yeniden yapılandırılmaya konu olmaktadır. Porsuk odaklı kentleşmenin nehir boyunca sürekliliğini gösteren bir diğer örnek “Şehr-i Aşk Adası” olarak anılan parkın yapımı olmuştur. Şeker Fabrikası ile Gökmeşan Mahallesi arasında yapılan bu park Porsuk kıyılarının soylulaştırılmasının ve yeşil estetikleştirilmenin görülebildiği alanlardan birisi olmuştur (Bizim Şehir, 2010, Sayı 22). Bahsi geçen sürekliliği ortaya koyan diğer örneklerden biri Sümer Mahallesi içinde yer alan Porsuk kıyılarının park ve yeşil alanlarla donatılmasıdır (Bizim Şehir, 2015, Sayı 45; Bizim Şehir, 2015, Sayı 47). Sonuç olarak Porsuk Nehri ovağındaki projeler Eskişehir’in kentsel gelişiminin ve tarihinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Anlatılanlardan anlaşılacağı üzere EBB aynı bölgedeki Porsuk kıyılarının dönüşümü içi çok fazla enerji, kaynak ve zaman harcamıştır. Bu durum bu alanların yüksek rant değerlerine sahip olmaları ile yakından ilişkilidir. Ancak bu durum eşitsiz gelişme

¹⁹Bu proje hakkında detaylı bir inceleme için Sadioğlu ve Yürük’ün (2022) çalışmalarından yararlanılabilir.

süreçlerini beraberinde getirmiş ve yüksek rant potansiyeline sahip olmayan alanların çöküntü alanı haline gelmesine yol açmıştır. Gündoğdu Mahallesi bu sürecin gözlemlenebildiği alanlardan biri olarak karşımıza çıkar.

Porsuk Nehri'nin kent içinden geçen bölümlerinin ıslahını, sterilize edilmesini ve soylulaştırılmasını içeren bu projelerle birlikte Porsuk etrafında konumlanan bölgelerde büyük ölçüde kentsel çevresel yeniden yapılandırmalar ve değişimler ortaya çıkmıştır. Bu yapılandırma ve değişim, Porsuk Nehri'ni kent içinde doğu eksenli takip ettikçe farklılaşmalar gösterir. Tam da bu noktayla ilişkili olarak bu çalışma, bahsi geçen dönüşümle senkronik olarak ilerleyen eşitsiz gelişimi kentsel çevresel adaletsizlikler olarak ele almaktadır.

Gündoğdu Mahallesi, Eskişehir'in Ankara ekseninde düşünüldüğünde girişinde Kütahya ekseninde düşünüldüğünde çıkışında, yani kentin çeperinde yer alan bir mahalle olarak yukarıda detaylandırılan 'mutenalaştırmadan' ve kentsel çevresel iyileştirmelerden -henüz- 'faydalanamamıştır'. Porsuk etrafında konumlanan merkez mahallelere kıyasla Gündoğdu Mahallesi'nin sahip olduğu imkanlar oldukça az iken kentsel çevresel sorunların daha fazla olduğu görülür. Diğer bir ifadeyle Gündoğdu Mahallesi Porsuk etrafında süreklilikle gerçekleştirilen kentsel-ekolojik dönüşümdeki kırılmayı ifade etmektedir. Eskişehir'in kentleşme sürecinde ortaya çıkan bu eşitsiz gelişimi ele alırken Porsuk odağındaki kentsel gelişme süreçleri oldukça önemlidir. Bu noktada Gündoğdu'nun yukarıda bahsedilen Porsuk odağındaki kentleşme süreçlerinde nerede konumlandığı önem kazanır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Gündoğdu Mahallesi aynı zamanda Porsuk odaklı kentleşmenin sürekliliğinin ve kırılmalarının incelenebileceği oldukça ilginç kentsel alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Gündoğdu Mahallesi'nde mevcut olarak üç kentsel dönüşüm projesinin hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Bu kentsel dönüşüm projeleri yukarıda bahsedilen diğer projeler gibi Porsuk kıyısının soylulaştırılmasını ve hem sermaye bakımından hem de yeniden yapılandırılacak olan bölgenin muhtemel yeni kullanıcıları bakımından çekim merkezi haline getirilmesini amaçlamaktadır. Gündoğdu Mahallesi ile ilgili özetlenen tüm bu süreçler bir sonraki bölümde (Bulgular) saha araştırmasından elde edilen bulgulara dayanarak aktarılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ‘ÖTEKİ’ ESKİŞEHİR’İ ANLAMAK: GÜNDOĞDU MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Gündoğdu Mahallesi, Eskişehir’in kentleşme tarihini ‘çeperden’ okumak için önemli bir bakış açısı sunar. 1970’li yıllarda gecekondü mahallesi olarak kurulan Gündoğdu, bugün Porsuk odaklı kentleşmenin sürekliliğini sağlayan bir dönüşüm alanı haline gelmiştir. Bu nedenle Gündoğdu, Eskişehir’deki kentleşme sürecini izlememizi sağlayan süreklilikler ve kırılmaları barındırır. Bulgular bölümünün amacı gerçekleştirdiğim alan araştırmasına dayanarak Eskişehir’i ‘kenardan’ nasıl anlayabileceğimizi aktarmaktır. Bu analiz, tezin teorik altyapısında kullandığım kavramları harekete geçirerek daha anlamlı hale gelmektedir. Eskişehir’in kentleşme tarihinde gözlemlediğimiz eşitsiz ve birleşik gelişme sürecine paralel bir şekilde ortaya çıkan Gündoğdu’da yaşayanların deneyimi, kentsel çevresel adaletsizlik olarak kavranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda alan araştırmam sonucunda elde edilen veriler 3 ana tema etrafında toplanmıştır.

Gündoğdu’nun Fiziksel Özellikleri ve Sosyo-Ekonomik Durumu. İlk tema, Gündoğdu Mahallesi’nin fiziksel ve sosyo-ekonomik özelliklerini, burada yaşanan yoksulluk ve eşitsizlikleri anlattır.

Eskişehir’in Eşitsiz ve Birleşik Gelişme Sürecinde Gündoğdu Temsili. İkinci tema Eskişehir’in kentleşme tarihinde eşitsiz ve birleşik gelişme sürecinin Gündoğdu’da nasıl temsil bulunduğunu ve mahallenin Eskişehir’in kentleşme tarihinde nerede konumlandığını inceler. Bu süreç, mahallede yaşayanların deneyimlerini nasıl etkilediği bağlamında ele alınır. Kentsel çevresel adaletsizlik olarak kavranan sorunların, eksikliklerin veya yetersizliklerin sonuçları da bu temada ele alınmaktadır.

Kentsel Dönüşüm ve Gündoğdu’nun Gelecek Projeksiyonları. Son olarak üçüncü tema, Gündoğdu Mahallesi’ndeki gerçekleşecek kentsel dönüşüm projesini, proje sonucunda ortaya çıkması muhtemel sonuçları, bu sonuçların kentsel çevresel adaletsizliklerle ilişkisini, mahallede yaşayanların kentsel dönüşüme yönelik hislerini, düşüncelerini ve tutumlarını ele almaktadır.

Kısaca aktarılan bu izlek, Gündoğdu Mahallesi’ni ve mahallede yaşayanları tanımak, mevcut durumu ortaya koymak ve kentsel dönüşümle ortaya çıkacak ‘yeni’

Gündoğdu'yu betimlemek üzere yapılandırılmıştır. Bu bağlamda, elde edilen verilen ve yapılan analizler, kentsel politik ekolojik bir perspektifle Eskişehir'in kentleşme sürecine dair yeni ve derinlemesine bir anlayış sunmayı amaçlamaktadır.

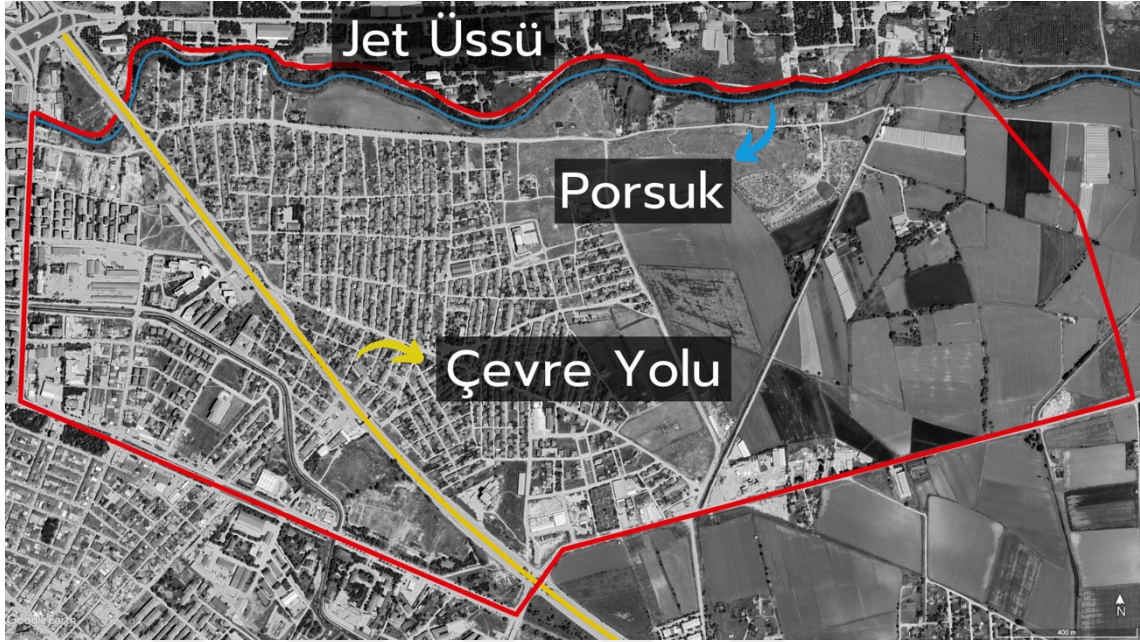
4.1. Gündoğdu Mahallesi'nde Yaşam, Yoksulluk, Yapısal ve Fiziksel Sorunlar

Bu bölümde öncelikle Gündoğdu Mahallesi'nin fiziksel özellikleri, bu özelliklerin beraberinde getirdiği fiziksel ve toplumsal sorunlar ele alınacaktır. Sonrasında Gündoğdu'da yaşayanların gündelik yaşamlarına, mahalledeki yoksulluğa ve diğer eşitsizliklere değinilecektir.

4.1.1. Gündoğdu'nun fiziksel özellikleri

Gündoğdu Mahallesi'nin fiziksel -doğal ve yapay unsurlar- ve sosyo-ekonomik özelliklerine yer vermek araştırmanın bulgularını anlamak bakımından oldukça önemlidir. Bunun nedeni Gündoğdu'nun bir çöküntü alanı olarak kavranmasının altında yatan sebeplerin, fiziksel ve sosyo-ekonomik özelliklere bağlı olarak ortaya çıkmasıdır. Gündoğdu'nun fiziksel özellikleri önemlidir çünkü bunlar aynı zamanda sermaye yatırımlarının önünde tarihsel süreç boyunca engel oluşturmuştur. Gündoğdu Mahallesi, Eskişehir kent merkezinin içinden geçen hem şehirlerarası ulaşım hem de kent içi ulaşımında kullanılan D-200 Karayolu (Çevre Yolu) ile fiziksel olarak ikiye bölünür. Mahallenin ikiye bölünmesi sonucunda Gündoğdu Mahallesi fiziksel olarak parçalı bir yapıya sahip olur. Diğer bir deyişle mahalle Çevre Yolu çeperinde doğu-batı yönlü olarak ikiye ayrılır. Bir başka fiziksel unsur ise Gündoğdu Mahallesi'ne paralel olarak konumlanan askeri alandır. Mahallenin kuzeyinde 1. Ana Jet Üs Komutanlığı bulunur. Askeri alan ile Gündoğdu Mahallesi arasında bir eşik/sınır olarak Porsuk Nehri konumlanır. Yani Porsuk, mahalleyi ve askeri alanı birbirinden ayıran doğal bir eşik olarak mevcuttur (Bkz. Görsel 4.1.).

Görsel 4.1. *Gündoğdu Mahallesi Fiziksel Özellikleri*

Kaynak: Google Earth Pro

Gündoğdu Mahallesi yakınında kentin önemli merkezlerinden bazıları bulunur. Bunlar; Organize Sanayi Bölgesi, Şehir Hastanesi, Şeker Fabrikası, Otogar ve Kentpark olarak sıralanabilir. Bu merkezlere yakınlık, kentsel dönüşüm projesi ile ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde Gündoğdu'nun hem sermaye hem de muhtemel yeni kullanıcıları bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra çevreyolu çeperinde konumlanmasından ötürü kentin diğer alanlarına erişim bağlamında avantajlı bir konuma sahiptir. Mahalledeki konutlar çoğunlukla kargir/yığma yapılar olarak kullanıcıları tarafından inşa edilmiş yapılardır. Bu yapılar Gündoğdu Mahallesi'nin gecekondu mahallesi olarak inşa edilmiş olduğunun göstergesidir. Sanayileşme süreciyle birlikte 1950'lerden sonra hızlı kentleşmenin de etkisiyle kırdan kente göç eden göçmenlerin ürettiği düşük kaliteli konutların bugünkü manzarası çöküntü alanlarıdır (Bkz. Görsel 4.2.).

Görsel 4.2. Gündoğdu Mahallesi'ndeki Konutların Durumu

Kaynak: Araştırmacının Arşivinden

Gündoğdu Mahallesi de gecekondulaşma sürecinin yansımalarını içsel olarak barındıran alanlardan biridir. Bu nedenle konutların bazıları ‘yetersiz’ olmalarıyla göze çarpar. Saha sürecinde görüşmelerden bazıların evlerin içinde yapmış olmak bu durumu daha iyi gözlemlene olanağını sağlamıştır. ‘Yetersiz’ olmalarıyla anlatılmak istenen çatısı akan, rutubetli, kapıları ve camlarında kırıklar olan, bakımsız konutlar olmalarıdır. Özellikle su kenarındaki konutların durumu oldukça sorunludur.²⁰ Öyle ki bazı konutlar harabe, metruk yapılara dönüşmüştür (Bkz. Görsel 4.3.). Bunun nedeni Gündoğdu’nun Porsuk’un etrafındaki ‘cazibe merkezlerinden’ eşitsiz ve birleşik bir şekilde gelişmesinden kaynaklıdır. Ayrıca mahallenin dar gelirli gruplardan oluşuyor olması mekanın içinde yaşayanlar marifetiyle iyileştirmesini de engellemiştir.

²⁰Porsuk Nehri kıyıları Eskişehir yerelinde genellikle su kenarı/su boyu olarak ele alınır. Hatta Gündoğdu’daki Porsuk kıyılarını Gündoğdulular kanal boyu/kanal tarafı gibi adlandırır. Bölüm içinde zaman zaman katılımcıların söylediği şekliyle aktarılacaktır.

Görsel. 4.3. *Gündoğdu Mahallesi Porsuk kıyılarındaki konutların durumu*

Kaynak: Araştırmacının Arşivinden

Gündoğdu'nun anlatılan fiziksel özellikleri mahalledeki sosyal, ekonomik ve gündelik yaşamı da derinden etkilemiştir. Fiziksel çevrenin -politik-ekonomik nedenlere ve sonuçlara bağlı olarak- beraberinde getirdiği zorluklar, mahallede yoksulluğun ve eşitsizliklerin derinleşmesine neden olmuş ve mahallede yaşayanların yaşam kalitesini, iyilik halini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bağlamda, kentsel çevrenin fiziki özelliklerinin yalnızca yaşam alanını değil, Gündoğdu'da olduğu gibi sosyal yaşamı da önemli ölçüde biçimlendirdiğini söylemek mümkündür. Sıradaki kısım tam olarak yoksulluk ve eşitsizliklerin kökenlerini ve etkilerini, mahallenin toplumsal dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

4.1.2. Gündoğdu'da yaşanan yoksulluk ve eşitsizlikler: “yaşayan ölüleriz biz”

Sosyo-ekonomik özellikleri bakımından bakıldığında Gündoğdu zorlu bir kentsel yapıya sahiptir ve içinde yaşayanların savunmasız hissettiği bir mahalledir. Diğer bir deyişle mahalle, sosyo-ekonomik olarak dar gelirli hanelerin yoğunlaştığı mahallerden biridir. Gündoğdu'nun içinde yaşayanlar tarafından yoksul bir mahalle olarak tanımlanması, saha araştırmasındaki görüşmelerde defalarca tekrarlanmıştır. Örneğin Leyla²¹ Gündoğdu için “İşte fakir bir mahalle, yoksul bir mahalle ve hukuksal anlamda çok büyük ihtiyacı olan bir mahalle” demektedir. Yoksulluk ‘büyük ihtiyaçlar’ karşılanmadığı sürece kısıp kalınan bir kentsel alan biçiminde tasvir edilmektedir.

²¹Kadın, 59 yaşında, 59 yıldır mahallede yaşıyor.

Görüşmecilerimden Tarık²² bu durumu şu şekilde tasvir eder: “Ya fakirlik diz boyu zaten burada. Buradaki halk öyle bir şey ki kısıldı kaldı buraya yani. Yani bu halinden çok memnun buradaki halk belki de bilmiyorum da benim nezdimde öyle yani. Ama böyle olmaması lazım”. Yoksulluğun yarattığı çaresizliğin boyutlarının diğer mahalle sakinleri için ne anlama geldiğini tam olarak kestiremeyen görüşmecim en azından kendi adına Gündoğdu’nun böyle olmaması gerektiğinin altını çizmektedir.

Gündoğdu Mahallesi yoğunluklu olarak Eskişehir’in ilçelerinden ve kırsal alanlardan göç eden insanlardan oluşur. Bu ilçeler Mihallıçık, Sivrihisar, Seyitgazi, İnönü, Beylikova, Alpu, Çifteler gibi neredeyse Eskişehir’in tüm ilçelerinden yerleşimcileri barındırır. Ayrıca Sivas ve Konya gibi illerden de mahalleye göç eden yerleşimciler göç süreçlerini genellikle iş arama çabalarıyla açıklar. Tarık bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “İş için geldik. Köyde çalışamadık, göç ettik geldik. Burada işte otobüsçülük yaptım ben. Beylikova’da kamyonculuk yaptım. Burada uzun yolda çalıştım falan yapamadık, batırdık. Buraya geldik, belediyeye girdik. Belediyeden emekli olduk. Hasılı kelam burada kaldık”. Alıntidan da anlaşılacağı gibi, söz konusu yerleşimcilerin büyük bir kısmı kırsal alanlardan iş için kentsel alanlara göç eden mülksüzleşmiş işçilerdir. Günümüzde bu işçilerin ikinci ve üçüncü kuşak çocukları da Gündoğdu’da işçi olarak yaşamaya devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle Gündoğdu Tarık’ın da söylediği gibi sınıfsal mobilitenin pek mümkün olmadığı “kısıp kalınan” bir kentsel mekân olma özelliğini korumaktadır. İşçiler fabrikalardan tarım alanlarına, yevmiye karşılığı günlüklik işlerden ev içi ücretsiz çalışmaya kadar çeşitli işlerde çalışmaktadır.

Mahallenin katılımcılar tarafından ‘yoksul’ bir mahalle olarak tanımlanması ve bu yoksulların işçiler olması, yoksulların kimler olduğuna²³ dair önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Gündoğdu’da yoksulların kimliğinin emekleriyle geçinmeye çalışanlar, işsizler/yedek işgücü ordusu, mülksüzleşmiş işçilerden oluştuğunu söylemek mümkündür (Köse ve Bahçe, 2009, s. 392). Söz konusu durum katılımcıların anlatılarında da açıkça görülür, örneğin Leyla bu durumu “Mahallenin erkekleri, gençler zaten çoğunlukla hep fabrikada çalışıyorlar. Daha şeyleri, vasıfsız olanları tarlada tarla

²²Erkek, 67 yaşında, 30 yıldır mahallede yaşıyor.

²³Köse ve Bahçe’nin (2009) çalışması “Türkiye’de yoksullar kimdir?” sorusuna yanıt aramaya çalışır. Bu çalışma temel olarak yoksulluk tartışmasını toplumsal sınıflar bağlamında çözümler.

işçisi olarak çalışıyorlar. Yani işte eşleri de yine öyle tarladalar” şeklinde anlatır. Kırdan kente göçle gelen işçilere ek olarak, son yıllarda Türkiye’nin aldığı dış göçlerle birlikte sığınmacıların Gündoğdu Mahallesi’ne de yerleştiği görünürdür. Afganistan, Suriye ve Irak uyruklu sığınmacıların mahallede yaşamaya başladığı belirtilmektedir. Sığınmacılar özellikle mahallenin en sorunlu alanlarından biri olan su kenarında yoğunlaşmıştır.

Gündoğdu’nun bir çöküntü alanı haline gelmesi ve derin yoksulluk deneyimi mahallenin demografik yapısı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Mahalle demografisinin yoğunluklu olarak yaşlı nüfustan oluştuğu görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri gençlerin sıklıkla daha iyi fırsatlara erişebileceğini düşündüğü mahallelere/kentlere yerleşmesidir. Tam bu noktada bu yer değişikliğinin sebepleri yoksulluk, fiziksel ve çevresel olarak gelişmemişlik, yaşam koşullarının iyileştirilememesi ve sosyo-kültürel olarak ait hissedememe olarak karşımıza çıkar. Bahsedilen bu olguların bazıları, katılımcıların anlatılarında ifade edilmiştir. Örneğin Ömer²⁴ bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Yani biraz daha geliri düşük bir mahalle. Emekli. Yani burada şimdi biz evleneceğiz, başka mahalleye gidiyoruz. Yani öyle öyle evlenen dışarı çıkıyor. Bizim de öyle. Yani bir yeni yapı yok, yeni yapı yok. Anne baba buradaki evlerde kalıyor. Eski evlerde. İnşaata açık olmadığı için. O yüzden dışarı evlenen dışarı çıkıyor yani açık.”

Ömer’e göre evliliğin getirdiği mekânsal hareketlilik ihtimali ilk fırsatta Gündoğdu’nun dışına çıkmak şeklinde tecelli etmektedir. Benzer bir şekilde İlayda²⁵ mahallenin gençler için herhangi bir kamusal alan sunmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Yani burada sadece evde oturabiliyorum. Burada yani mahalle içinde bir aktiviten olamaz denilebilir. Mesela canım sıkılıyorsa şuraya gidelim diyebileceğimiz bir yer de yok mahalle içinde maalesef. Merkeze gitmek zorundasın.”

Katılımcıların anlatılarından yola çıkarak mahalledeki sosyo-ekonomik zorlukların farklı eşitsizlikleri de beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Öyle ki yoksulluk mahallenin gelişmemesinin ana sebeplerinden biri olarak belirginleşir. Bu bağlamda katılımcılar tarafından yoksulluğun altyapı, eğitim, sağlık hizmetleri, yerel yönetim hizmetleri ve benzeri temel hizmetlere erişimi de sınırlandırdığı ifade edilmektedir.

²⁴Erkek, 25 yaşında, 25 yıldır mahallede yaşıyor.

²⁵Kadın, 27 yaşında, 27 yıldır mahallede yaşıyor.

Katılımcılardan Serdar²⁶ yoksulluğun nasıl daha büyük bir yoksunluğa yol açtığını şu şekilde aktarır:

“Yoksul yoksul. Tabii en garip. Zaten garip olmasa bu şehir olmaz. Bir tanesi çıkardı ulen ne oluyor derdi mesela. Ama değil mi? Mesela Emek’te hiç olmazsa üç dört tane banka var, bankamatikler var. Marketler var, belki kırk tane market var. Ama burada iki market var. Her şeyin üzerinden para yağar. Napolyon ne demiş? Paradan ötesini tanımam demiş. Boşuna dememiş adam.”

Katılımcılardan Leyla ise mahalledeki bazı eksikliklere değindikten sonra Eskişehir’deki kentleşmenin eşitsiz gelişimini “Ama bu bir zengin mahallesinde olmuş olsaydı şu ana kadar yüz defa yapılmış olurdu. Yaşayan ölüleriz diye düşünürüm hep. Yani yaşıyoruz. Çok çok fark var.” diyerek çarpıcı bir şekilde gözler önüne serer. Leyla’nın anlattıkları Gündoğdu Mahallesi’nin yapısına dair önemli bilgiler verir. Yerel yönetimin ulaşım ve altyapı konularında yeterince etkili hizmetler üretemediklerini, mahallede yaşayanların ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini ve kentsel ölçekte yaşanan eşitsizliği ve adaletsizliği açıkça gösterir. Özellikle pandemi gibi kriz zamanlarında günlük yaşamın etkilenmesi, karayolunun mahalleyi ikiye bölmesi gibi fiziksel engeller, dezavantajlı gruplar için erişilebilirlik sorunları ve sosyo-ekonomik eşitsizlikler yoksulların gündelik yaşamını daha da zorlaştırmaktadır.

Katılımcıların anlatılarında yoksulluğun ekonomik bir gösterge olmanın ötesinde bir hissetme yapısı olduğunu belirgin bir şekilde gözlemlemek mümkündür (Erdoğan, 2007, s. 36). “Yaşayan ölüler” ya da “garip” olmak gibi ifadeler kullanan katılımcılar yoksulluğu; dışlanmışlık, unutulmuşluk ve çaresizlik gibi hislerle ilişkilendirmektedirler. Bu durum, araştırmanın farklı noktalarındaki anlatılarda da merkeziliğini korur.

Gündoğdu Mahallesi’nin geleneksel toplumsal ilişkilerin yaygın olarak sürdürüldüğü bir mahalle olduğu söylenebilir. Gündoğdu, komşuluk ilişkilerinin önemsendiği ve güçlü olduğu, dayanışma ve yardımlaşmanın benimsendiği bir mahalle olarak karşımıza çıkar. Porsuk Nehri’nin mutenalaştırılmış bölgelerinde karşılaştığımız bireyselleştirici kültürün maddi olanaklarına ve araçlarına sahip olamayan yoksul mahalleli için dayanışma elzemdır. Mahallede geçirilen kısa sürede dahi herkesin birbirini tanıdığı, selamlaştığı, yaşayanlar arasında karşılıklı güven ve samimiyetin

²⁶ Erkek, 55 yaşında, 32 yıldır mahallede yaşıyor.

hissedildiği bir atmosfere ve sosyal dokuya şahit olmak mümkün. Bu durum katılımcıların anlatılarında da önemli bir yer tutar. Sıklıkla dile getirilen şeylerden biri acil durumlar ve zor zamanlarda birbirine destek olmanın, yardımlaşmanın ve dayanışmanın varlığından duyulan memnuniyettir. Örneğin Leyla bu durumu şu şekilde açıklar:

“Tabi. Biz aynı aynı. Yani burası şey değil, böyle modern köy diyeyim ben sana. Kültürümüzde hiç de farklılık yok. Herkes herkese selam verir, tanır, paylaşım yaparız. Yani birbirimize, ihtiyacı olana yoksa götürüp bir kap yemek verirsin. Şimdi mesela çarşıdaki apartmanlarda, alt kattaki üst katta ölse birbirlerinden haberleri yok yani.”

Gündoğdu Mahallesi geleneksel toplumsal ilişkilerin yaygınlığıyla da bağlantılı olarak şaşırtıcı olmayan bir şekilde feodal toplumsal kodların yoğun olarak gözlemlenebildiği ve ataerkil baskının kadınlar tarafından çeşitli biçimleriyle deneyimlendiği bir yapıya sahiptir. Tahmin edilebileceği üzere mahalledeki sosyal yapı ve ataerkil normlar, toplumsal cinsiyet rollerini ve mahallede yaşayanların -özellikle kadınların- gündelik yaşam pratiklerine büyük ölçüde yansımaktadır. Bu durum, katılımcılardan İlayda tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Kadın olmak da zor bir şey. Yani mesela ben çarşıya indiğimde daha kendimi özgür hissedebiliyorken, ben buradan çıkarken... Mesela benim ailem asla kıyafetlerime karışmaz. Hiçbir şekilde öyle insanlar değillerdir. Hiçbir zaman da bu şekilde bir baskı da üstümde hissetmedim. Ama bu mahalleden çıkarken herkes seni bir süzer ne giymişsin ne yapmışsın, kaçta girmişsin, kaçta çıkmışsın? O yüzden ben bunlardan çok rahatsızım. Mesela bu mahalle yapısı böyle.”

Genç bir kadın olarak İlayda'nın anlatısı şehir merkezinin sunduğu ‘özgürlük’ ile Gündoğdu'nun ‘kapalı’ toplumsal yapısının çatışmasını gösterir. Gündoğdu'da özellikle ataerkil bir biçimde şekillenen sosyal denetim kadınların gündelik yaşamlarını etkilemektedir. Mahallede yaşayan kadınlar genellikle ev işleri ve bakım hizmetleri gibi geleneksel toplumsal cinsiyete dayalı rollerle sınırlandırılmıştır. Hem saha gözlemlerinden hem de katılımcıların anlatılarından yola çıkarak erkeklerin, kamusal yaşamda ve çalışma yaşamında daha fazla bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

Gündoğdu'nun sokaklarında dolanırken dahi kadınların kamusal yaşamdaki sınırlılığı açıkça gözlemlenebilir. Örneğin Kader²⁷ bu sınırlılığı şu şekilde ifade etmektedir:

“Burada hani kadınların da yaptıkları tek şey kapı önüne oturup çekirdek çitlemek... Buradaki insan çoğu kadın bile hani kocasından izinsiz gidip orada gezip göremiyor. Yani bilmeyen insanlar var bile bilmiyor. Tabi nasıl gideceğini bilmiyor. Ha ne olacak aman ne olacakmış diyor, görsem ne olacak diyor. Yani öyle bir kesim.”

Gündoğdu'da kadın olmak, ekonomik ve toplumsal açıdan ciddi sınırlılıkları beraberinde getirir ve bu zorlu koşullar kadınların yaşam kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının sınırlı olması, kadınların mahallede deneyimlenen toplumsal eşitsizlikleri daha derinden hissettiğini gösterir. Katılımcılardan Leyla'nın anlatısından hareketle bu kesişimsel eşitsizlikler daha da görünürleşmektedir:

“Kadınlar içe dönük kapalı (...) hepsi eşlerinden korkan, kaynana, kayınvalideden korkan, kendilerini dışarı çıkartmayan, kendi ayakların üstünde duramayan, para kazanamayan, kendi duygu ve düşüncelerini ifade edemeyen durumdaki insanlardı... Kadın olmak da zor. Biz burada öyle çarşıdaki sosyetik hanımlar gibi (...) bir sevgi sözü, bir kelime yani bunları falan bizim mahallemiz çok görmüyor. Yani bunları filmlerde görüyorlar onlar. Yazık yani. Bizde ne var? “Çalıştın mı Ayşe? Bugün kaç para kazandın? (...) Hasta mısın? Gündoğdu da hasta olma lüksün yok. Hasta olmayacaksın, hastaysan da hastayım demeyeceksin yani o evde yoksa huzur bozulur yani.”

Görüleceği üzere Gündoğdu'da kadın olmak sosyo-ekonomik zorluklar ve ataerkil beklentiler ve normlarla şekillenen zorlu bir deneyimi işaret eder. Bu durum hali hazırda zorlu koşulları sürdüren kadınların kendi sağlıklarını ve refahlarını ihmal etmelerine yol açarak birçok sorunla eş zamanlı olarak mücadele etmek zorunda kalmalarına yol açar. Öyle ki güzel sözler duymak ancak ‘filmlerde görülebilir’ hasta olmak bile “lüks” bulunur.

Sonuç olarak Gündoğdu Mahallesi, çoğunlukla dar gelirli grupların, toplumun yoksul kesimlerinin yaşadığı bir alan olarak öne çıkmaktadır. Burada yaşayanların derin yoksulluk deneyimleri, mahalledeki zorlu yaşam koşullarını daha da pekiştirerek farklı toplumsal durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, Gündoğdu'da kadın olmak, yoksul bir kadın olma deneyimine dönüşerek, bu dezavantajlı grubun kentsel

²⁷Kadın, 58 yaşında, 4 yıldır mahallede yaşıyor.

mekân deneyimini daha da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, Gündoğdu'daki eşitsizlikler, kentsel yaşamın dezavantajlı hale gelmesine yol açmakta ve mahalle sakinlerini 'kısıp kalınan' bir kentsel çevrede yaşamaya mahkûm etmektedir. Bir sonraki bölümde, Gündoğdu'daki yoksulluk ve eşitsizlikleri ortaya çıkaran politik-ekonomik nedenleri ve bunların yol açtığı diğer sonuçları ele alıyorum. Bu yapısal nedenlerin incelenmesi Eskişehir'in kentleşme tarihini, Gündoğdu'yu ve burada yaşayanların deneyimlerini daha derinlemesine anlamamıza olanak sağlayacaktır.

4.2. Eskişehir'de Kentsel Ayrışma: Gündoğdu Mahallesi ve 'Çeperde' Kalmanın Beraberinde Getirdikleri

Eskişehir özellikle 2000 sonrasında sürekli değişen ve gelişen kentsel dinamiklere sahipken ve bu özelliğiyle ön plana çıkarken, Gündoğdu için bunu söylemek oldukça zordur. Alan araştırması süresince anlatılara bakıldığında en baskın temalardan biri Gündoğdu'nun zaman içinde neredeyse hiç değişmemesi ve gelişmemesidir. Bu bölümü iki alt başlık altında ele alıyorum. Birinci kısımda Eskişehir'in kentleşme deneyiminde odağı, Gündoğdu Mahallesi'ne kaydırarak Gündoğdu'nun eşitsiz gelişim hikayesini inceliyorum. İkinci kısımda ise, eşitsiz gelişimin beraberinde getirdiği ve Gündoğdu'da yaşayanların deneyimlediği eksiklikleri ve sorunları ele alıyorum.

4.2.1. "Üvey evlat Gündoğdu'nun" eşitsiz gelişimi

Gündoğdu'daki gelişmemişliğin elbette birçok nedeni vardır. Bunlar mahallenin sosyo-kültürel dokusundan yaşam tarzına, ekonomik nedenlerden siyasi dinamiklere kadar çoklu etmenlerdir. Ancak en baskın etmenlerin politik-ekonomik sebeplerden kaynaklandığı iddia etmek mümkün ve bu durumun altında yatan mekanizmayı açığa çıkarmak gerekiyor. Kentsel politikalar ve planlama süreçlerinde Gündoğdu'nun uzun yıllardır görmezden gelindiği açıkça görülür. Öyle ki mahallenin gelişimine ve değişimine yönelik kaynaklar ve fırsatlar oldukça sınırlı olduğundan mahallenin hem fiziksel hem de sosyal bakımdan hiç gelişme göstermediği söylenebilir. Örneğin Leyla Gündoğdu'nun 'istikrarsızlığı'nı ya da 'durağınlığı'nı şöyle anlatır:

"Hiçbir şey farklılaşmadı. Zaten canımın yangısı o. Çok üzüldüğüm nokta o. Yani benim çocukluğumda daha yeni yeni parklar oluştu. Yani biz hiç çocukken park yüzü görmedik. Hep televizyonlarda özenirdik park nasıl bir şey acaba diye... Ay böyle sallanıyor, böyle tahterevallili varmış ve babalarımızdan rica ederdik, isterdik... Şurada parklar olalı mazesine baksan bir 10 yıllık falandır yani o da hala tamamlanmış değil. Bu muhtarlığın yanındakinde sadece biraz oyuncak ama oyuncak var. Diğer yerlerindeki eksik yani."

Leyla'nın anlattıkları Eskişehir'in kent ölçeğindeki eşitsiz gelişime dair önemli bir noktayı işaret eder. Eskişehir, Sazova (Masal Şatosu), Kentpark, Büyükpark, Kanlıkavak Parkı gibi büyük ve donanımlı park alanlarına sahip ve bunlarla ön plana çıkan ve hatta 'markalaşan' bir kent olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Leyla'nın anlattığı Gündoğdu'yu düşündüğümüzde parkların ve yeşil alanların adaletsiz dağılımı sanki büyük parklarıyla 'markalaşan' bir kentten bahsedilmediğini düşündürür. Bu durum kentsel ölçekte sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin bir yansıması olmakla birlikte bu büyük parkların yer aldığı bölgelerdeki toprak rantı seviyeleriyle de yakından ilişkilidir. Görüşmecilerimden Ömer Gündoğdu'daki durumu "Bir çarşı gibi değildi ama kenar mahalle bize göre iyiydi yani. Aynı da duruyor. Değişen bir şey yok. Büyürken çamurdu... Zamanla taş döşendi, (...) daha iyi oldu ama memnun edici bir değişiklik yok. Biz nasıl büyüdüysek öyle" şeklinde anlatır. Katılımcıların anlatılarından Gündoğdu'nun zaman içindeki geliş(e)memişliğinin bugün mahallede yaşayanların ihtiyaçlarını karşılayamamasına yol açtığı görülebilir. Katılımcılar mahallenin durağanlığından kaynaklanan sorunlardan ve eksikliklerden duydukları mutsuzlukları her fırsatta belirtmektedir. Bu durumda kentsel ölçekteki eşitsiz gelişimi ve bunun ortaya çıkardığı sonuçlar ele alınmalıdır.

Eskişehir'in kentsel gelişimine bakıldığında Gündoğdu Mahallesi bu gelişmişlikten payına düşeni alamamış gözükür. O halde daha önce ele aldığımız eşitsiz ve birleşik gelişme tartışmalarına Gündoğdu bağlamında dönmekte fayda var. Kentsel alanların sermaye birikim mantığına göre biçimlendiğini ve kapitalizmin kentsel ölçekte eşitlenme eğilimine sahip olduğunu ancak bu eşitlenme eğiliminin kentin farklı alanlarının gelişmemişliğini ortaya çıkardığını belirtmiştik. Kentsel ölçekte ortaya çıkan bu eşitsizlik toprak rantı seviyeleriyle ilişkilidir. Kapitalistler sürekli olarak daha fazla artı değer elde edebilecekleri alanların arayışında olduğundan kentsel ölçekte toprak rantı seviyesinin yüksek olduğu alanlara yatırımlarını yönlendirir. Bu bağlamda Eskişehir'in kentleşmesini düşündüğümüzde öncelikle kentin batı ekseninde yatırımların yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Eskişehir'in kentleşme tarihine bakıldığında Porsuk kıyılarının gelişmişliği ön plandadır. Bunun nedeni bu alanların yüksek toprak rantı seviyelerine sahip olması ve sermaye birikimi bağlamında yüksek kârlılık sağlamasıdır. Ancak Porsuk kıyıları kent ölçeğinde farklılaşmalara da sahiptir. Örneğin Gündoğdu Mahallesi Porsuk kıyısında bulunmasına rağmen, mahallenin rant

potansiyeli merkez mahallelere kıyasla düşüktür.²⁸ Bu bağlamda Porsuk kıyıları da çoğunlukla kentin batı ekseninde gelişme göstermiştir. Porsuk kıyılarının bazı alanlarının gelişmesi, çöküntü alanı haline gelmiş kısımlarının gelişmemişliği pahasına gerçekleşir. Dolayısıyla rant seviyesinin düşük olduğu nehir kıyıları zamanla gerilemiş ve çöküntü alanı haline gelmiştir. Bu çalışmada Gündoğdu, bu gerileyen ve çöküntü alanı haline gelen mahallelerden biri olarak ele alınmaktadır.

Gündoğdu'nun kentleşme tarihinin, gerilemesinin ve çöküntü alanı haline gelmesinin önemli fiziksel belirleyicileri (1) askeri alan ve (2) çevreyolu olarak karşımıza çıkar (Bkz. Görsel 4.1). Bunların neden sermaye birikiminin önünde bir engel olduğuna kısaca değinmek yerinde olacaktır. (1) Askeri alanın oluşturduğu engeli ele alabilmek için "mânia" kavramına göz atmak gerekir. Bir havacılık terimi olan mânîa şu şekilde tanımlanmaktadır:

"hava araçlarının yer hareketleri için kullanılan yüzeylerde bulunan veya seyir halindeki hava aracının korunması için belirlenmiş yüzeyleri aşan ya da bu yüzeylerin dışında bulunan ancak hava seyrüseferine bir tehlike oluşturduğu değerlendirilen bütün geçici, sabit ya da hareketli cisimleri veya bunların bir kısmı" (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabilceği üzere mânîa hava araçlarının faaliyetlerini sürdürebilmesi için belirli bölgelerdeki yüksekliklerin aşılmamasını düzenleyen bir plandır. Gündoğdu bir askeri hava sahasının sınırında konumlandığı için mânîanın varlığı, yapılaşmanın ancak belirli bir yükseklikle sınırlandırılmasını beraberinde getirir. Bu durumda mahalleye yapılacak olan sermaye yatırımının geri dönüşü sermaye için tatmin edici bir kârlılık sunmaz. Gündoğdu, sermayenin genişlemesi için çekici bir alan ol(a)mamış ve bu durumda kapitalist kentleşme koşullarında mahallenin eşitsiz gelişimine yol açarak kentsel ölçekte farklılaşma göstermiştir.

Sermaye yatırımları için itici faktörlerden bir diğeri (2) çevreyoludur. En başta mekânsal sabit olarak çevre yolunun mahalleyi ikiye bölmesi ve fiziksel olarak parçalı bir yapı oluşturması mahallenin çekim merkezi olmasında bir engel olarak karşımıza

²⁸2010'lu yıllara kadar Gündoğdu'daki toprak rantı seviyeleri düşük görülmüş, sermaye bakımından kârlı bir alan olarak değerlendirilmemiştir. Artık günümüzde kentsel dönüşüm projesiyle birlikte bu durumun değiştiğini söylemek mümkün. Kentsel dönüşüm projesiyle birlikte Gündoğdu kentsel ölçekte eşitlenme eğilimine sahip olmuş ve birleşik gelişme gösterecek potansiyele erişmiştir. Bu mahalledeki kentsel dönüşümün ele alındığı bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

çıkarak. Bununla birlikte mahallenin çevre yoluyla bağlantıları oldukça zayıftır. Bu durum ulaşım konusunda mahallenin kısıtlı imkanlara sahip olmasına neden olmuştur. Çevre yolunun yarattığı bu koşullar Gündoğdu'nun kentten kopuk, ayrıksı bir alan olarak ortaya çıkmasına yol açmakla birlikte gelişmişlik düzeyine de etki etmektedir. Saha süreci boyunca Gündoğdu'nun bu yapılaşmadan kaynaklanan sınır(lılık)ları, katılımcıların en sık değindiği konular olmuştur. Katılımcılar Gündoğdu'yu ve sorunlarını sıklıkla çevre yolu ve askeri alan arasına sıkışmışlığı üzerinden tarif etmiştir. Bu durumu katılımcılardan Serdar şöyle anlatmıştır:

“Hava üssünün varlığı tabii etkiliyor. Ya şimdi mahalle daralıyor. Bu tarafa bir genişleme imkânın yok. Buradan da çevre yolu olunca makasa alınmış gibi bir yer yani. Tabii sağa sola kayma, gelişme şeyin yok yani durumun. Hava üssünden dolayı kat arttırımı sınırlı. Bildiğim kadarıyla 3-4 kat veriyor buraya.”

Eskişehir'in kent ölçeğinde yaşadığı eşitsiz gelişme süreci Gündoğdu'da yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın artmasına da yol açmıştır. Bununla birlikte mahalleliler altyapı, hizmetler ve kaynakların dağılımında da adaletsiz bir süreç deneyimlemektedirler. Örneğin görüşmecilerimden Kader bu adaletsizliği anlatırken “Belediye mahalleye herhangi bir düzenleme yapmıyor. Dedim ya üvey evlat bura, üvey evlat burası yani aralarında olan şeyi tabi biz bilemiyoruz herkes kendince şeydir” demektedir. Eskişehir'in kentsel gelişmişliğinden faydalanamamış bir mahalle olarak Gündoğdu katılımcıların anlatılarında “üvey evlat”, “unutulmuş”, “kıyıda köşede kalmış” gibi ifadelerle tanımlanır. Bu durum Ömer'in “Köy gibidir burası. Hatta çevreyolundan geçen milletvekili mi Cumhurbaşkanı mı demişti mesela. Ne o ya ne biçim yer demiş. Kaldırın demiş ya. Hatta onun için kaldıracaklardı.” şeklindeki anlatısıyla daha da açığa çıkar. Gündoğdu'daki ‘manzaradan’ duyulan rahatsızlık mahalleli arasında Gündoğdu'nun ‘ortadan kaldırılmasına’ yol açacak kadar ciddi gözükmemektedir. Ömer'in ifadelerinde Gündoğdu, varlığına anlam verilemeyen, ‘kötü görüntüsüyle’ Eskişehir'in kent algısına zarar veren bir unsur olarak ortaya çıkar. Bu durum Tarık'ın “Ne diyor? Billboardlara, arabaların arkalarına yazı yazdılar ‘şehrimizi böyle gördünüz mü?’ diye. O şehirde bir şey yok. Gündoğdu'yu böyle gördünüz mü diye yazın bakalım bir arabaların arkasına. (...) Hakikaten Eskişehir diyor. Eski şehir. (...)” anlatısında da görülür. Sürekli olarak mutenalaştırılan ve kentsel pazarlamanın merkezine yerleşen Porsuk kıyıları, büyük parklar ve turistik alanlar gibi unsurlarıyla sunulan Eskişehir'in izlerine Gündoğdu Mahallesi'nde rastlanmaz. Tarık'ın ifadeleri de tam olarak buradan hareketle Eskişehir'in

kentsel pazarlama ile yaratılan imajının Gündoğdu’da temsil bulamadığını ironik bir şekilde belirtmektedir.

Yukarıda Kader’in anlattıklarında da belirgin bir şekilde görülebileceği gibi Gündoğdu’nun gelişmemişliği yerel yönetimin politikalarında da görünmez hale gelmesine yol açmıştır. Katılımcılar bu durumu yerel yönetimin sağladığı hizmetlerden yeterince faydalanamamak üzerinden anlatmaktadır. Yol bakımı, aydınlatma, parklar ve yeşil alanlar gibi hizmetlerin Gündoğdu’da yetersiz olduğu ya da mevcut hizmetlerden en son faydalanan mahalle olduğu gibi düşünceler sıklıkla ifade edilmektedir. Bu anlatılar özellikle merkez mahallelere kıyasla yapılan değerlendirmelerle pekiştirilir. Haklı olarak mahallede adaletsizlik duygusunun hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Görüşmecilerimden Tarık eşitsiz gelişimin beraberinde getirdiği yerel yönetim tarafından görünmez hale gelme durumunu şu şekilde anlatır:

“Vişnelik’e gidiyorsun? Oradaki mesela parklara bakıyorsun her taraf biçilmiş. Artı 15 gün sonra bir daha bir şey ediyor. Oradaki hizmet buraya bu niye gelmiyor bunları düşünmek lazım. Zor geliyor. Yok bilmem eksikler zayıf da ekip bilmem ne. (...) Buraya bir çivi çakan yok. Seçim zamanı şimdi bak seçim zamanı diyorlar ki şunları şunları yapacağız diyor. Yıllardır sen Büyükşehir Belediye başkanısın burada buraya niye gelmiyor? Bana oradan oy gelmedi diyor. Oy olur mu ya? Burada senin mahallen niye yapmıyorsun? Yılmaz Büyükerşen (...) Seçim bitti, şimdi geçim derdinde. İyi de niye gelmiyorsun? Daha bir sefer geldi buraya, bir sefer. Sade sana orası mı hitap ediyor? Doktorlar Caddesi mi? Hayır. İsmet İnönü mü? Hayır. Eti Caddesi mi? Hayır. Vişnelik mi? Hayır. O da senin mahallen. Bakmıyor, gelmiyorlar.”

Yerel yönetim politikalarının ve kaynaklarının adil dağıtılmadığına ilişkin bu yaygın kanı mahalleli tarafından ciddi bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu durum elbette toplumsal ve ekonomik olarak dışlanmış hissetmeyi de beraberinde getirmektedir. “Üvey evlat Gündoğdu”, “yaşayan ölüleriz” gibi söylemler bu hissin varlığını açığa çıkaran anlatılardır.

Eskişehir eşitsiz gelişme süreciyle birlikte kentsel ayrışmanın yaşadığı kentlerden biri olmuş ve Gündoğdu Mahallesi böylece çöküntü alanı haline gelmiştir. Bu durum Gündoğdu Mahallesi’nde birçok toplumsal, ekonomik, kentsel ve çevresel sorunun ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

4.2.2. Gündoğdu'daki sorunlar ve eksiklikler: “Ne ararsan yok!”

Bu kısımda kentsel ölçekte yaşanan eşitsiz gelişmenin Gündoğdu Mahallesi'nde ortaya çıkardığı sorunlar, eksiklikler ve yetersizlikler altı tema üzerinden ele alınacaktır. Bunlar şu şekildedir: a) sosyal faaliyet alanlarının yetersizliği, b) yaya üst geçitlerinin yetersizliği, c) parkların ve kentsel yeşil alanların yetersizliği, d) Porsuk Nehri'ne erişimin yetersizliği, e) ulaşım hizmetlerine erişimin yetersizliği ve f) gürültü kirliliği ve ulaşım emisyonlarından etkilenme durumu.

Bu temaların her biri, Gündoğdu Mahallesi'nde yaşayanların günlük yaşamlarını olumsuz etkileyen önemli unsurları temsil etmektedir. Bununla birlikte tüm bu yetersizlikler ve sorunlar kentsel çevre adaletsizlikleri olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme kentsel politik ekolojik perspektiften yararlanarak yapılmakta ve mekânsal adalet ile kent hakkı kavramlarının birlikteliği üzerinden ele alınmaktadır. Böylece, Gündoğdu Mahallesi'ndeki kentsel çevre adaletsizliklerinin daha derinlemesine anlaşılması amaçlanmaktadır.

Teorik altyapının rehberliğinde, Gündoğdu Mahallesi'nde karşılaşılan/deneyimlenen sorunlar yalnızca fiziksel eksiklikler olarak değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin birer yansıması olarak incelenmektedir. Böylece, Gündoğdu Mahallesi'nde yaşayanların kentle kurdukları ilişkinin karmaşıklığını ve bu ilişkinin toplumsal, ekonomik, politik ve kentsel-çevresel boyutlarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu kısımda ele alınacak olan eksiklikler ve sorunlar, daha geniş bir bağlamda Eskişehir'in kentsel politik ekolojik tarihini ve eşitsiz gelişim sürecini anlamamıza katkı sağlayacaktır.

4.2.2.1. Sosyal faaliyet alanlarının yetersizliği

Gündoğdu Mahallesi'nin eşitsiz gelişme deneyimi mahalle sakinlerinin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Gündoğdu nitelikli altyapı unsurları ve sosyal faaliyet alanlarından mahrum bırakılmıştır. Görüşmecilerimden Leyla bu yoksunluktan mahallede yaşayan herkesin mustarip olduğunu ve kimsenin bir sosyal alana sahip olmadığını açıkça anlatır:

“Şimdi şöyle bir şey ilk önce burada sosyal yaşam yok. Buradaki kadınlarımızı, gençlerimizi, çocuklarımız için bir sosyal yaşam alanı olması lazım. Yani onların spor yapabileceği, parklarında doyasıya oynayacakları oyuncakların olması lazım... kadınlar için onların sosyal

ve kültürel faaliyetlerini yapabilecekleri kapalı bir alanın olması lazım. Ama bizim hiçbir kapalı alanımız yok.”

Bununla birlikte kent ölçeğindeki eşitsiz gelişimin Gündoğdu’ya yansımalarını Kader ‘üvey evlat’ olmayı tekrardan vurgulayarak “(...) Yani Eskişehir’in içinde yapılan etkinlik, her türlü etkinlik yapılır ama burası üvey evlat muamelesi görüyor” demektedir. Hem Leyla’nın hem de Kader’in anlatıları Eskişehir’in bir ‘marka kent’ olarak pazarlanmasında sunulan ‘temsillerin’ Gündoğdu Mahallesi’nin ‘temsillerinden’ keskin bir şekilde farklılaştığı görülür. Bu farklılaşma büyük ölçüde sermaye yatırımlarının belirli bölgelerde yoğunlaşmasından kaynaklanır. Eskişehir’in kentsel “temsilleri” haline gelen alanlar sermaye için çekim merkezi haline gelmişken Gündoğdu sermayeyi kendine çekemeyen ve böylece çöküntü alanı haline gelmiş bir ‘mahrumiyet’ alanı olarak karşımıza çıkar.

Ayrıca sosyal faaliyet alanlarının yok denecek kadar az olması, sosyal etkileşimi ve toplumsal katılımı önemli derece etkilemektedir. İnsanların bir araya gelebilecekleri mekanların eksikliği toplumsal etkileşimi sınırlandırmakla kalmaz; zaten yoksulluk, ataerki gibi toplumsal eşitsizlik biçimleri ortaya çıkan kamusal yaşamdan izole olma halini perçinler. Buna göre örneğin kadınların kamusal alanlara erişimi halihazırda sınırlıyken sosyal faaliyet alanlarının eksikliği bu sınırlılığı aşılamaz bir bariyer haline getirir. Üstelik kamusal yaşamdan bu soyutlanma, mahalledeki dayanışma duygusu ve birliktelik halinin zayıflaması tehdidini beraberinde getirerek kent hakkına yönelik kolektif taleplerin ortaya çıkmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

4.2.2.2. Yaya üst geçitlerinin yetersizliği

Mahalledeki tek sorun sosyal faaliyet alanlarının eksikliği değildir. Özellikle sıklıkla dile getirilen sorunlardan biri yaya üst geçitlerinin yetersizliği olmuştur. Mahalle sakinlerinin güvenli, konforlu ve erişilebilir yaya ulaşımı oldukça sorunludur. Buraya kadar anlatılan bütün kentsel sorunlarda olduğu gibi aktif ulaşım sistemlerinin -ki erişilebilir tüm altyapılar buna dahildir- çevresel sorunlar olarak kabul edilmesi gerekir (Soliz ve Pérez-López, 2022, s. 1). Bu duruma, hareket kabiliyeti sınırlı olan kişilerin veya bebek arabalı kişilerin yaşadığı zorluklar örnek olarak gösterilebilir (akt. Soliz ve Pérez-López, 2022, s. 2). Özellikle Gündoğdu nüfusunun çoğunluğunu oluşturan yaşlı kişileri ve hareket kabiliyeti sınırlı kişileri merkeze aldığımızda üst geçitlerin erişimi

oldukça kısıtlıdır. Mahalledeki üst geçitler, asansör ve benzeri erişilebilirliği kolaylaştıracak donanımlara sahip değildir:

“Yok yok asansör yok. Mesela ikisinin de etrafı kapalı değil. Yağmur yağınca tabi buradaki insanlar hep yaşlı. Üst geçit kullanmayıp kaç kişi öldü? Aralıkları çok şey olduğu için oraya kadar yürümektense diyor. Mesela karşıya geçi veriyim o sırada. O sırada da işte çok öyle çok yani ölen oldu.”

Görsel 4.4. Çevre yolunun yaya erişilebilirliği

Kaynak: Araştırmacının Arşivinden

Burada katılımcılardan Kader’in anlatısından da hareketle üst geçitlerin açık tasarımı Eskişehir’in iklimsel koşulları ve olumsuz hava şartlarıyla birlikte düşünüldüğünde önemli bir risk açığa çıkarır ve bu durum katılımcılardan biri olan Erkan²⁹ tarafından da gündeme getirilir:

“Şimdi doğal olarak insanlara üst geçit diyorsun, üst geçitlerimizi kontrol ettin mi bilmiyorum ama hem yükseklik bakımından hem demir korkulukları bilmem ne... Şimdi insanlarda yükseklik korkusu oluşuyor. Kış günü geldiği zaman demir basamaklı yerlerde don olayları oluyor, insanlar kayıyor, sakatlanıyor.”

²⁹Erkek, 45 yaşında, 45 yıldır mahallede yaşıyor.

Görsel 4.5. Üst geçitlerin erişilebilirliği

Kaynak: Araştırmacının Arşivinden

Gündoğdu Mahallesi'nde üst geçit son derece önemli bir unsur, hatta en temel ihtiyaçlardan biridir. Bunun temel nedeni çevre yolunun mahalleyi bölmesi ve çevreyolunun doğusunda kalan kısımdan yaya olarak karşı tarafa geçmek için üst ya da alt geçidin kullanımının bir zorunluluk teşkil etmesidir. Ancak üst geçitlerin mevcut durumu çoğu zaman kullanıl(a)maması ile sonuçlanmaktadır. Üst geçitleri kullanamayan kişiler yaya erişimine uygun olmayan çevre yolunu doğrudan kullanmaktadır. Gündoğdu Mahallesi'nde bu şekilde defalarca ölümlü kazaların ortaya çıktığı görülmektedir (http-6; http-7). Bu yaya kazaları kentsel çevresel adaletsizliklerin yaşandığının önemli bir göstergesidir.

Daniel Kravetz ve Robet Noland (2012, s. 14) daha düşük gelir seviyesine sahip alanlarda daha fazla yaya kazalarının olduğunu ve bunun bir çevresel adalet sorunu olduğunu belirtir. Aynı zamanda bu sorunlar birer mekânsal adalet sorunudur ve bu durum kentsel hareketlilik ve mekânsal adalet arasındaki ilişkiye odaklanarak anlaşılabilir (Cobbinah ve Finn, 2024). Bu durum mekânsal adalet ve çevresel adalet gibi kavramları birlikte düşünme zorunluluğunun da bir göstergesidir. Her mekânsal adaletsizlik bir çevre adaletsizliği olarak karşımıza çıkar ve bunun tam tersi de geçerlidir. Araştırmalar düşük gelirli ve azınlık mahallelerinde yaya kazalarının meydana gelme olasılığının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir (Cottrill ve Thakuriah, 2010, s. 1719; Loukaitou-Sideris, Liggett, ve Sung, 2007, s. 343). Bu durumda yetersiz üst geçitlerin

olsa da yaya dostu alt yapı eksikliklerinin yürümeyi daha zor ve daha az keyifli hale getirdiğini söylemek mümkündür (Kravetz ve Noland, 2012, s. 16). Bununla birlikte daha varlıklı mahallelerde yaya dostu altyapılar mevcuttur (Kravetz ve Noland, 2012, s. 16). Düşük gelirli bölgelerde yürümek daha yaygın olmakla birlikte, yaya erişilebilirliği genellikle zayıftır (Arellana, Alvarez, Oviedo, ve Guzman, 2021). Buna karşılık, yüksek ve orta gelirli bölgelerde yaya erişilebilirliği yüksektir ve bu bölgelerde özel ulaşım araçları da daha yoğun kullanılır (Arellana vd., 2021). Benzer bir sonuçla, düşük gelirli ve 65 yaş üstü insanların bulunduğu bölgelerin yürünebilir olmakla birlikte daha fazla risk barındırdığı farklı bir araştırmada da ortaya konmuştur (Brodeur-Ouimet ve Cloutier, 2024, s. 8). Gündoğdu’da yaşanan durum tam olarak budur. Mahallede bu zorluklar gündelik yaşamın bir parçası olagelmıştır. Karşıdan karşıya geçmek oldukça fazla çaba ve zaman gerektirmektedir. Katılımcılarda üst geçidin durumundan oldukça rahatsız olduklarını sıklıkla belirtmektedir. Örneğin Ömer bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“Yani üst geçit tabii senelerdir çok insan öldü. Çevre yoluna atlayan bir, yani karşıdan karşıya bir yayaların geçeceği bir şey yok, yol yok. Hadi yaya geçidi de yok zaten. Şimdi bir de üst geçit var ama sen çıkarken bu yaşta sende korkabilirsin yani çıkılmaz. Güven vermiyor. Şimdi asansörlü bir üst geçidimiz yok mesela ya yaşlı adam var bir merdivenden çıkamıyor karşıya atlıyor.”

4.2.2.3. Parkların ve kentsel yeşil alanların yetersizliği

Tüm bu anlatılarına ek olarak kentsel ölçekteki eşitsiz gelişimin Gündoğdu’da ortaya çıkardığı yetersizliklerden bir diğeri, parkların ve kentsel yeşil alanların yetersizliği olarak karşımıza çıkar. Parkların ve kentsel yeşil alanların kentlerin sosyal dokusunu oluşturan önemli unsurlar olduğu söylenebilir. Bu alanlar yetişkinler için açık havada vakit geçirme, spor yapma, dinlenme ve sosyal etkileşim gibi imkanları sağlamakla birlikte çocuklar için oyun oynayabilecekleri, fiziksel aktivitelerde bulunabilecekleri ve akranlarıyla sosyalleşebilecekleri alanlar olarak değerlendirilebilir. Bu alanların Gündoğdu’daki yetersizliğini düşündüğümüzde bir mahrumiyet durumu söz konusudur. Bu yetersizlikler hem fiziksel hem de sosyal anlamda bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açarak yaşam kalitesinin düşmesini beraberinde getirir. Örneğin Tarık bu alanların eksikliğini hissettiğini ve bu alanların varlığını arzuladığını “Parklar ve yeşil alanlar yetersiz tabii. Yani burada 20 bin insan var yani. E bu yetersiz tabi. Karşıya bir şey yaparsan iyi olur yani olmaz mı?” diyerek aktarmaktadır.

Kamusal yeşil alanlar aslında birçok kentsel unsuru içerir. Genel olarak halkın erişimine açık olan ve farklı amaçlarla kullanılabilen bu alanlar parklar, spor alanları, ormanlık alanlar, nehir kıyıları, göletler, meydanlar, bahçeler, bisiklet ve yürüyüş yolları gibi birçok unsuru ifade eder (Roy, Byrne, ve Pickering, 2012, s. 352). Kentsel yeşil alanlar ilk akla gelenden çok daha fazla faydayı barındıran alanlardır. Bu alanlar öncelikle sağladıkları ekosistem özellikleri ile kentlerin ekolojik bütünlüğünü desteklemeleri dolayısıyla önemlidir (Wolch, Byrne, ve Newell, 2014, s. 234). Bununla birlikte özellikle birçok hastalıkla mücadelede destekleyici olması bakımından halk sağlığını ve yaşamını olumlu yönde etkileyebilecek özelliklere sahiptir (Wolch vd., 2014, s. 234). Bu alanlarda stres azaltıcı fiziksel ve zihinsel sağlık etkileri, toplumsal güvenlik hissi, fiziksel aktiviteyi teşvik etme, sosyal ve kültürel entegrasyonu destekleme, sosyal etkileşim, hava kirliliğini azaltma, su döngüsünü düzenleme, biyoçeşitliliği destekleme ve estetik değerler gibi birçok fayda bir aradadır (Escobedo, Kroeger, ve Wagner, 2011; Groenewegen, van den Berg, de Vries, ve Verheij, 2006). Ancak bu faydaların dağılımı eşitsiz bir biçimde gerçekleşir. Tam da bu nedenle kentsel çevresel adaletsizliklerin gözlemlenebildiği bir durumdur.

Kentsel ölçekte yeşil alanların eşitsiz bir şekilde dağıldığını gözlemlemek mümkündür (Byrne, Wolch, ve Zhang, 2009, s. 365). Bu eşitsiz dağılım sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ve savunmasız grupların kentsel yeşil alanlara yetersiz erişimini ifade eder (Byrne vd., 2009, ss. 365-366). Diğer bir deyişle kentsel yeşil alanlar ırk, etnik köken, cinsiyet, gelir durumu ve konut piyasası özellikleri gibi unsurlar tarafından belirlenen adaletsiz bir dağılım gösterir (Heynen, Perkins, ve Roy, 2006, s. 19). O halde kentsel yeşil alanların dağılımı, politik-ekonomik nedenler ve sonuçlarla yakından ilişkilidir. Bu durum açıkça kentsel çevresel adaletsizliklerin yaşandığının göstergesidir. Yeşil alanlara erişimdeki bu eşitsizliğin ve adaletsizliğin uzun vadeli sonuçları ciddi olabilir. Yukarıda bahsedilen faydaları göz önünde bulundurduğumuzda yeşil alanlara yetersiz erişim sağlık sorunlarının yaygınlaşması, toplumsal katılımın zayıflaması, doğayla temasın azalması, ekonomik eşitsizliklerin yeniden üretimi, yani genel olarak yaşam kalitesinin düşmesi gibi sonuçları doğurmaktadır (Byrne vd., 2009, s. 369; Heynen vd., 2006, s. 13, 2006, s. 19). Bu çerçeveden hareketle Gündoğdu'daki yeşil alana erişimin yetersizliğinin önemli sonuçları olabileceğini düşünmek mümkündür. Dolayısıyla bu yetersizlikler, yalnızca boş zaman geçirme alanları olarak algılanmaya müsait olan yeşil alanların bunun daha ötesinde bir soruna işaret ettiğinin göstergesidir. Gündoğdu'da

yaşayanlar bir yandan ekonomik zorluklarla mücadele ederken diğer yandan kentsel çevrenin sunduğu faydalardan mahrum kalarak sağlık, toplumsal katılım, temiz ve güvenli bir çevrede yaşamak gibi faydalardan mahrum kalırlar.

Beklenmedik bir şekilde parkların ve kentsel yeşil alanların yetersizliği Gündoğdu’da göçmen/sığınmacı karşıtlığı gibi fenomenlerin itici gücü haline gelmiştir. Örneğin Leyla parkların yetersizliğinin nasıl sığınmacı karşıtlığına dönüştüğünü şu şekilde anlatır:

“Yani bizim burası 20 bin nüfusa sahip bir mahalle ve iki bin mülteci barındırıyor ve mültecilerin çocukları çok fazla. Artı bizim kendi çocuklarımız da var ve parklar yeterli gelmiyor. Yeterli gelmeyince de iki millet arasında bu sefer kavga çıkıyor ve bir Afgan kadın geliyor yanında beş altı çocuk. Bizimki geliyor iki çocuk, iki tane Afgan kadını gelse 6 6, 12 çocuk. Şimdi 12 çocuğu bekleyecek sırasını bizim Türk vatandaşımız o salıngaçtan faydalanacak ya da tahterevalliden faydalanacak. İşte bunlar eksik olduğu için bu seferde ne oluyor? Büyük tartışmalar çıkıyor. Bir ara ciddi boyutta bunun kavgaları vardı.”

Bu durum toplumsal eşitsizliklerin karmaşık ve katmanlı yapısına dair önemli göstergeler sunmaktadır. Halihazırda birçok sorun, yetersizlik ve mahrumiyetle bezenmiş Gündoğdu’nun bu nitelikleri, sığınmacıların katmerli eşitsizlik deneyimlerini ortaya çıkarmaktadır. Aslında kentsel ölçekteki eşitsiz gelişme ve kentsel planlamanın eksikliğiyle ortaya çıkan kentsel yeşil alanların ve parkların yetersizliği sığınmacılara karşı toplumsal önyargıyla birleşerek sığınmacıların parklardan faydalanmasının önünde bir engele dönüşmüştür. Sığınmacıların yetersiz konutlarda yaşaması, sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar ve yaşadıkları ekonomik zorluklar gibi eşitsizlik deneyimleri kentsel çevrenin unsurlarından faydalanamamakla daha da sertleşmektedir. Ayrıca sığınmacılara karşı duyulan önyargı Gündoğdu’daki yetersizliklerin asıl kaynağını görünmez hale getirmekte ve mahallede yaşayanların kent hakkı taleplerini engellemektedir.

4.2.2.4. Porsuk Nehri’ne erişimin yetersizliği

Parkların ve yeşil alanların yetersizliğiyle ilişkili olarak ortaya çıkan sorunlardan biri Porsuk Nehri’ne erişimdir. Bu sorun çalışmanın Eskişehir’deki kentleşme tarihini Porsuk odaklı kentleşme üzerinden takip etmesi bakımından oldukça önemlidir. Daha önce belirtildiği üzere Gündoğdu mahallesi Porsuk kıyısında yer alan mahallelerden biridir. Ancak yukarıda anlatılan eşitsiz gelişme sürecinin etkisiyle Porsuk kıyısında yer alan diğer mahallelere kıyasla nehir mahallenin kimliğinde ve dokusunda çok önemli bir yer

tutmaz. Eskişehir, genellikle Porsuk'un sunduğu peyzaj ve sosyal alanlarla kimlik kazanmış olmakla birlikte nehrin Gündoğdu için neredeyse hiçbir anlamı yoktur. Bunun nedeni elbette diğer mahallelerde bulunan yürüyüş ve bisiklet yolları, spor alanları, piknik alanları ve sosyalleşebilecek açık alanların Gündoğdu'da bulunmamasıdır. Örneğin Tarık Gündoğdu'daki Porsuk kıyılarından "Hala aynı, burası. Porsuk hiç erişilebilir olmadı. Hiçbir tane bir çalışma olmadı burada. (...). Yok hiçbir şey yok. Ne ararsan yok. Halk istemez mi? (...).Yahu ben şurada Porsuk berrak suyun görmek başka, orada bir kafeteryamız olsa çok güzel olmaz mı? Ben niye gideyim çarşıya mesela beni cezbeden ne var çarşıda?(...)" diyerek serzenişte bulunmaktadır. Buradan anlaşılabileceği üzere Gündoğdu'da Porsuk ile kurulan etkileşim, erişim ve kullanıma rastlamak mümkün değildir. Mahalledeki "su kenarı" peyzajı oldukça kötü ve kirli durumdadır. Bununla birlikte askeri güvenlik sahasının Porsuk'u içermesi su kenarının erişimini kısıtlar. Porsuk Nehri nasıl ki Eskişehir'in temsili olarak karşımıza çıkıyorsa Gündoğdu'daki Porsuk kıyılarının manzarası da adeta Gündoğdu'yu temsil eder; mahalledeki 'sefalet' Porsuk'un 'sefaletinde' görünür hale gelir. Katılımcılardan Serdar bu 'sefaleti' oldukça açık bir biçimde anlatır:

"Bura bataklık. Buraya düşen de ölür zaten bataklık. Yani kendini kurtaramaz. Yeni garaja kadar yeni garajdan buraya kötü. Baştan Porsuk. Dünyanın en kirli suyuymuş zaten. Kokuyoor. Lağım sularını oraya döküyorlar. Şuraya arıtma yaptılar, o da faaliyete geçti mi geçmedi mi bilmiyorum. Bir sürü adamın da yerini zapt ettiler. Devlet. Bir şey demiyorum ama. Evvelen balık vardı ya, balık varmış yani balık yaşıyormuş. Balık yaşaması, balık temiz suda yaşar, balık olur olmaz yerde yaşamaz. Şimdi hiçbir şey yaşamaz ne kurbağa var ne bir şey."

Katılımcıların anlatılarından anlaşılabileceği üzere Eskişehir'in Porsuk kıyılarında gerçekleştirilen ıslah çalışmaları yalnızca belirli alanlarla sınırlı kalmıştır. Özellikle Gündoğdu Mahallesi'nde hem su kenarı hem de Porsuk 'canlılığını' yitirmiştir. Bu durum Eskişehir'deki Porsuk odaklı kentleşmenin eşitsiz ve birleşik gelişmesine dair önemli bir göstergedir. Kent ölçeğinde hem turistler hem de kentte yaşayanların uğrak noktası olan, ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı, toprak değerinin yüksek olduğu ve emlak piyasasının canlı olduğu alanlar sermaye yatırımlarını çekerek soylulaştırılmıştır. Ancak insan ve ticari yoğunluğun olmadığı, toprak rantı seviyelerinin düşük olduğu ve emlak piyasasının zayıf olduğu, ilk bakışta göröl(e)meyen bir kenar mahalle olarak Gündoğdu "ne arasak bulamayacağımız" bir yapı teşkil eder. Bu bağlamda Eskişehir için önemli bir değer ve temsil olan Porsuk, Gündoğdu Mahallesi için istenmeyen, koku saçan, başka canlıların

bile yaşamadığı, kirli ve tehlikeli bir unsur olarak görülmektedir. Kentsel kamusal yeşil alanların kent ölçeğindeki adaletsiz dağılımı ve bu alanlara erişimde yaşanan katmanlı eşitsizlikler kentsel çevre adaletsizliklerinin bir örneğidir. Daha açık bir ifadeyle Porsuk kıyılarının kentsel ölçekte farklılaşması ve bu durumun beraberinde getirdiği Porsuk’a erişimdeki sorunlar Gündoğdu’daki kentsel çevresel adaletsizlik deneyiminin bir parçası olarak karşımıza çıkar.

Tüm bu anlatılanlara ek olarak su kenarı mahalle ölçeğindeki eşitsiz gelişime dair bazı göstergeleri de içermektedir. Mahallenin en yetersiz ve gelişmemiş alanı su kenarıdır. Bu durum değişen nüfus dinamikleriyle ilişkili olabilir. Katılımcıların belirttiğine göre mahallenin bu bölgesi geçmişte Alevilerin -katılımcılar “aşiret” olarak anmaktadır- yaşadığı şimdilerde ise sığınmacıların yaşadığı bir bölge olduğu belirtilmektedir. Örneğin Tarık bu durumu “Kimler yaşıyor derken şimdi genelde bizim bu mahallede o tarafta genelde yoğunluklu olan Alevi kesim yaşırdı (...) artık o metruk binalara sığınmacılar yerleşmeye başladılar” diyerek aktarmaktadır. Buradan hareketle su kenarındaki çöküntü alanlarının daha dezavantajlı gruplara ev sahipliği yaptığı ve yapmaya devam ettiği söylenebilir. Bahsedilen gruplar üzerindeki ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi fenomenlerin fiziksel ve çevresel olarak da kendini gösterdiği görülmektedir. Söz konusu durum, kentsel çevresel adaletsizliklerin etnik köken, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi eşitsizliklerle birlikte ele alındığında ortaya çıkan katmanlı yapısına dair önemli bir göstergedir. Görüşmecilerimden Erkan, Tarık’ın anlatısına benzer vurgulara sahip olmakla birlikte Gündoğdu’nun geçmişte sahip olduğu ve bugüne yansımalarını içeren katmanlı yapısını daha açık bir şekilde ortaya koyar:

“Valla orada işte dediğim gibi aşiretlerin yani o eski evlerin büyük bir kısmı zaten boşaltıldı. Onların bir kısmı Gökmeydan’a, bir kısmı Emek tarafına kaydı. Şu an bildiğim kadarıyla oradaki o boşaltılmış evlerin çoğunda Suriyeliler oturuyor diye biliyorum. Kalıplaşmış işte bir altı yedi sokak diyebilirim. (...) Mesela mahallede kutuplaşma vardı. Yani tek bir mahalleydik ama 4 5 mahalle gibiydik. Bir kutuplaşmadan öte. (...) mahallenin giriş tarafında, Karatepe, Harmandalı Alevi dediğimiz bir kesim oturuyordu. Ondan sonra Bulgar göçmenleri geldi, (...) alt tarafta işte bir bölümde dadaşlar vardı. Yan yana Erzurumlu, Bayburtlular. İşte bir tarafta. Mihallıçkılıklar, Büyüdüzlüleler, Bozanlılar bunlar.

4.2.2.5. Ulaşım hizmetlerinin yetersizliği

Mahallelilerin dile getirdiği başka bir yetersizlik ve sorun alanı ulaşım hizmetlerinin yetersizliğidir. Araştırmanın birçok noktasında üstü örtük ya da açık bir şekilde

belirtildiği ve ortaya konmaya çalışıldığı gibi ulaşım/ulaştırma konusu da çevresel adaletle yakından ilişkilidir. Öyle ki “çevresel adalet ulaştırma alanında politika oluşturmanın giderek daha önemli bir unsuru” olarak ortaya çıkmaktadır (Cairns, Greig, ve Wachs, 2003, s. 1). Bu bağlamda ulaşım temelinde yaşanan çevresel adaletsizliklerin ırksal ve etnik azınlıkların, düşük gelirli grupların, yaşlıların ve engellilerin omuzlarına yüklendiği görülür (Cairns vd., 2003, s. 2). Kentsel ulaşımın eşitsiz boyutunu vurgulamak için ‘ulaşım adaleti’ kavramı kullanılır. Ulaşım adaletinin boyutlarından biri erişim, yani belirli bir varış noktasına ulaşma fırsatıdır (Gössling, 2016, s. 7). Bu çerçevede değerlendirildiğinde düşük gelirli mahallelerin daha az hareketlilik fırsatına sahip olduğu söylenebilir (akt. Gössling, 2016, s. 7). Bununla birlikte yayalar, bisikletliler, çocuklar ve ana yollara yakın yaşayan nüfus yoğunlukla motorlu ulaşım araçlarının yarattığı ulaşım adaletsizliklerine daha fazla maruz kalır (Gössling, 2016, s. 11). Bu noktada Gündoğdu Mahallesi’nin demografik yapısı yine önem kazanır.

Mahallede yaşlı nüfusun yoğunlukta olduğunu düşündüğümüzde ihtiyaçların ve hizmet taleplerinin de yoğunlukla buna bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Gündoğdu’daki yaşlıların gündelik yaşamları ulaşım hizmetlerinin yetersizliğinden olumsuz etkilenmektedir. Yaşlı kişilerin toplu taşıma araçlarına erişim konusunda (kaldırımların sorunlu olmasından, otobüslerin erişilebilirlik açısından uygun olmayan tasarımına kadar geniş bir ölçekte) sorunlar yaşadığı söylenebilir (Santos, Silva, Vellozo, ve Pompeu, 2017). Diğer bir deyişle mahallenin yaşlı sakinleri erişmek istedikleri ve ihtiyaç duydukları alanlara erişememektedir. Özellikle hastane gibi önemli mekanlara doğrudan erişemiyor olmanın önemli bir sorun olduğu katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Örneğin yaşlı görüşmecilerimden biri olan Tarık ulaşımın yetersizliğinden dolayı yaşadığı sıkıntıları şu şekilde anlatmaktadır:

“Dolmuş var bir tane burada 12 14 nolu dolmuş oraya gidip geliyor ama bunlar yeterli mi? Hayır değildir. Eskiden Yunus Emre’ye (hastane) giden bir otobüs vardı. O kalktı. Üniversiteye giden bir otobüsümüz vardı o da kalktı. Tıp fakültesine giden otobüs vardı kalktı maalesef. Şimdi benim buradan bindiğim zaman Tıp’a gitmem lazım, hastaneye gitmem lazım, şuraya buraya ulaşmam lazım. E bunları sen benim elimden alırsan bunlar olmaz. Dış hastanesine bir arabamız yok mesela bizim. Dış hastanesine gideceğim. Ben gidemiyorum.”

Bu aynı zamanda yaşlıların toplumsal konumları nedeniyle deneyimledikleri eşitsizlikleri de derinleştiren bir durumdur. Üstelik bu grup sosyo-ekonomik durumları nedeniyle yürümek, taksi, şahsi araç gibi alternatif ulaşım seçeneklerine erişimde de zorluklar

yaşamaktadır. Kader mahalledeki ulaşım sorununun büyüklüğünü “Mesela taksi, taksi, taksi gelmez buraya, çok zor gelir.” diyerek anlatmaktadır. Sonuç olarak Gündoğdu’daki ulaşım yetersizliği özellikle yaşlıların gündelik yaşamlarını ve sosyal katılımlarını sınırlamaktadır.

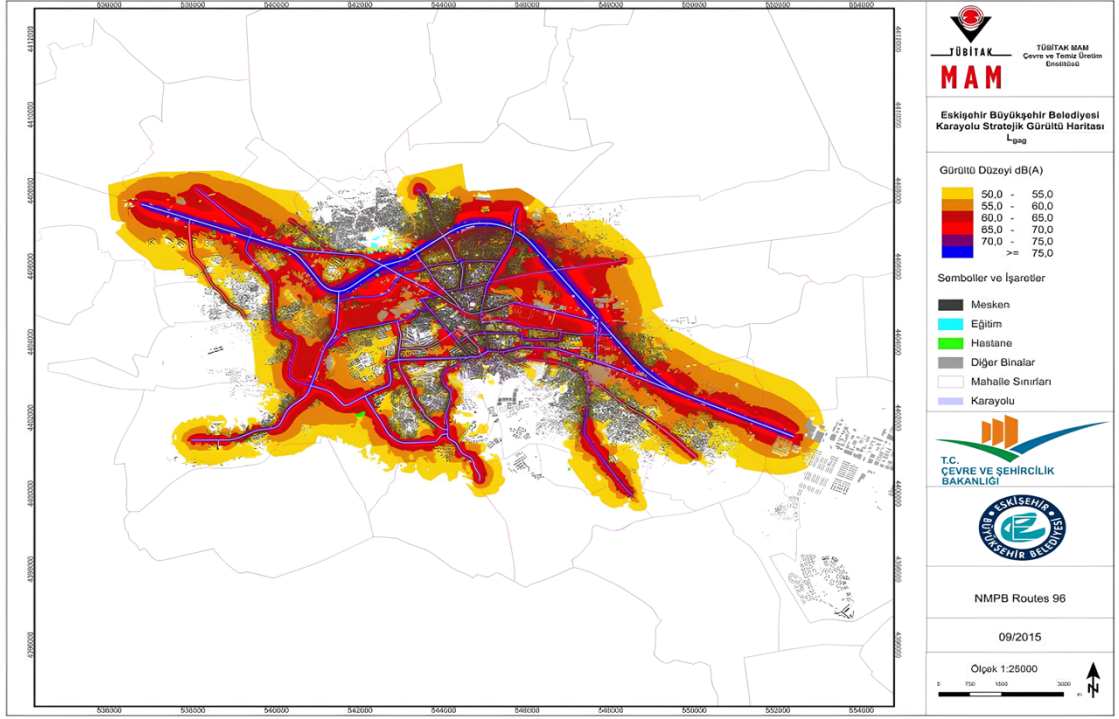
4.2.2.6. Gürültü kirliliği ve ulaşım emisyonlarından etkilenme durumu

Gündoğdu Mahallesi’ni hava üssünün yanında konumlanmasından dolayı tüm Eskişehir’de jetlerden dolayı hissedilen gürültü kirliliğinin en yoğun hissedildiği alanlardan biri olarak değerlendirebiliriz. Yüksek ses seviyelerinden dolayı yaşanan gürültü kirliliği mahallede yaşayan insanların gündelik yaşamlarını olumsuz etkilemekle birlikte uzun vadede halk sağlığı problemlere yol açabilecek bir sorundur. Ancak hava üssü aynı zamanda ulusal savunma ve güvenlik gibi işlevler gösterdiğinden milli duygularla ele alınmaktadır. Milli duygular gürültü kirliliği gibi çevresel bir sorunu görünmez kılmakta, göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bu duyguların baskın gelmesi gürültü kirliliğinin yarattığı çevresel adaletsizlikleri ele alınamaz hale getirmektedir. Akademik argümanlarda bu noktada sorunlu olabilmektedir. Ulusal güvenlik gibi argümanlar çevresel problem ya da adaletsizlik argümanlarını görünmez kılmak, objektif olarak değerlendirilmesinin ve adil bir çözüm önerisinin önünü kapatmaktadır. Örneğin Kader’in anlatısına hava üssünden kaynaklı gürültü kirliliği şu şekillerde yansımıştır:

“Yani ama o güzel bir şeyde. Orada insan kendini askeriyein yanında olmam. O da ayrı bir güvence. Mesela ben uçaklar uçarken hepsine dua ederim. Yani işte görüş açı diyoruz ya hani Rabbim sana binlerce şükür ki benim gökyüzümde, benim evlatlarım bana yakın, sen onları koru diye dua ederim mesela, işte buradaki insan ondan rahatsız oluyor.”

Öte yandan katılımcılar tarafından hava üssünün yarattığı gürültü kirliliği görmezden gelinebilmesine rağmen karayolunun sesi, gürültü kirliliği olarak değerlendirilmektedir. Hem hava üssü hem de karayolunun ortaya çıkardığı gürültü Gündoğdu’nun Eskişehir ölçeğinde gürültü kirliliği bağlamında yaşadığı kentsel çevresel adaletsizliği açıkça gösterir. Bu durum Eskişehir İli Gürültü Eylem Planı Raporu’ndaki haritalama çalışmasında açıkça görülür (Bkz. Görsel 4.7.).

Görsel 4.7. Karayolu Stratejik Gürültü Haritası

Kaynak: Eskişehir İli Gürültü Eylem Planı Raporu

Gündoğdu Eskişehir’de gürültü kirliliğinin en yüksek düzeylerde görüldüğü yerleşim alanlarından biridir. Burada karayolu ulaşımı bağlamında salınan gürültü, partikül madde ve azot oksitler gibi kirleticileri ifade etmek için kullanılan ulaşım emisyonları kavramı önem kazanır (Gaffron, 2012). Bahsi geçen ulaşım emisyonlarına özellikle işlek yolların yakınında yaşayan insanların maruz kalma riski oldukça yüksektir (Gaffron, 2012, s. 114). Hava üssünün yarattığı emisyonları da bu denkleme dahil ettiğimizde Gündoğdu bu bağlamda kentsel çevresel adaletsizlikleri sert bir biçimde deneyimlemektedir. Buradan anlaşılacağı üzere ulaşım emisyonlarının ve bunlara maruz kalmanın ortaya çıkardığı mekânsal farklılıklar, çevresel adaletle yakından ilişkilidir. Özellikle Eskişehir’in kentleşme deneyiminden hareketle ele alındığında bu durum açıkça ortaya çıkar. Eskişehir’in kentleşme deneyimine bakıldığında, daha önce Eskişehir’in kentleşme deneyimine yer verilen bölümde belirtildiği gibi, gecekonduların yerleşimlerinin çevreyolu boyunca konumlandığı görülür. Gündoğdu Mahallesi de bu gecekondular mahallelerinden biridir. Bu bağlamda Gündoğdu’yu ulaşım emisyonlarının eşitsiz dağılımının gerçekleştiği yerlerden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Sağlık perspektifinden değerlendirildiğinde bu emisyonlara maruz kalmak ciddi etkilere sahip olabilir (Gaffron, 2012, s. 115). Bu doğrultuda ulaşım emisyonlarının Gündoğdu’da hem

evre hem de sağlık üzerindeki etkilerini ve bunların eēitsiz dağılımını ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bölümde, kentsel ölçekteki eēitsiz gelişim sürecini ve bu süreçten Gündoğdu’nun nasıl etkilendiğini ele alınmıştır. Gündoğdu’da ortaya çıkan kentsel evre adaletsizliklerini, sosyal faaliyet alanlarının yetersizliğinden ulaşım hizmetlerine erişimin kısıtlılığına kadar çeşitli eksikler ve sorunlar üzerinden incelenmiştir. Bir sonraki bölümde ise, Gündoğdu’da gerçekleştirilmesi planlanan kentsel dönüşüm projesini ve bu projenin mahalledeki sorunlar üzerindeki etkisini anlamaya çalışıyorum. Kentsel dönüşümün, Gündoğdu’daki kentsel evre adaletsizliklerini nasıl şekillendireceğini ve mahallede yaşayanların yaşam koşullarını nasıl etkileyeceğini detaylı bir şekilde incelemeye çalışıyorum.

4.3. Gündoğdu’da Kentsel Dönüşüm ve Yeniden Canlandırma: “Olacaksa olsun.”

Bu çalışmanın teorik altyapısından hareketle kentsel dönüşümün, Gündoğdu’nun kentsel ölçekte eēitlenme eğilimine sahip olduğunun bir göstergesi olarak kavranabileceğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, kentsel dönüşüm projesine konu olan bir alan haline gelene kadar Gündoğdu’nun yaşadığı eēitsiz gelişim, bugün birleşik gelişmeye dönüşmüş, kentsel ölçekteki farklılaşma eğilimi yerini eēitlenme eğilimine bırakmaya başlamıştır. Bu dönüşüm süreci, kentsel-çevresel dinamiklerin değişimiyle birlikte Gündoğdu’nun toprak rantı bakımından kârlılık vaat eden bir alana dönüşmesiyle yakından ilişkilidir. Artık kapitalist kentleşme dinamiklerine uygun olarak metalaşmamış/bakir Gündoğdu’yu metalaştırma zamanıdır. Bu süreç Gündoğdu Mahallesi’nde yaşayanları doğrudan etkileyebilecek, ‘eski’ çöküntü alanlarının ‘yeni’ kentsel çekim/cazibe merkezlerine dönüşümünü hızlandıran bir süreci işaret eder.

Eskişehir’deki Porsuk odaklı kentleşme ısrarının ve neoliberal kentleşme sürecinin son ayağı Gündoğdu Mahallesi olarak karşımıza çıkar. Porsuk odaklı kentleşme süreci bu zamana kadar daima daha fazla artı değer sağlayabilecek alanlara odaklanmıştır. Kapitalist kentleşmenin temel bir unsuru olan bu artı değer arayışı, Porsuk odaklı kentleşmede merkezi bir rol oynar. Bu bağlamda çeperde kalan kenar mahalleler göz ardı edilmiş ve Gündoğdu Porsuk kıyılarında olmasına rağmen çöküntü alanı haline gelmiştir. Ancak bugün, ‘kenarda’ kalan Porsuk kıyıları sermayenin yeniden üretimini sağlayacak ve arayışında olduğu yüksek karlılık bakımından doygunluk sağlayacak bir alan olarak

yeniden değerlendirilmektedir. Bu değişim hem kentsel çevreyi yeniden yapılandırma hem sosyo-ekolojik dönüşüm anlamına gelir.

Bununla birlikte bu kentsel dönüşüm projesi Gündoğdu'yu çöküntü alanı olmaktan kurtarmak, yukarıda kentsel çevresel adaletsizlikler olarak değerlendirilen sorunlardan arındırmak gibi bir misyona sahiptir. Ancak bu dönüşüm, aynı zamanda mahallede yaşayanların kültürel ve toplumsal dinamiklerini etkileyebilecek, onların yaşam biçimlerini köklü bir şekilde değiştirebilecek uygulamalara da sahiptir. Gündoğdu'daki kentsel dönüşüm projesi, vaat ettikleri bakımından dar gelirli grupların faydasına gibi görünse de -çoğu kentsel dönüşüm projesinde olduğu gibi- dar gelirli grupların dışlanması olgusunun Gündoğdu'da da ortaya çıkması muhtemeldir.

Bu bölümde, Gündoğdu Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm projesinin hedeflerini teorik bir çerçevede tartışarak başlıyorum. Ardından, Gündoğdu'daki kentsel dönüşümün parçalı yapısını ve bunun ne anlama geldiğini ele alıyorum. Bu iki bölüm ve alan araştırmamdan elde ettiğim veriler ışığında, Gündoğdu'daki kentsel dönüşüm sürecini ve gelecekte nasıl 'yeni' bir Gündoğdu Mahallesi'nin ortaya çıkacağını anlamaya çalışıyorum. Bu kısımda, kentsel dönüşüm vaatlerinin mahallede yaşayanlar tarafından nasıl karşılandığını, kentsel dönüşümün siyasi tartışmalara nasıl sıkıştığını ve siyasi çatışmalar ile kilitlenmiş alanların varlığı gibi etmenlerin dönüşüm sürecini nasıl uzattığını tartışıyorum. Son olarak Gündoğdu projesinde yaşanan son gelişmeleri ele alıyorum.

4.3.1. Gündoğdu'daki kentsel dönüşümün hedeflerini değerlendirmek

Gündoğdu Mahallesi'nde hayata geçirilmek istenen kentsel dönüşüm projesi parçalı bir plana sahiptir. Bu parçalı plan Gündoğdu Mahallesi kentsel dönüşüm projesinin Gündoğdu-1, Gündoğdu-2 ve Gündoğdu-3 olmak üzere üç etapta tamamlanmasını ifade eder. Bu projeler ilk defa 2010 yılında Belediye Bülteni'nde "Eskişehir'in Çehresi Değişecek" başlığı ile halka duyurulmuştur (Bizim Şehir, 2010, Sayı 23). Projeler, Büyükşehir Belediyelerine istedikleri alanı kentsel dönüşüm alanı ilan etme yetkisi veren 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi kapsamında tasarlanmıştır (GD1 Araştırma Raporu). Projelerin amacı "fiziksel ve sosyo-ekonomik açıdan çöküntü alanı haline gelmiş olan kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanının; sağlıklı, güvenli, altyapısı ve sosyal donatıları yeterli, kentsel yaşam kalitesi yüksek bir alan haline getirilmesi... yalnızca fiziksel olarak değil sosyo-ekonomik açıdan da

sürdürülebilir gelişmenin sağlanması” olarak tanımlanmıştır (GD1 Araştırma Raporu). Bu bağlamda belirlenen proje hedefleri³⁰ Gündoğdu’daki kentsel dönüşümü ve Eskişehir kentleşmesinde nereye denk düştüğünü anlamak bakımından önemlidir.

Projenin hedeflerinden ilki “fiziksel çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi (kent için önemli bir değer olan Porsuk Çayı ve çevresinin iyileştirilmesi)” olarak karşımıza çıkar (GD1 Araştırma Raporu). Bu hedef araştırmanın temel argümanlarından biri olan Porsuk odaklı Eskişehir kentleşmesinin Gündoğdu’da da nasıl sürekli hale geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Porsuk nehri Eskişehir’de kentleşmenin itici gücü haline gelen sosyo-ekolojik bir unsur olma halini Gündoğdu mahallesi örneğinde korur.

Diğer bir hedef olarak “bölgenin kent girişi algısına olumsuz etki eden ve kent silüetini bozan fiziksel dokunun yenilenmesi” Gündoğdu mahallesinde gerçekleşecek olan soylulaştırmayı açığa çıkarır (GD1 Araştırma Raporu). Özellikle Eskişehir’in kentleşmesinde uzun zamandır Batı ekseninde gerçekleşen yatırımları Doğu eksenine kaydırmak için Gündoğdu’nun bir fırsat olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum alan araştırmamda görüştüğüm kişilerden biri olan yerel yönetim temsilcisi Deniz³¹ ile yapılan görüşmede açıkça belirtilmektedir:

“Bizim de gözümüzde aslında burası neden bir Kanlıkavak gibi olmasın? Neden devam etmesin şehre kazandırılmasın? Şimdi mesela organize sanayi yakınlığı nedeniyle orada işte belli bir seviyenin üstünde çalışan personelin cazibe merkezi, işte beyaz yakalıların iyi kazanan diyeyim, yani gelir düzeyi yüksek kişilerin tercih ettiği de bir yer olmasını istiyoruz. (...) burada da bir kentsel tasarım diliyle, yapı kalitesiyle bir yaşam alanı oluşturabilirsek organize sanayi yakınlığı bakımından belli bir nüfusu çekebiliriz ve kendisinin de Gündoğdu'nun çevresinin de gelişmesini sağlayabiliriz.”

Deniz’in anlatısında hareketle Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm projesinin temel hedeflerinden birinin, mahalleyi orta-üst sınıfların ‘yaşam tarzına’ uygun bir alana dönüştürmek olduğu açıkça görülür.

Projenin hedeflerinden bir diğeri olan “kent merkezi ve çevresi ile ilişkisi zayıf olan alanların, çevresi ve merkez ile olan bağlantılarının güçlendirilmesi” hedefi bir yandan kent ölçeğindeki eşitsiz gelişimin kabulünü içerirken diğer yandan

³⁰Bu hedefler Gündoğdu-1 Gündoğdu-2 ve Gündoğdu-3 projelerinde hemen hemen benzerlik gösterir.

³¹Erkek, 47 yaşında, EBB Kentsel Dönüşüm Daire Başkanlığı’nda yönetici olarak çalışıyor

Gündoğdu'nun artık yüksek toprak rantı vaat eden bir alan haline geldiğini ve kent ölçeğindeki eşitleme eğiliminin ortaya çıkarak birleşik gelişme potansiyelini açığa çıkardığını gösterir (GD1 Araştırma Raporu). Bununla birlikte Gündoğdu'nun kent merkezine bağlanması mahallenin yeni yerleşimcileri olması planlanan orta-üst gelir gruplarının yaşam tarzıyla da yakından ilişkilidir. Gündoğdu'nun kent merkezi ile bağlantısının güçlendirilmesi, muhtemel yeni mahalle sakinlerinin en başta Tarık'ın 'kısıp kalmak' olarak tanımladığı histen kurtarmaktır. Yine bu hedef sermaye yatırımları önündeki engellerden biri olan çevreyolu engeline bir müdahaleyi de içerir. Kent merkezine ulaşımın güçlendirilmesi Gündoğdu'nun cazibe merkezi olmasını sağlayacağı ve böylece sermaye yatırımlarını da kendine çekebileceği planlanmaktadır.

Bir diğer proje hedefi "ulaşım sisteminin mevcut ulaşım ağı göz önünde bulundurularak ve mevcut ulaşım problemlerine çözüm üretecek şekilde kurgulanması" olarak belirtilmiştir (GD1 Araştırma Raporu). Bu hedef bağlamında öne çıkan ulaşım sistemi tramvaydır. Eskişehir'in kentleşme sürecinde tramvayın yarattığı rant değerlerindeki yükselişler göz önünde bulundurulduğunda mahallenin soylulaştırılması sürecinde de önem kazandığı görülmektedir. Bu durum yerel yönetim temsilcisi Deniz tarafından açıkça belirtilmiştir:

"Oradan tramvay da geçirmeyi istiyoruz. (...) Tam da Gündoğdu'nun muhtarlığın önüne kadar tramvay geçirmek istiyoruz. Evet bu kısım batı kısmının en önemli sorunu ulaşım sorununu çözmek, (...) tramvay projemizi de gerçekleştirebilirsek burada (...) kamu kaynaklarını çok harcamadan bir kendinden dönüşümde sağlayabiliriz diye düşünüyoruz."

Buna göre Gündoğdu projesine dahil olmayan, yani proje bağlamında dönüşmeyecek alanlar, gayrimenkul değerlerinin yükseltilmesiyle kendiliğinden dönüşmesi planlanan alanlar olarak karşımıza çıkar. Diğer deyişle Gündoğdu'nun projeye dahil edilmeyen alanları zaten kentsel dönüşüm sürecinden sonra rant potansiyeli yüksek alanlar olarak belireceği düşünüldüğü için serbest piyasanın işleyişine bırakılacaktır. Bu durum da Gündoğdu'nun soylulaştırma sürecinin hızlanmasını sağlayacaktır. Sermaye bakımından değersizleşmiş alanlar rant potansiyelinin yükselmesi ile birlikte sermayenin yeniden değerlendirilmesini sağlayacaktır (Smith, 1996, s. 66). Buradan da anlaşılabileceği üzere Gündoğdu'nun soylulaştırılması sermayenin en yüksek kârlılık vaat eden yerlere akışının yapısal bir sonucu olarak ortaya çıkar (Smith, 1996, s. 68). Bu bağlamda soylulaştırma bir yanıyla kentsel dönüşüm aracılığıyla kâr oranının yeniden canlandırılmasıdır (Smith, 1996, s. 85). Dolayısıyla soylulaştırmanın yalnızca sınıflar arası bir yer değişikliğini değil

sermayenin yer değişimini de ifade ettiği görölr. 1990'larla birlikte soylulaştırmının özel sermaye ve yerel yönetimlerin işbirliğinde gerçekleşen kentsel strateji haline geldiği göz önünde bulundurulduğunda bu durum şaşırtıcı değildir (Smith, 2002, s. 440). Esasen soylulaştırmının stratejik olarak benimsenmesi kentsel dönüşüm ile yakından ilişkili, kentsel dönüşümde ifadesini bulan bir sürece işaret eder (Smith, 2002, s. 443). Yani soylulaştırma düşük gelirli grupların yaşadığı alanları hedef alan sermaye birikim aracı olarak belirir (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 33).

Bu sıralanan hedeflere ek olarak Gündoğdu projeleri farklı hedefleri de içerir. Bu hedeflerden bazıları şu şekilde sıralanabilir (GD1 Araştırma Raporu):

“sosyo-ekonomik yapıyı güçlendirecek potansiyellerin değerlendirilmesi; dezavantajlı gruplar için erişilebilirliğin sağlanmasına ve yaya öncelikli ulaşım önem verilmesi; hak sahiplerinin alanda yeniden ikametinin sağlanmasının (yerinde dönüşüm) temel ilke olarak ele alınması; mahalle kültürünün korunmasına yönelik tedbirler alınması; bölgenin yaşam kalitesinin yükseltilmesi; kısa sürede hayata geçirilebilecek ve gerçekçi bir kentsel dönüşüm modelinin oluşturulması”

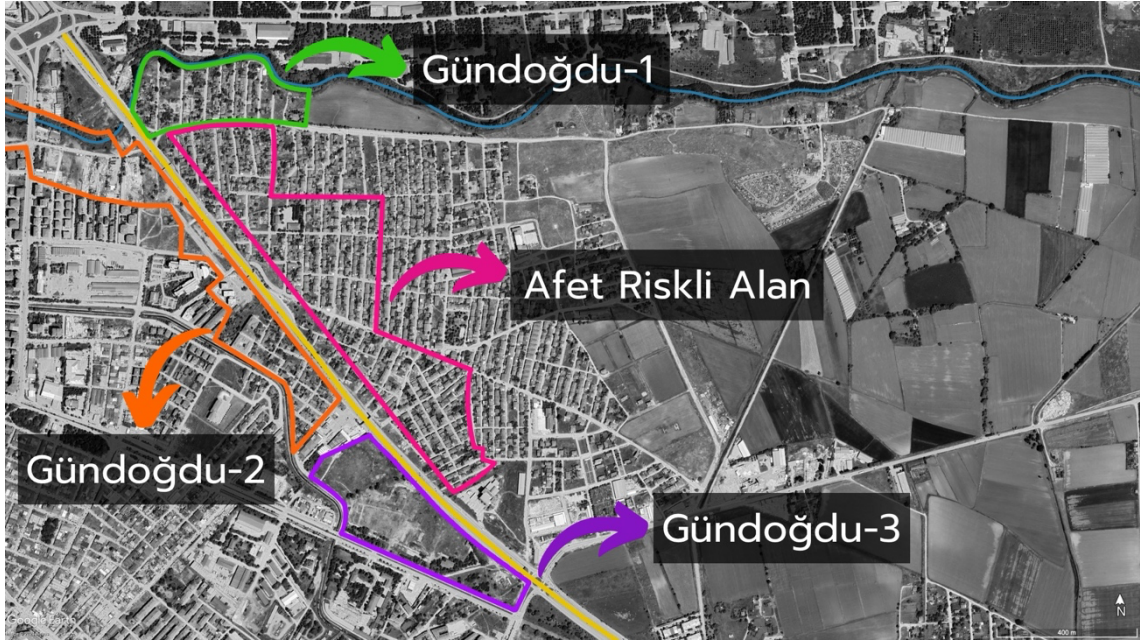
Söz konusu hedeflerin gerçekçi olup olmadığı ve gerçekten vaat edilen gibi dezavantajlı grupların faydasını gözetip gözetmediği elbette projenin hayata geçirilmesinden sonra gözlemlenebilecek unsurlar olmakla birlikte Türkiye'deki diğer kentsel dönüşüm projelerini, Gündoğdu projesini ve mahallede yaşayanların anlatılarını göz önünde bulundurduğumuzda şüpheli yaklaşmak oldukça anlamlıdır. Örneğin “mahalle kültürünü korumak için tedbirler” katılımcı bir kentsel dönüşüm projesini gerektirir. Ancak mahalle sakinlerinin anlattıklarından yola çıkarak bu projenin katılımcı olduğunu, mahallelinin ihtiyaç ve taleplerine kulak verildiğini söylemek oldukça zordur. Aksine proje sonucunda ortaya çıkacak mahalle dokusu mahallede yaşayanların istek ve ihtiyaçlarına uygun gözükmemektedir. Üstelik mahalle sakinleri bu durumdan dolayı kaygılarını da dile getirmektedirler. Bununla birlikte Deniz'in açıkça ifade ettiği gibi mahallenin yüzde altılık derin yoksulluk yaşayan bir kesimi yerinden edilme riski ile karşı karşıyadır:

“Yani böyle bir tehlike var. Olabilir. Çünkü yüzde 6'lık bir ulaşamadığımız, borçlarından dolayı ulaşamadığımız kesimin dediğimiz kesim hakikaten maddi olarak sıkıntılı kesim...o yüzde 6'lık kesim için bence öyle bir tehlike olabilir. Çünkü onlar işin sonunda ya parsellerini satacaklar borçlarına karşılık ya da banka haciz artık neyse borçları varlık firmaları var. Onlara bile satılan borçlar vardı. Oradan kurtardığımız bir vatandaş bile oldu yani. Yani çok fazla beklemiyorum yani bütün kentsel dönüşüm projelerinde olur. Çünkü vatandaş rant gözüyle bakıyorsa eğer satıp gidecektir.”

Bölgenin yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik hedefler gerçekçi olmakla birlikte bu yaşam kalitesinden faydalanabilecek grupların mevcut mahalle sakinleri olup olmayacağı belirsizdir. Bu belirsizlik kentsel çevre adaletsizlikleri çerçevesinde oldukça önemlidir. İyileştirmeler mekânsal olarak gerçekleşebilir ancak mahallede yaşayanlar kentsel çevre adaletsizliklerinin yaşandığı farklı alanlarda yaşamaya mahkûm bırakılmaktadır. Bu duruma kentsel dönüşümle yaşanacak soylulaştırma sürecini ele alırken tekrar değinilecektir.

4.3.2. Gündoğdu'daki kentsel dönüşüm projesinin parçalı yapısı

Görsel 4.8. *Gündoğdu'daki Kentsel Dönüşüm Projeleri*

Kaynak: Google Earth Pro

Gündoğdu-1 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi 9,06 hektar büyüklüğünde bir alanı kapsar (GD1 Araştırma Raporu). Bu alan 1. Ana Jet Üst Komutanlığı/Porsuk Çayı ve Çevreyolu (D-200 Karayolu) arasında yer alır. Çevreyolu bu alanın ve aslında tüm Gündoğdu'nun Doğu kısmı ile kent merkezi ve mahallenin batı kısmının bağlantısını koparır. Bununla birlikte Gündoğdu-1 projesinin kapsadığı alanda bulunan yapılar eski ve yıpranmış yapılardan oluşur. Bu bakımdan mahalle ölçeğindeki en gelişmemiş alan olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda kullanım dışı, metruk yapıların varlığı da göze çarpar. Bahsi geçen alanın bir kısmı askeri güvenlik sahasının içinde yer alır. Öyle ki bu

nedenle Porsuk Çayı'na erişim sağlanamamaktadır. Bu erişim kısıtlılığında Porsuk Çayı kıyısının peyzajının elverişsiz durumda olması da etkilidir. Proje alanında sosyal faaliyet alanları neredeyse yoktur. Bu alanda yer alan bir tarım arazisi de bulunmaktadır. Proje kapsamında alanın çeşitli fırsatlar ortaya çıkardığı tespit edilmiştir (GD1 Araştırma Raporu):

“Eskişehir için yeni odak noktaları yaratacak olan Bölge Hastanesi ve Kongre ve Fuar Merkezine yakın bir konumda bulunması; Eskişehirli için önemli bir imge olan Porsuk Çayının rekreatif potansiyeli; Porsuk Çayı ıslah projesinin alanının hemen batısında gerçekleştirilmiş olması; Alpu'da gerçekleştirilecek olan Raylı Sistemler Merkezi'nin yaratacağı istihdam olanakları ve barınma ihtiyaçlarının kentin doğusunu canlandırma ihtimali; OSB istihdamının yakın çevrede ikamet etme talebi...”

Tam olarak ortaya çıkan bu fırsatlar eşitsiz ve birleşik gelişme bakımından önemlidir. Gündoğdu artık yüksek rant seviyesine sahip bir alan olarak değerlendirilmekte ve kentsel ölçekte eşitleme potansiyelini taşımaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm toplumsal faydayı merkeze alan bir tasarım olmaktan ziyade sermayenin yeniden üretimini ve mahallenin yeni/potansiyel yerleşimcilerini hedef alan bir tasarımdır. Gündoğdu-1 projesinde kentsel dönüşüm modeli olarak kat karşılığı inşaat ihalesi yer almıştır. Belediyede yönetici olan Deniz'in anlatımıyla kat karşılığı modelin yürütülmesi şu şekildedir:

“Şimdi Gündoğdu 1 projemizde modelimiz şu andaki düşündüğümüz model kat karşılığı inşaat ihalesine çıkmak. (...) hatırlamıyorsam yüzde 35'i, yüzde 65'lik bir oranımız var. Yüzde 65 müteahhit payı. Kalan kısımda şey kamulaştırmadan bize gelen birkaç parsel ve tamamı gene maliklerin olacak şekilde. Müteahhit kat karşılığı yaptıktan sonra da malikleri şeyleri teslim edeceğiz. Kendisi de kendi kısmını satacak. Buradaki modelimiz böyle.”

Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerinin çoğunlukla projeye konu olan alanlarda yaşayanların koşullarını göz ardı ederek gerçekleştirdiğini düşündüğümüzde (Türkün, 2014b, s. 9) kat karşılığı ya da hakkediş usulü kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirmek elbette daha adil görünmektedir. Bununla birlikte Gündoğdu’da yaşayan bireylerin elde edecekleri rantlarla buradan göç etmesi ve yerine yeni orta sınıf yerleşimcilerin gelmesi beklenen bir sonudur. Zaten Gündoğdu Mahallesi’nde gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm projesinin en temel amaçlarından biri de bu soylulaştırma. Daha önce değinildiği üzere Gündoğdu’nun organize sanayi, şehir hastanesi, kongre merkezi gibi bazı önemli

noktalara yakın olmasından dolayı beyaz yakalı ve yüksek gelir düzeyine sahip kişiler için çekim merkezi haline getirilmesi hedeflenmektedir.

Gündoğdu-2 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesine baktığımızda Gündoğdu Mahallesi ve Gökmeydan Mahallesi (Borsa Caddesinin batısında kalan kısım) sınırlarını kapsayan 20,67 hektar büyüklüğündeki bir alandır (GD2 Araştırma Raporu). Bu alan Çevre Yolunun (D-200 Karayolu) batısında yer alır. Burada da yapıların eski ve yıpranmış olduğunu söylemek mümkündür. Yine herhangi bir sosyal faaliyet alanının bulunmadığı söylenebilir. Bu alanın sunduğu fırsatlar arasında Gündoğdu-1 alanı için sıralanan fırsatlara ek olarak “Kentpark, Şehirlerarası Otogar ve Borsa Caddesine yakınlığı nedeniyle konum avantajının değerlendirilebilir olması” yer almaktadır (GD2 Araştırma Raporu). Gündoğdu-2 projesinin Gündoğdu-1’den farklı olarak hakkeş usulü modeli ile uygulamaya konduğu görülmektedir. Deniz bu modelin nasıl yürütüldüğünü şu şekilde açıklamaktadır:

“Gündoğdu 2’de bir vergi dairesinin yanında bir etap başladık inşaatı. Onu gördünüz mü? Orayı biz Kamu İhale Kanunu’na göre hak eşiş usulü yaptırıyoruz. Neden öyle başladık, kat karşılığı yaptırmıyoruz? Çünkü kat karşılığında belediye herhangi bir maddi külfeti girmiyor, para ödemiyor. Mütcahhit yapıyor, kendi uhdesinde kalan yerleri satıyor, parasını çıkartıyor, işte kara geçiyor. Artı bu kendi hesabı. Burada direk açtığımız ihalede mütcahhidin herhangi bir şeyi yok. Bizim yüklenicimiz oluyor, geliyor, iş yapıyor. Karşılığında bir hak eşiş düzenliyoruz. O hak eşiş doğrultusunda da parasını alıyor. İşlem bittiğinde biz burada hak sahiplerine dağıtacağız dairelerini. Kalan kısım mesela kat karşılığı mütcahhit payı olarak düşünülen kalan kısım da burada belediyeye kalacak (...)”

Gündoğdu-2 projesinde hak eşiş usulü modelinin benimsenmesi yerel yönetimin maliyetleri kontrol altında tutmasını ve proje sonunda gelir elde etmesini sağlaması bakımından önemsenmektedir. Bununla birlikte kentsel dönüşüm projesinin şu an başlamış olan tek etabı Gündoğdu-2’dir (Bkz. Görsel 4.9).

Görsel 4.9. *Gündoğdu-2 Kentsel Dönüşüm Projesi Kapsamında Başlayan İnşaat İşleri*

Kaynak: Araştırmacının Arşivinden

Gündoğdu-3 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı ise Gündoğdu Mahallesi ve 71 Evler Mahallesi sınırları içerisinde kalan 11,56 hektar büyüklüğünde bir alanı kapsar (GD3 Araştırma Raporu). Gündoğdu-3 projesi diğer iki projeden oldukça farklıdır. Dönüşüm alanının çoğunluğu eski fabrika alanıdır (GD3 Araştırma Raporu). Bahsi geçen fabrika alanı şu an faal olmayan Eston Eskişehir Beton Sanayi ve Ticaret A.Ş ve Entil Endüstri Yatırımları ve Ticaret A.Ş olarak karşımıza çıkmaktadır (GD3 Araştırma Raporu). Proje alanında bu fabrikalardan kalan binalar dışında herhangi bir şey bulunmamaktadır (GD3 Araştırma Raporu). Alandaki mülkiyet durumuna bakıldığında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) ve Zeytinoğlu Eğitim Bilim ve Kültür Vakfı olmak üzere iki büyük hak sahipliği görülmektedir (GD3 Araştırma Raporu). Bunlar haricinde farklı hak sahiplikleri de (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, TEDAŞ ve şahıs) görülebilir (GD3 Araştırma Raporu). Katılımcılardan Deniz, Gündoğdu-3 Kentsel Dönüşüm projesini şu şekilde anlatmaktadır:

“Gündoğdu 3’te orası bir Zeytinoğlu Holdinge ait bir fabrika alanı, yüzde 90’ı. Biz onlarla görüştüğümüzde zaten burası borçlarından dolayı da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonundaydı.

Belli bir konut ve ticaret yapılaşması verilmişti. Biz o emsalleri kullanarak yeni bir plan yenilemesi yaptık. Tasarımına girmedik sadece. TMSF’ye de konuyu anlattık. (...) Tekrar orayı turizm, ticaret ve konut olarak planlayıp o şekilde bıraktık. Sadece planlayıp bıraktık. Tasarruf size ait bundan sonra dedik. (...) Yani müteahhit olarak ya da bir ihale yoluyla oradaki inşaat işine girmeyeceğiz biz. Malikler kendileri yaptıracaklar. Biz sadece tasarım ve planlama işini yapmış olduk.”

Belediyenin bu üç etaplı projesine ek olarak, Gündoğdu Mahallesi’nde bir de riskli alan ilan edilen bir kısım bulunmaktadır. Bu alan, 26.07.2013 tarihli ve 28719 sayılı Resmî Gazetede 2013/4647 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile riskli alan olarak ilan edilmiştir (Resmî Gazete, No: 28719, 2013). Riskli alan, 27 hektar bir büyüklüğe sahip olup, Çevre Yolu’nun doğusunda paralel uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır ([http-8](http://8)). Penpecioglu, Bayırbağ ve Schindler (2022, s. 180) araştırmalarında, 6306 sayılı yasa talebiyle riskli alan ilanını talebinin belediyelerden geldiğine dair bir bulguyu ortaya koymaktadır. Bu durum, Gündoğdu’daki riskli alan ilanını anlamak bakımından önemlidir. Alan araştırmam sırasında yaptığım görüşmelerde, eski Odunpazarı Belediyesi Başkanı Burhan Sakallı’nın Gündoğdu’daki riskli alan ilanında aracı rol oynadığı belirtilmiştir. Riskli alan ilanından sonra mahallede yaşayanların tepkisini anlatan bir haber de katılımcıların anlatılarını doğrulamaktadır:

“Önceki dönemde, Büyükşehir Belediyesi tarafından estetik kaygılarla “kentsel dönüşüm alanı” ilan edilen, Odunpazarı Belediye Eski Başkanı Burhan Sakallı’nın da “Sıvılaşma tehlikesi” savıyla bir bölümünü “afet alanı” ilan ettirdiği belirtilen Eskişehir’in Gündoğdu Mahallesi’nde yaşayanlara mahalle sakinleri tepkili ([http-9](http://9)).”

Görüldüğü üzere, Gündoğdu’daki riskli alan ilanı, merkezi bir müdahaleden ziyade dönemin AKP’li belediye başkanının yerelden bir müdahalesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Görüşmecilerimden Erkan ve Serdar, Burhan Sakallı’nın oy karşılığında ertesi gün mahalleye “gireceğini” belirttiğini anlatmıştır. Ancak bu gerçekleşmemiş, Sakallı bir sonraki belediye seçimlerini kazanamamış ve riskli alan yalnızca ilan edilmesiyle kalmıştır.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun’a göre riskli alan ilan edilen alanların dönüşümü için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı TOKİ’yi, Büyükşehir Belediyelerini ya da ilçe belediyelerini yetkilendirebilmektedir (Resmî Gazete, No: 28309, 2012). 6306 sayılı yasa, rant odaklı kentsel dönüşüm için toplumsal talepleri hızlandırmakta ve sermayenin kârlı

yatırımlarına esneklik sağlamaktadır (Penpecioglu vd., 2022, s. 181). Ancak Gündoğdu’da durum böyle olmamıştır. Riskli alan ilanı, mahallede bütüncül bir dönüşüm yapılmasının önünde bir engel teşkil etmiş ve aynı zamanda mahallenin tümünün dönüşümünü yavaşlatmıştır. Bunun nedeni kentsel dönüşümde yetkilendirilebilecek ilçe belediyesinin AKP’den Cumhuriyet Halk Partisi’ne (CHP) geçmiş olmasıdır. Odunpazarı Belediyesi’nin CHP’li belediye başkanı Kazım Kurt siyasi çatışmalar nedeniyle dönüştürülemeyen riskli alanı şu şekilde anlatmaktadır:

“Gündoğdu Mahallesi’ni tanıdığımız; Eskişehir’i, Gündoğduluların ihtiyaçlarını bildiğimiz için biz yapalım istedik. Yetki almak istedik, ama alamadık. Odunpazarı Belediyesi olarak o 60 hektarlık bölümde inşaat tamirine bile karışma hakkımız yok. Tamamen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın yetkisinde. Adalet ve Kalkınma Partisi içinde bir kavga var. Bakanlar Kurulu Kararının altında Nabi Avcı’nın imzası var diye Harun Karacan yaptırmıyor. İki kişinin kavgası yüzünden Gündoğdu Mahallesi felç oldu. Mahallenin girişi ters yüz oldu, mahallenin tersi döndü. Şehre ulaşımız bitti. Doğru dürüst bir üst geçit ya da alt geçit yapılırdı 50 adım yürüyünce Gökmeydan Mahallesi’ne geçecektiniz, şimdi 5 km dolanıyorsunuz. Bu tamamen bir işkencedir (http-10).”

Bununla birlikte Odunpazarı Belediyesi’nin yanı sıra Büyükşehir Belediyesi de bu RAP projesinin yürütücüsü olma isteğindedir (http-11). Yerel yönetim temsilcisi Deniz “mahallenin dönüşümünü aslında becerebilirsek biz bu Gündoğdu kendi alanlarımızın, işin içinden çıkabilirsek riskli alanı bizde isteriz, yapmak isteriz.” Diyerek EBB’nin bu konudaki talepkârlığını ifade eder. Bu durum Gündoğdu’dan elde edilecek rantı/rant potansiyelini farklı siyasi aktörlerin, farklı belediyelerin talep etmesi bakımından önemlidir.

Bakanlık tarafından ilan edilen bu riskli alanın bazı katılımcılar tarafından şüpheyile karşılandığı görülmektedir. Katılımcılar riskli alanın mahalledeki sosyo-ekonomik yapıyı değiştirmek, rant odaklı bir dönüşüm geliştirmek ve mahalle sakinlerini olumsuz yönde etkileyecek bir karar olarak değerlendirmektedir. Görüşmecilerimden Leyla riskli alan içerisinde yer alan evine kendi kendine duvar ördüğünü buna rağmen daha önce yaşanan bir depremde hiç hasar görmediğinden yola çıkarak riskli alanın farklı amaçlarla ilan edildiğini düşünmektedir. Leyla bu deneyiminden yola çıkarak riskli alanın ‘gerçek’ gerekçesini ‘Neden? Yani siyaset. Oranın risk, afet seçilmesi, gelecekte oranın risk afet alanı kaldırıldığında çok parlak olan bir yer. Orada ileride büyük rantlar döner. Orada 7 yıldızlı otel dikersen, AVM’ler yaparsın, süpermarketler ondan sonra büyük

siteler, bloklar yaparsın.” diyerek anlatmaktadır. Bu tutum, riskli alan ilanının gerekçesi olarak sunulan risk faktörlerinin Gündoğdu Mahallesi’nde yaşayanlar için geçersiz ve sorunlu olduğunu göstermektedir. Mahallede yaşayanların riskli alan ilanından sonra gösterdiği “evlerimizi elimizden almak istiyorlar” tepkisi, Gündoğdu sakinleri nezdinde bu ilanın kabul görmediğini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır (http-9). Bununla birlikte Güler ve Ünverdi’nin (2019, s. 227) Bursa örneği üzerinden yaptıkları araştırmada parsel bazında dönüşümün sermaye için karlı görülen durumlarda etkili şekilde gerçekleştiğini tespit etmektedir. Bu tespit, Leyla’nın Gündoğdu’daki riskli alanın “büyük rantlar” uğruna ilan edildiği varsayımını güçlendirmektedir.

Mahallede afet riskli alan ilan edilmesinden duyulan bu şüpheler Bakanlığa ve TOKİ’ye karşı güvensizliklerin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Riskli alanın mahalle sakinlerinin kabulünü ve katılımını içermemesi, mahalle sakinlerinin ihtiyaç ve taleplerini karşılamaması, belirsizlikleri içermesi ve siyasi aktörler arasındaki çatışmalara afet riskli alanda da karşılaşılması katılımcıların güvensizliklerini pekiştirmiştir. Örneğin Kader siyasi çatışmalarından doğan çözümsüzlüğü “Afet riskli alan meselesinde bir de topu herkes birbirine atıyor. Çevre ve Şehircilik Bakanlığına mesela Belediye benimle ilgili değil diyor. Yani dedim ya top atıyorlar. Yani sorunu görmek istemiyorlar, sorunu çözmekte istemiyorlar açıkçası benim gördüğüm.” diyerek tasvir etmektedir.

Sonuç olarak, Gündoğdu Mahallesi parçalı bir kentsel dönüşüm alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu parçalı yapı, Gündoğdu-1, Gündoğdu-2, Gündoğdu-3 projelerinin yanı sıra, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından ilan edilen riskli alandan oluşur. Kentsel dönüşümün parçalı bir proje çerçevesinde yapılandırılması, mahallede farklı aktörlerin çıkar çatışmalarını ve politik gerilimleri yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Gündoğdu Mahallesi’nin geleceğini belirleyecek bu projeler yaşanabilir, adil, mahallede yaşayanların yaşam kalitesini önceleyen, onların ihtiyaç ve taleplerini gözeterek ve katılımcı olmaktan uzak görünmektedir.

4.3.3. Yeni Gündoğdu’ya giden yolu ve yeni Gündoğdu’yu anlamak

Tüm bu proje planları ve hedeflerine bakıldığında ortaya konan gerekçeler aslında ulusal ölçekte gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerinin sürekli öne sürdüğü gerekçelerle ortaklıklar barındırmakta ve her zaman olduğu gibi kentsel dönüşüme gerekçe edilen bütün sorunlara çare olarak sunulmaktadır (Türkün, 2014a, s. 4). Daha açık bir ifadeyle tüm bu projelerin amacı temelde daha “yaşanabilir” alanlar yaratmayı içerir. Ancak

yeniden canlandırılan ve daha yaşanabilir hale getirilen bu alanlarda kimler ikamet edecektir? Bu soru kentsel dönüşümün ve beraberinde getirdiği soylulaştırmanın ortaya çıkardığı sonuçları anlamak bakımından önemlidir. Yaşanabilir hale getirilmesi orta-üst sınıfları kapsar; zaten bu alanlar işçi sınıfı için zorunlu olarak yaşanabilir halde olmuşlardır (Smith, 1996, s. 85). Gündoğdu Mahallesi zaman içinde bir çöküntü alanına dönüşmüş ve buradaki yerleşimciler bu çöküntü alanında yaşamayı zorunlu olarak sürdürmüşlerdir. Bu durumda vaat edilen herkes için toplumsal fayda kentsel dönüşümü sınıfsal bir perspektiften incelediğimizde pek gerçekçi gözükmemektedir. Tıpkı Batı ülkelerinde olduğu gibi yoksulluğun yoğunlaştığı mekanlara kentsel dönüşüm gibi araçlarla müdahale etmek yoksulluğun yarattığı işsizlik, sosyal fırsatlardan mahrum kalma gibi olumsuz sonuçlardan “kurtarmak” argümanı üzerinden şekillenir (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 26). Yerel yönetimin öncülüğünde ve sermaye ile işbirliği halinde yapılacak olan yoksul alanlardaki kentsel dönüşümlerin karma mahalleler yaratarak hem sosyal hem de ekonomik problemleri çözeceği beklenir (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 27). Ancak bu öngörülerin yerine kent yoksulları yerinden edilme ve mevcut ekonomik ve sosyal bağlarını kaybetme gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 31). Gündoğdu Mahallesi gerçekten fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan iyileştirmeler yapılması gereken bir alan olarak karşımıza çıkar. Ancak kentsel dönüşümün gerçekleştirilme biçimi bu noktada önem kazanır.

Mahalledeki yoksulluğun bir göstergesi olarak konutlar önemlidir. Çoğu konut yetersiz bakım nedeniyle neredeyse çürümeye yüz tutmuş ve çoğunlukla yaşam standartlarını karşılamaktan uzak görünmektedir. Altyapı eksiklikleri ise bu durumu perçinleyerek mahalle sakinlerinin yaşam kalitesini düşürür. Bu noktada kentsel dönüşüm arzulanan bir fenomene (zorunlu olarak) dönüşmüştür. Diğer bir deyişle mahallede yaşayan sakinler için daha iyi alanlarda yaşamak yalnızca kentsel dönüşüm projeleri gibi müdahalelerle mümkündür. Ancak kentsel dönüşüm çeşitli nedenlerle bir türlü gerçekleştirilemeyen ve mahallede gezinen bir ‘hayalet’ formunu almıştır. Örneğin alan araştırmam için görüşme yaptığım Serdar “beş sene bitti daha bak kentsel dönüşüm başlamadı. Söz verdi. Hani yok. Elli sene mi kırk seneden beri varmış da o kentsel dönüşüm hala oluyor” diyerek kentsel dönüşüme karşı duyduğu hayal kırıklığını ve umutsuzluğunu gözler önüne sermektedir.

Kentsel dönüşümün Gündoğdu Mahallesi'nde yaşayan sakinlerin sürekli olarak gündeminde olmasından dolayı ortaya çıkan farklı sorunlar da mevcuttur. Kentsel dönüşüm projesinin uzun süredir konuşulması ve belirsizliklerle dolu olması mahalle sakinlerinin arzu ettiği düzenleme ve iyileştirmeleri kendi çabalarıyla gerçekleştirmesini tereddütlü bir hale getirmektedir. Diğer bir deyişle kentsel dönüşüm projesinin gerçekleşeceği beklentisi mahallelinin acil ihtiyaç duyduğu bazı adımları kendilerinin atmasından çekinmesine yol açmıştır. Dolayısıyla zorunlu olarak ihmal edilmiş kentsel unsurların varlığı ortaya çıkar. Örneğin Leyla bir yaşam alanı için gerekliliklerden biri olan esnafların çeşitliliğine kentsel dönüşümün engel olduğunu “kentsel dönüşümden ne de önümüze çıkan engellerden en büyüğü. Mesela kadın girişimciler yetiştiriyoruz. Kursta kadın terzi yeri açacak atıyorum ya da gelinlikçi yeri açacak ya da kuaför yeri açacak ama nereye açacak biz yolda kalıyoruz yani.” şeklinde belirterek aktarmaktadır. Başka bir örnek görüşmecilerimden Ömer'in konutların bakımsızlığından “Konutların hepsi bakımsız. Yani bizim kaç 10-15 senelik ev. Yapamıyorsun işte. Şu evi tamir etsek ya yarın yıkılacak diyorsun. Böyle bir şey var.” şeklinde yakınması olarak gösterilebilir.

Mahallede yaşayanlar kentsel dönüşümün bir türlü gerçekleşt(e)memesinin sebeplerinden biri olarak kentsel dönüşümün siyaset içine sıkışmış olmasını işaret etmektedir. Örneğin Celal³² “Planlanıyor da bu siyasi bir olay. Bak AK Parti'nin mesela belediye başkan adayı vardı bundan önceki. Adam yemin etti, beni dedi seçin, ertesi gün dedi şeye giriyoruz dedi dönüşüme. E ne oldu siyasetle alakalı?” diyerek kentsel dönüşümün seçim vaadi olmanın ötesine geçmediğini vurgular. Kentsel dönüşümün gerçekleşmemesinin sebeplerinden birinin de siyasi aktörler arasındaki çatışma olduğu düşünülmektedir. Görüşmecilerimden Leyla'nın “Ortada bir şey yok (...) artık son 10 yıldır insanlar sinirleniyor bu konuda. Hani olacaksa olsun. (...)Yani burada işte siyaset de var. Yani siyasetin işte sen bur tarafta ben bu tarafındayım. Ama bu siyaset benim mahalleye gelince işliyor nedense” ifadeleri siyasi farklılıkların mahallenin geleceğini, dönüşümünü belirlediğini ve bu durumdan duyduğu rahatsızlığı belirtmektedir. Bu çatışmalar kentsel dönüşüm projesinin hayata geçirilmesini ya da ilerlemesini engellemektedir. Bu çatışmaların kaybedeni, mağdur olanı yine mahalle sakinleri olmuştur. Mahalle sakinleri, beklentilerine ve arzularına herhangi bir cevap

³²Erkek, 65 yaşında, 51 yıldır mahallede yaşıyor.

alamamışlardır. Yine de kentsel dönüşümün özellikle fiziksel olarak iyileştirmeleri sağlayacağı önemli bir gerçekliktir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Gündoğdu’da mülk sahibi olmayanların ya da mülkleri hacizli olanların yerinden edilmesi ortaya çıkacak kaçınılmaz bir sonuçtur. Sonuç olarak kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştiği alanlarda mekânsal iyileşme ve yeniden canlandırma sağlarken yerinden etme, tahliye, toplumsal ayrışma ve dışlanma gibi süreçleri de beraberinde getirir (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 34). Yıkılan konutlarda yaşayanlar yerinden edilerek kentin çeperinde henüz yıkılmamış yoksul mahallelerde yaşamaya devam ederler (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 35).

Görülüyor ki Türkiye’nin uzun yıllardır gündemini işgal eden ve siyasal bir proje haline gelen kentsel dönüşüm projeleri Gündoğdu’da benzer bir süreci işaret eder (Tekeli, 2014). Yerel yönetim temsilcisi olan Deniz katılımcıda kentsel dönüşüm projesinin arka planında gerçekleşen siyasi çatışmaların varlığını doğrulamaktadır:

“Şimdi şöyle kentsel dönüşüm projelerini gerçekleştirirken merkezi hükümet desteği çok önemli. Önce hani maddi bir destek vermiyorsa bile yaptığımız işlerle ilgili projeye mevzuat desteği ya da önünüzü açabilecek uygulama destekleri olabilir (...) Bizim hani karayoluna herhangi bir bağlantı, çevre yoluna bağlantısı olmayan bu köprü için projesini çevre yolunun üstten geçtiğimiz için karayollarından onay almamız lazım. 2 yıldır projemizi geçiremiyoruz. (...) Vatandaşlarla uzlaşmaya başladık. Meclis süreçleri biraz sıkıntılı geçti. Önce onay alamadılar, bir süre beklettiler ama o konuda net söyleyeyim siyasi olarak bekledik yani. Çünkü onaylandığında da hiçbir değişiklik yapılmadan oy birliğiyle geçen bir plan. Arada bir teknik neden olsa bir değişiklik yapılır. (...) Sonuçta belediye meclisindeki süreç proje sürecini tam 16 ay uzattı.”

Katılımcıların anlatılarından hareketle Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm projesinin iktidar ilişkileriyle örülü ve çatışmalı bir alan olduğu saptanabilir. Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm projesinin toplumsal faydayı ve kentsel çevrede iyileştirmeyi amaçlamakta ziyade, siyasal çatışmaların ve rant mücadelelerin bir aracı haline geldiği gözlemlenebilir. Daha açık bir ifadeyle başlangıçta Gündoğdu’da yaşayanların daha iyi bir kentsel çevrede yaşamasını sağlamak amacıyla planlanan ve aktarılan kentsel dönüşüm, uygulamada siyasi çekişmelerin ve rant mücadelelerin merkezi rol oynadığı bir sürece dönüşmüştür. Bu ‘sapma’ gibi görünen süreç Eskişehir’in sermaye merkezli kentleşme tarihini düşündüğümüzde pek şaşırtıcı değildir. Özellikle Porsuk odaklı kentleşme süreci soylulaştırmanın, estetikleştirmenin, daha fazla artı değer elde etmenin ve siyasi çatışmaların sürekli olarak gözlemlenebildiği bir süreç olmuştur.

Eskişehir ölçeğindeki eşitsiz ve birleşik gelişme, kentsel dönüşüm projesinin hayata geçirilmesini engelleyen ve uzatan bir etmen olarak da karşımıza çıkar. Bugüne dek merkez alanlar daha kârlı yatırım alanları olarak görüldüğü için yerel yönetimin ağırlık verdiği alanlar haline gelmişlerdir. EBB özellikle Köprübaşı mevkiinde yıllardır planlanan ve sürekli iptallerle sonuçlanan projelere tüm kaynaklarını ve enerjisini harcadığından başka alanlara bu kaynakları aktarmasının geciktiği görülmektedir. Bu durumda kenar mahalleler öncelikli değil her zaman ertelemeye en müsait alanlar olarak karşımıza çıkar. Yerel yönetim temsilcisi Deniz bu durumu şu şekilde aktarır:

“Biz burayı (Gündoğdu’yu) ilan edeli çok da uzun bir süre oldu aslında. Fakat belediyemizin imkanları dahilinde yapılması gereken bazı şeyler vardı. Öncelikli olarak merkezde bir riskli alanımız vardı. Bizim büyük bir riskli alan öncelikle oraya yöneldik. Burayı biz kendi imkanlarımızı da gerçekleştirmeye çalıştık. Eskişehir Riskli Alan Projesi diye geçen 56 hektarlık bir alan ilan edildi. Riskli alan olarak çok büyük, çok merkezi, çok yoğun nüfusun yaşadığı, ticaretin çok yoğun olduğu bir alan. (...) süreç uzadı biraz (...)”

Deniz’in söylediklerinden açıkça anlaşılacağı üzere Porsuk odaklı kentleşmenin yüksek rant seviyelerine sahip bölgeleri yerel yönetim için öncelikli alanlar olmuştur. Bu durum kent ölçeğindeki eşitsiz gelişmeyi göstermenin yanı sıra Gündoğdu’nun çöküntü alanı haline gelmesinin kendiliğinden gerçekleşen bir süreç olmadığını aksine politik-ekonomik sebeplerle ortaya çıktığını göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle Porsuk kıyılarındaki soylulaştırmanın daha fazla rant potansiyeline sahip alanlarda yoğunlaştığı ve ‘kenar’ mahallelerin ise ‘istenen’ kar sağlayamadığı için zamanla gerilemeye mahrum bırakıldığı söylenebilir.

Kentsel dönüşümün önündeki diğer bir engel ise kilitlenmiş arazi yapılarıdır. Bu, dönüşüm projelerine dahil edilen alanların, piyasa içinde dönüşümünün önünde çeşitli engeller bulunması anlamına gelir (Türkün, 2014a, s. 7). Kilitlenmiş alanların dönüşümü ancak bir plan ve proje kararıyla mümkün olabilmektedir (Türkün, 2014a, s. 7). Türkün (2014a, s. 7) kilitlenmiş alanları, tarihi bölgeler üzerinden tariflemektedir. Bununla birlikte Gündoğdu’daki bazı alanların dönüşümündeki zorluklar da bu kavrama dahil edilebilir. Başka bir deyişle Gündoğdu’daki bazı alanların çeşitli nedenlerle dönüşümünün engellenmesi, bu bölgelerde “kilitlenmiş” arazi yapılarının var olduğunu gösterir. Yerel yönetim temsilcisi Deniz dönüşümün önündeki engellerden birini “çünkü eskiden yapılaşmış yani yapı yasağı vardı ama yapılaşmış, sonradan gelmiş yani mülkiyeti yeri belli olan çok parçalı mülkiyetleri olan insanlar göç etmişler. İngiltere’de

olan var, Almanya'da olan var. Çok sıkıntılı bir süreci oldu. (...) Mesela 2 ay 3 ay kişi tespitiyle uğraştığımız şeyler oldu” şeklinde aktarmıştır. Deniz’in anlatısından hareketle Gündoğdu’daki miras yoluyla ya da satış yoluyla parçalanmış arazilerin “kilitlenmiş alanlara” dönüştüğü söylenebilir. Bu durumda EBB kentsel dönüşüm projesini gerçekleştirebilmek için bahsi geçen “kilitlenmiş alanlar” ile başa çıkmak zorunda kalmıştır. Gündoğdu örneğinde bu alanların uzlaşma yoluyla çözülmesi için her ne kadar çabalansa da çözilemeyen alanlardaki dönüşüm kamulaştırma ile mümkün hale gelmiştir. Deniz EBB’nin bu alanların çözülmesinde izlediği yolu şu şekilde anlatmaktadır:

“Hani bir alternatif ne olabilir burada ya hak sahipliğini tespit edip korumaya alabilirsiniz ama bu da mülkiyet hakkıyla ilgili hukuki sıkıntı yaratır mı? Mesela sizi tespit ettik ama ulaşamıyoruz. (...) hakkınızı ayırıp sizin açmanızı sonraya atıp ama devam etmek, işe imzanızı almadan ama kabul etmezseniz ne yapacağız? O zaman kamulaştırma yapmamız gerekiyor (...) kamulaştırmayla sizi alandan çıkarıyoruz. (...) Mecbur kaldığımızda yaptık kamulaştırmayı ve mümkün olduğunca herkese ulaşıp uzlaşmaya çalıştık. O da süreçleri çok uzattı.”

Görüleceği üzere “kilitlenmiş alanların” piyasa içinde dönüşümünü mümkün kılmak, yani Gündoğdu Mahallesi’ndeki dönüşümden elde edilecek rantın önündeki engelleri kaldırmak amacıyla kamulaştırma yöntemine başvurulmuştur. Bu durum Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm sürecinin ne kadar adil, şeffaf, katılımcı ve toplumsal fayda odaklı olduğuna temkinli yaklaşmak gerektiğini açıkça göstermektedir.

Kentsel dönüşümün bir türlü gerçekleşmemiş olması, süreç boyunca kamulaştırmalarla bazı tahliyelerin yaşanması ve projenin gerçekleşmesiyle birlikte ortaya çıkacak soylulaştırma, yerinden edilme gibi sorunlar olmasına rağmen mahalle sakinleri kentsel dönüşüm projesinin hayata geçmesiyle birlikte mahalledeki tüm sorunların çözüleceğine inanmaktadır. Bu durum kentsel dönüşümlere gerekçe olarak sunulan argümanların Gündoğdu Mahallesi sakinleri nezdinde kabul edildiğini gösterir. Mahalle sakinlerinin kentsel dönüşüme yönelik bu tutumları mahallede gerçekleşecek fiziksel iyileştirmeler, çevre düzenlemeleri ve konutların koşullarını güçlendirme gibi potansiyel faydalara odaklanıldığında anlaşılabilir bir durumdur. Ancak tamamlanmış kentsel dönüşüm projesi örneklerine bakıldığında bu projeler, çoğunlukla dar gelirli grupların “yerinden edilme tedirginliği, yoksullaşma ve giderek artan mülksüzleşme” gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 19). Bu sonuçlar Gündoğdu projesinin vaat ettiklerinden uzak ancak şaşırtıcı olmayan sonuçlar olarak ele alınabilir.

Bunun nedeni yalnızca fiziksel müdahalelerin tüm sorunları çözmek için yetersiz olmasından kaynaklıdır; böylesi bir bakış açısı yalnızca sorunların dar gelirli gruplar aleyhine yeniden üretilmesine yol açar (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 19). Yine de katılımcılar çoklu nedenlere dayanarak kentsel dönüşüm projesinin acilen gerçekleştirilmesini arzu etmektedir. Örneğin Leyla kentsel dönüşümün Gündoğdu’da yaratacağını düşündüğü her bakımdan ‘olumlu havayı’ “Ruhen ruhen yenilenmiş oluruz. Düşünün sizin ihtiyacınız olan sosyal alandaki bütün ihtiyaçlarınız karşılanacak. Ondan sonra temiz bir çevre, temiz bir mevkide olduğu zaman çocukların ve kadınların da konuşma şekli, birbirleriyle iletişimi. (...) Hayata bakış açınız değişecek.” diyerek tasvir etmektedir.

Mahalle sakinlerinin kentsel dönüşüme yönelik tutumlarının olumlu yönde gelişmesine etki eden etmenlerden biri de mahalle sakinlerinden bazılarının dönüşümünden sonra elde edebilecekleri rantlara odaklanmalarıdır. Görüşmecilerimden Ömer “Benim iki tane arsam var. Büyük arsalar benim iki arsaya dört daire yapabiliyorum ben o kadar büyük ama üç kata çıktığında on iki daire yapar. Bak benim bir arsam üçe katlıyor yani veya yapsan alt dükkân bomboş yer karşısı tarla var ya görmüşsündür. (...) Tabi bekletiyoruz yani.” diyerek kentsel dönüşümün yükselteceği ranttan faydalanmak istediğini açıkça belirtmektedir. EBB de bölgede yaşayanların tutumuna paralel olarak daha önce Porsuk odaklı kentsel dönüşüm projelerinde olduğu gibi Gündoğdu’daki dönüşüm projesinde de mahalle sakinlerinin elde edebilecekleri rantları ön planda tutmaktadır. Yerel yönetim temsilci Deniz bu durumu tüm açıklığıyla “(...) Oradaki vatandaşların da bu işten isterse kalsın, isterse satsın, belli bir gelir elde etmesini istiyoruz (...)” diyerek ortaya koymaktadır.

Görüleceği üzere EBB’nin Gündoğdu’da planladığı kentsel dönüşüm projesi, yalnızca piyasa aktörlerine değil, mahallede yaşayanlara da fayda sağlayacak bir rant dağılımı öngörmektedir. “Kazan-kazan” ilişkisi olarak okunabilecek bu süreç piyasa aktörleriyle birlikte Gündoğdu’da yaşayanların rant beklentisini de arttırmaktadır (Penpecioğlu vd., 2022, s. 179). Bu söylem, projenin Gündoğdu’da yaşayan geniş kesime hitap ederek projeye olan toplumsal desteği arttırmakta ve ortaya çıkabilecek engellerin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Halihazırda yoksullukla mücadele eden mahalleliler için “rantın bölüşümünden daha fazla pay almak... hem yaşamsal bir taktik, hem de var olmayı sürdüren bir umut” olarak ortaya çıkar (Penpecioğlu vd., 2022, s. 179). Mahallede

yaşayanlar ‘sıkışıp kalma’, ‘üvey evlat’, ‘yaşayan ölümler’ ve ‘görünmez’ olma gibi hislerden kurtulmanın bir yolu olarak rantın bölüşümünü görmektedir. Böylece rantın yeniden dağılımına yönelik söylemin mahallede yaşayanlar tarafından kabul görmesine yol açmaktadır.

Kentsel dönüşüm projelerinin “ekonomik gerilemeyi telafi etmek ya da bir ekonomik gelişim potansiyeli yaratmak” bakımından önem kazandığını ve pek çok örnekte görüldüğü gibi kentsel alanlarda rant artışını sağladığı görülmektedir (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 19). Ancak bu noktada “*bu rant artışlarından kim kazanç sağlar?*” sorusu önemlidir. Çoğunlukla orta ve üst gelir gruplarının rant artışlarından yararlandığı, dar gelirli grupların ise yatırımların yoğunlaştığı, rant artışının sağlandığı alanlardan dışlandığı görülür (Türkün ve Öktem Ünsal, 2014, s. 19). O halde “kazan-kazan” söylemi yalnızca belirli grupların faydasına yöneliktir. Gündoğdu’da yaşayanların rantın bölüşümünden pay alma beklentisi özellikle dar gelirli gruplar, mülk sahibi olmayanlar için neredeyse imkânsız görünmektedir. Gündoğdu’daki yoksullar için kentsel dönüşüm yerinden edilme riskini beraberinde getirmektedir.

Tüm bu anlatılanlara ek olarak kentsel dönüşümün sorunları ortadan kaldırması sınıflar arasındaki ilişkinin kurulması ile paralel de düşünülmektedir. Loretta Lees (2008) çalışmasında sosyal karışımın (*social mixing*), yani soylulaştırma süreciyle birlikte orta gelirli grupların düşük gelirli grupların olduğu alanlara yerleşmesinin sonuçlarına dair bir tartışma yürütür. Bu sosyal karışım ya da karma mahalleler yaratmak birçok ülkede kentsel politika ve planlama hedefi olarak görülmektedir (Lees, 2008, s. 2451).

Karma mahalleler yaratmanın olumlu olduğu düşüncesi çeşitli argümanlar üzerinden şekillenmektedir (Schoon, 2001, s. 134). Katılımcılardan bazıları da Gündoğdu’nun karma bir mahalleye dönüşmesi ile birlikte olumlu sonuçlar doğacağını düşünmektedir. Örneğin Ömer üst gelir gruplarının mahalleye gelmesinin Gündoğdu için faydalı olacağını “Tabii çözülür ya dışarıdan gelen insan yok şu an yani. Gidiyor gelmiyor. Yeni sıfır binalar yapılacak yani bugünkü şartlarda belki 2 buçuk 3 milyondan satılacak. Üst gelir insan biraz yani ortalamaydı dengeleyecek.” sözleriyle aktarmaktadır. Ancak soylulaştırmanın aracılığı karma mahalleler söyleminde gizlenir ve çoğunlukla yoksullara yardım etmek söylemi üzerinden inşa edilerek meşru bir zemine oturtulur (Lees, 2008, s. 2452). Ancak ortaya çıkan sonuç öne sürülen olumlu yönlerden oldukça farklı gözükmektedir. Soylulaştırma aracılığıyla karma mahalleler yaratma ideali

beraberinde daha çok sosyo-mekansal ayrışmayı ve yerinden edilmeyi getirmektedir (Lees, 2008, s. 2457).

Katılımcıların tüm bu olumlu tutumlarına rağmen kentsel dönüşümün tek başına ekonomik, sosyal ve çevresel sorunları kökten çözebileceği düşüncesi elbette gerçekçi değildir. Kentsel dönüşüm projeleri daha önce de belirtildiği ve örneklerde görüldüğü üzere genellikle belirli bir grup için fayda sağlarken diğer grupları olumsuz etkilemektedir. Özellikle kentsel dönüşümün mahallede yaşayan insanların gerçek ihtiyaçlarını içerip içermediği, onların çıkarına yapılıp yapılmadığı, katılımcılık ve şeffaflık ilkelerine uygunluğu tartışmalıdır. Projenin uygulanması sürecinde ve sonrasında ekonomik ve sosyal etkiler sorunlu görünmektedir ve burada bir adalet sorunu ortaya çıkmaktadır. Mahallenin taleplerine bakıldığında halkın çıkarına, toplumsal faydaya hizmet eden bir kentsel dönüşüm projesi arzusu hâkim bir düşüncedir:

“Yani şimdi gelirse tabi hoş olur, güzel olur. Ama bu halde kalırsa güzel olur. İkişer kat versin bana. Metruk binalar da kaldırsın aradan. Mesela cüzü bir rakam atıyorum şimdi dört beş milyara adam arsasını satıyor. Sat. Bunu arkadaşına ver veya ne bileyim yanında komşuna ver. Kimsenin burnu kanamadan gerçekleşecekse kentsel dönüşüm, hani mahallenin düzenini bozmayacaksa gayet tabi destekliyorum (Tarık, Erkek, 67 yaşında, 30 yıldır mahallede yaşıyor).”

Kentsel dönüşümüne yönelik olumlu tutum, toplumsal fayda temelli kentsel dönüşümün sağlanması talebinin yanı sıra kentsel dönüşümle birlikte katılımcıların mahalledeki yapının dönüşeceğine dair bir kaygısı da bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Gündoğdu Mahallesi sakinleri arasında dayanışma, komşuluk ilişkileri gibi kültürel öğelerin hâkim olduğu yaşam tarzına sahip bir mahalledir ve katılımcılar bu durumu oldukça önemsemektedir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm projesinin gerçekleşmesi ile ortaya çıkacak yeni yapının gündelik yaşam pratiklerini değiştireceğine ve geleneksel mahalle kültürünün korunamayacağına dair endişeler ortaya çıkmaktadır. Ancak bunun tam tersini düşünen katılımcılarda mevcuttur. Özellikle kentsel dönüşümün kendi çıkarlarını zedelediğini ya da şahsi çıkarlarına uygun olursa desteklediğini öne süren katılımcılar olmuştur. Örneğin görüşmecilerimden Serdar kentsel dönüşümün kendi açısından tatmin edici bir sonucu olursa kabul edeceğini şu şekilde anlatmıştır:

“Mesela ben evi yaptım temelden kendim. (...). Yahu adam bir tane almış öyle bir eski ev, pirketten. Eee ben dedi iki tane daire isterim buraya dedi. Ya arkadaş sen buraya iki tane daire değil bakalım bir tane daire verecek mi? Ama yer olaraktan belki verir. Bilemeyiz yani

onu. Ben üç kat yapmışım hepsine planıdır, projedir çizdirmişim. Hemen yapılmıyor çünkü. Ee ben şimdi üç kat isteyeceğim ama adam bana ona göre verecek mi? Ha ben memnunum. Hani olur olmaz ama ben istemiyorum kendime göre. Ben yapmışım ha benim binayı yıkacak, bana verecek mi? Bir tane verirse ben ne yapayım? Ben kabul etmem mesela. Hiç kimse kabul etmez.”

Sonuç olarak Gündoğdu Mahallesi’ndeki kentsel dönüşüm, mahallenin yaşanabilir hale getirilmesi ve olumsuzluklardan ‘arındırılması’ vaatlerine rağmen aslında sermayenin yeniden üretimine ve üst gelir gruplarının çıkarlarına hizmet ettiği söylenebilir. Kentsel dönüşümün tüm dertlere çare olacağı öngörülse de toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiği ancak buna paralel olarak kapitalist kentleşmenin sürekliliğini sağladığı görülmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm projesinin siyasi çatışmalara sıkışması, yerel yönetimin önceliğini yüksek rant potansiyeline sahip bölgelere vermesi, kilitlenmiş alanların varlığı gibi süreçler Gündoğdu’daki dönüşümü uzatmıştır. Buna rağmen Gündoğdu Eskişehir’in kapitalist kentleşmesinin ve Porsuk odaklı kentleşme sürecinin son noktasını oluşturmaktadır. Mahalle sakinleri, dönüşümün bir an önce gerçekleşmesini arzu etmekte ancak bu süreçten fayda sağlayacaklarını dair umutları, yerinden edilme riskleri ve mahalledeki sosyal dokunun bozulması endişeleriyle gölgelenmektedir. Projenin vaat ettiği hedeflere ulaşip ulaşamayacağı kentsel dönüşümden sonra kesin bir şekilde ortaya konabilecek olmakla birlikte buraya kadar yapılan tartışmalar, projenin mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kaldığını ve adil, kapsayıcı olmadığını göstermektedir.

4.3.4. Kentsel dönüşümün son perdesi: Gündoğdu projesinde güncel gelişmeler

Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm projesi, gündeme geldiği ilk günden bu yana birçok yerel seçimde önemli bir tartışma konusu olmuştur. 31 Mart 2024 yerel seçimlerine giderken, bu konu EBB’nin başkan adayı Ayşe Ünlüce’nin ajandasında da yer almıştır. Ünlüce, seçim vaatlerini açıkladığı lansman toplantısında, Gündoğdu projesini ilk kez açıklanıyor muşçasına, “Gündoğdu Büyük Dönüşüm bölgemizde bin 500 konutu önümüzdeki 5 yılda şehrimize kazandıracağız ve dönüştüreceğiz” şeklinde ifade etmiştir (http-12). Bu söylemi güçlendirmek için kentsel dönüşümünü meşruluğunu sağlayan risk faktörlerinden depreme dikkat çekmeyi ihmal etmemiştir (http-12). Ünlüce’nin Gündoğdu’da yaşayanlara vaadi ise “Gündoğdu kentin örnek mahallelerinden biri haline gelecek” şeklinde olmuştur (http-12). Bu iddialı açıklama, Gündoğdu

sakinlerinin yıllardır beklediği kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesi konusundaki arzusunu yansıtan bir açıklama olarak değerlendirilebilir.

Ancak, Gündoğdu'daki kentsel dönüşüm süreci sadece vaatlerin değil, daha önceki yıllarda olduğu gibi seçim sürecinde de siyasi çatışmaların bir aracı haline gelmiştir. CHP'li başkan adayları için iktidara meydan okuma ve buradan oy devşirme fırsatını yeniden Gündoğdu projesinde görmüşlerdir. Bu bağlamda Ünlüce, riskli alana dikkat çekerken şu sözleri dile getirmiştir:

“Gündoğdu Mahallesi'nde iki tane dönüşüm alanı var; birisi Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan dönüşüm alanı, birisi de bakanlığa ait olan dönüşüm alanı. Kentsel dönüşüm afetle mücadele kanunu, yani 6306 kanun gereği bakanlığa aittir. (...) Gündoğdu Mahallesi'nde bakanlığa ait yerde bugüne kadar ne yazık ki bir çivi bile çakılmadı... (http-13).”

Odunpazarı Belediyesi Başkanı Kazım Kurt, Ünlüce'ye göre daha sert siyasi çıkışlar yaparak Gündoğdu sakinlerini iktidarla kavga etmeye davet etmiş ve oy istemiştir:

“Bunu hep beraber yapacağız. Ben bugün halk merkezinde kadınlarımızla bir toplantı yaptım. Gündoğdulular kadınlar Gündoğdu'da yaşanan kentsel dönüşüm sorununa itiraz ediyor. Öncelikle bir mahalle meclisi kuruyorlar. (...) Önce Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı'nın önüne gidiyoruz... diyoruz ki; ey Bakan Sayın Burhan Sakallı iktidar partisiyle uyumlu belediye başkanırken, durup dururken Gündoğdu Mahallesi'nde 32 hektarlık bir alanı afet riskli alan ilan etti...Ve Gündoğdulular 13 senedir evlerine çivi çakamıyor. (...) Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı'ndan ses gelmedi mi? Doğru Sarayın önüne. Ey reis, yapıyorsan yap, yapmıyorsan biz burada yatıyoruz diyeceğiz. Başka türlü, Gündoğdu'yu kurtaramayacağız (http-14).”

Ünlüce seçim döneminde yaptığı konuşmalarda tramvayın Gündoğdu'ya geleceğini ve bunun Gündoğdu'yu “ihya edeceğini” de gündeme getirmiştir (http-14). Eskişehir'de tramvayın toprak rantı seviyelerini yükseltici ve mutenalaştırıcı etkisi göz önüne alındığında, Gündoğdu'nun yeniden canlandırılması tramvay aracılığıyla sunulmaktadır. Bu, daha önce bahsedildiği gibi, mahallede kentsel dönüşüm projesine dahil olmayan alanların serbest piyasa aracılığıyla kendiliğinden dönüşmesini hızlandıran bir etmen olarak da görülmektedir. Görüleceği gibi Gündoğdu'ya tramvayın getirilmesi vaadi daha geniş bir kentsel yeniden yapılandırma stratejisinin parçasıdır. Tramvayın Gündoğdu'ya uzatılması hem arazi ve konut değerini arttıracak hem de daha yüksek gelir gruplarının ve sermayenin bu alana çekilmesini sağlayacak bir unsur olarak görülmektedir.

Ayşe Ünlüce'nin 31 Mart seçimlerini kazanmasıyla birlikte, Gündoğdu kentsel dönüşüm projesi hız kazanmıştır. Gündoğdu-1 ve Gündoğdu-2 Etap B için inşaat firmalarına yönelik bir lansman düzenlenmiş, bu lansmanda Gündoğdu-2 projesinin Etap A ve Etap B olarak ikiye ayrıldığı ve Etap B'nin kat karşılığı modeline uygun olarak yeniden düzenlendiği açıklanmıştır. İnşaat firmalarının katılımının beklendiği ihaleler ve bu ihalelerin tarihleri duyurulmuş, proje hızla ilerlemeye başlamıştır.

Ünlüce'nin seçim çalışmaları kapsamında ve seçimden hemen sonra Gündoğdu kentsel dönüşüm projesine hız kazandırması, EBB'nin Porsuk odaklı kentleşme sürecindeki ısrarını açıkça göstermektedir. Bu durum, neoliberal kentleşme stratejilerinin bir parçası olarak kentsel dönüşüm projelerinin EBB'nin rant ve kar odaklı kentsel yatırımlarının kurumsal kimliğinin bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Büyükerşen ile başlayan bu ısrar, Ünlüce ile devam etmekte ve benzer şekillerde akıcılık kazanmaktadır. Kazım Kurt'un "halkçı belediyecilik", "sosyal demokrat belediyecilik" söylemleriyle Gündoğdu'daki dönüşüme talip olmasına aykırı bir şekilde dönüşüm sürecinin rant ve kar odağında şekillendiği görülmektedir (http-14). Sonuç olarak, Gündoğdu'daki kentsel dönüşüm projesinin amacı, mahallenin ve sakinlerinin yaşam koşullarını iyileştirmekten ziyade, rantın ön koşul olduğu bir söylem haline gelmiştir. Aynı zamanda rant ve kar odaklı kapitalist kentleşme EBB'nin yoksulluğa çare olarak sunduğu politikalar olmuştur. Zaten sermayenin yeniden üretimini esas alan politikalar sonucunda ortaya çıkan yoksulluk, sıkışmışlık ve çöküntü alanı gibi olguları aşma vaadi yine aynı politikalar üzerinden şekillenmektedir. Bu durum, EBB'nin Porsuk etrafındaki mutenelaştırma ısrarının Ünlüce ile devam ettiğinin ve böylece Büyükerşen'in bıraktığı yerden rant ve kar odaklı kentleşme sürecinin süreklilik kazandığının göstergesidir.

Sonuç olarak Gündoğdu'daki kentsel dönüşüm projesi hala devam etmektedir. Bu kentsel dönüşüm ortaya çıktığı günden bu yana yalnızca fiziksel bir yeniden yapılandırma çabası değil, sosyo-ekolojik adaletsizliklerin, ekonomik çıkarların ve siyasi çatışmaların/güç mücadelelerin iç içe geçtiği bir süreç olmuştur. Gündoğdu'daki kentsel dönüşümün karmaşıklığı ve çok katmanlı doğası mahallede yaşayanların sosyo-ekonomik koşullarının nasıl etkileneceği, mahalledeki kentsel çevre adaletsizliklerinin nasıl dönüşeceği, projenin gerçekte kimin yararına olacağı gibi kritik soruları beraberinde getirir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ

Eskişehir'in kentleşme tarihinde 2000'li yılların başlangıcı, neoliberal kentleşme sürecinin belirginleşmeye başladığı dönem olarak öne çıkmıştır. Neoliberal kentleşme stratejilerinin etkin hale gelmesiyle birlikte rant bakımından âtıl konumda kalmış alanlar yerel yönetimlerin aktif müdahalesiyle kentsel dönüşüm süreçlerine çekilmeye başlamıştır. Bu bağlamda 2000'li yılların başından itibaren Porsuk Nehri'nin yeniden yapılandırılmasını içeren projeler nehrin etrafındaki mahalleleri soylulaştırması etrafında biçimlenmiştir. Porsuk Nehri çevresinde gerçekleşen bu soylulaştırmalar, nehrin bazı kısımlarında yer alan mahallelerin dönüşmesine ve bu yolla kentsel iyileştirmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bahsi geçen yeniden yapılandırmaların genellikle daha fazla kar elde etme potansiyeline sahip ve yüksek rant değerine sahip merkez mahallelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu mahalleler, turistlerin ve kentte yaşayanların uğrak noktalarından olan, ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı ve emlak piyasasının canlı olduğu alanlar olmaları bakımından dikkat çekicidir. Ancak, bu özelliklere sahip olmayan ve ilk bakışta görülemeyen alanlar, soylulaştırma stratejilerinin bir parçası haline gelememiş ve böylece kapitalist kentleşme koşullarında gittikçe çöküntü alanlarına dönüşmüştür. Porsuk kıyılarının kent merkezi boyunca gösterdiği bu manzara, Eskişehir'in içsel olarak eşitsiz gelişimine dair önemli işaretler sunar.

Bu çalışmanın alan araştırmasını oluşturan Gündoğdu Mahallesi, Porsuk odaklı kentleşme sürecinin son aşaması olarak ele alınmaktadır. Bir başka deyişle, 2000'li yıllarda başlayan Porsuk odaklı kentleşme süreci, Gündoğdu Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm projeleri ile birlikte benzer şekillerde süreklilik gösterme eğiliminde olmasına rağmen mahallede 'arzulanan' rantın yaratılamaması sebebiyle kentsel dönüşüm projeleri kilitlenmiştir. Tam da bu sebeple Gündoğdu Mahallesi Porsuk odaklı kentleşme sürecinde açığa çıkan eşitsiz ve birleşik gelişime eğiliminin maddeleştiği bir kentsel çöküntü alanı biçimini almıştır. Bu araştırma Porsuk kıyılarının soylulaştırılması sonucunda kimlik kazanan ve örnek bir kent olarak değerlendirilen Eskişehir'in ilk bakışta görünmeyen yüzünü, Gündoğdu'yu ve Gündoğdu'daki kentsel çevresel adaletsizlikleri merkeze alarak Eskişehir'in kentleşme sürecini 'çeperden' okumayı amaçlamaktadır.

Gündoğdu Mahallesi 1970’li yıllarda gecekondulaşma yoluyla ortaya çıkmış, Porsuk’un güneyinde ve çevreyolu boyunca uzanan bir mahalledir. Gündoğdu’nun eşitsiz gelişimini belirleyen bazı dinamikler bulunmaktadır. Bunlardan biri, Porsuk odaklı dönüşümün ana aktörlerinden olan Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nin (EBB) enerjisini, kaynağını ve zamanını daima Batı eksenine yönlendirmesidir. Bununla birlikte mahallenin sahip olduğu fiziksel unsurlar Gündoğdu Mahallesi’nin merkez mahallelerle eşitlenme eğiliminin önünde engeller ortaya çıkarmıştır. Bu fiziksel unsurlar çevreyolu ve askeri alanın varlığı olarak ele alınabilir. Askeri alanın varlığı yapılaşmanın belirli yüksekliklerle sınırlanmasına yol açarak sermaye birikiminin genişlemesinin tatmin edici düzeyde olmamasını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, mahallenin dönüşümünün önünde ciddi bir sorun haline gelerek Gündoğdu’nun kent merkezi ile eşitlenme eğilimini engeller. Sermaye birikimi önündeki bir diğer bariyer ise çevreyolunun mahalle ile bağlantılarının zayıf olmasıdır. Bu durum, Gündoğdu’nun kentten ayrık ve kopuk bir form almasına yol açmıştır. Gündoğdu hem sermaye yatırımları için hem de orta-üst sınıfların yaşam tarzı için çekici bir alan haline gelememiştir.

Gündoğdu’daki gelişmemişlik ya da durağanlık, zaman içinde mahallede kentsel sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gündoğdu’da gözlemlenebilecek sorunlar, sosyal faaliyet alanlarının yetersizliğinden ulaşım emisyonlarından olumsuz şekillerde etkilenmeye kadar geniş bir çerçevede kendini göstermektedir. Gündoğdu Mahallesi’nde sosyal faaliyet alanlarının eksikliği mahalle sakinlerinin yaşam kalitesini etkileyen sosyal yaşamı, etkileşimi ve katılımı sınırlayan hatta burada yaşayanların izole olmasına yol açan bir bağlam ortaya çıkarmaktadır. Mahalledeki bir diğer yetersizlik Gündoğdu’nun mekânsal özellikleri dolayısıyla en temel ihtiyaçlardan biri olan yaya üst geçitlerinin yetersizliği olarak karşımıza çıkar. Mahalledeki üst geçitler, erişilebilirlik açısından elverişli olmamakla birlikte olumsuz hava şartları ve çevreyolunun yoğun araç trafiğini içermesi gibi sebeplerden önemli bir risk açığa çıkarmaktadır. Mahalledeki sorunlu hususlardan biri de parkların ve yeşil alanların yetersizliğidir. Eskişehir’in eşitsiz gelişimi parkların ve kentsel kamusal yeşil alanların dağılımındaki eşitsizliklerle paralellikler göstermektedir. Eskişehir’in kent kimliğinde birçok park ve yeşil alan önemli bir unsur olarak görülürken Gündoğdu’da bu alanlar yok denecek kadar azdır. Bu eşitsiz dağılım, sağlık sorunlarının yaygınlaşması, toplumsal katılımın zayıflaması, doğayla temasın azalması, ekonomik eşitsizliklerin yeniden üretimi gibi uzun vadeli ciddi sorunların

ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Gündoğdu'da Porsuk Nehri mahalleliler için kötü, kirli, koku saçan ve istenmeyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. En sık dile getirilen sorunlardan bir diğeri ise ulaşım hizmetlerinin yetersizliğidir. Gündoğdu, yaşlı kişilerin yoğunlukta olduğu bir mahalle olduğundan toplu taşıma araçlarına erişim özellikle önemsenen hizmetlerden biridir. Bu hizmetlerin yetersizliği Gündoğdu'da yaşayanların, özellikle de yaşlı kişilerin gündelik yaşamlarını ve sosyal katılımlarını sınırlandırmaktadır. Tüm bu sorunların ve yetersizliklerin yanı sıra Gündoğdu Mahallesi, hava üssünün ve çevreyolu arasında konumlandığından dolayı gürültü kirliliğine ve ulaşım emisyonlarına maruz kalma riskinin yüksek olduğu alanlardan biridir.

EBB tarafından Gündoğdu Mahallesi bugüne dek kentin Batı ekseninde yoğunlaşan sermaye yatırımlarını Doğu eksenine kaydırmak için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Şehir Hastanesi, Organize Sanayi, Kongre Merkezi gibi bazı çekim merkezlerinin yakınında konumlandığı için Gündoğdu'nun orta-üst sınıflar için cazibe merkezine dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Ortaya çıkan bu yeni dinamikler, Gündoğdu Mahallesi'nde bir dönüşümün planlanması lehine gelişmeler olarak ortaya çıkmış ve bu durum mahallenin kent merkezi ile eşitlenme eğilimine sahip olarak birleşik gelişme göstermesine yol açmıştır. Bu sayede Gündoğdu Mahallesi'nin bir çöküntü alanından yeni kentsel cazibe merkezine dönüşümü yolundaki talepler hız kazanmıştır. Gündoğdu'nun birleşik gelişmeye uygun bir alan haline gelmesiyle birlikte sermaye birikiminin genişlemesinin önündeki fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözümler gündeme gelmiştir. Proje kapsamında askeri alanın sınırlandırdığı yapılaşma yüksekliği, kurumlar arası uzlaşma yoluyla kısmen aşılabilmiş ve çevreyolu bağlantıları yan yollar, araçlar için üst geçitler gibi altyapılarla güçlendirilmeye çalışmıştır. Bununla birlikte kentsel dönüşüm yıllardır gerçekleşmesi beklenen ancak çeşitli sebeplerle bir türlü gerçekleştirilemeyen bir hal almıştır. Bu durum mahallede yaşayanlar için çeşitli mağduriyetlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kentsel dönüşüm projeleri, Gündoğdu Mahallesi'ni çöküntü alanı olmaktan ve mahallede gözlemlenen sorunlardan 'kurtarma' söylemine sahiptir. Gündoğdu yoksulluğun yoğunlaştığı mekanlardan biri olduğundan mevcut durumun iyileştirilmesi için kamunun desteği ve müdahalesi önemli gözükmektedir. Ancak kentsel dönüşüm dezavantajlı grupların faydasına olmaktan ziyade bu grupların dışlanması, mevcut ekonomik ve sosyal bağların/dayanışmanın yitirilmesi gibi sonuçları beraberinde getirme

riskine de sahiptir. Gündoğdu’da planlanan kentsel dönüşüm projesi, mahalleyi orta-üst sınıfların yaşam tarzına uygun bir alana dönüştürmeyi ve bu soylulaştırmayla aynı zamanda sermaye birikimini genişletmeyi içermektedir. Bu durum, özellikle Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm projesinin güncel gelişmelerine baktığımızda açıkça ortaya çıkar. EBB, Porsuk odaklı kentleşme bağlamında rant ve kar odaklı kentsel yatırımları kurumsal kimliğinin bir parçası haline getirmiş ve bu kentsel politikayı yoksulluğa çare olarak araçsallaştırmış gözükmektedir.

Gündoğdu Mahallesi’nde yaşayanların savunmasız konumu, birçok sorunla başa çıkmalarını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte farklı eşitsizlikleri bir arada değerlendirdiğimizde bu durumun katmanlı bir yapıya sahip olduğu ve öznelere savunmasız konumu derinleştirdiği söylenebilir. Buradan hareketle örneğin Gündoğdu Mahallesi’nde kadın olmanın daha da zorlu bir deneyim ortaya çıkardığı gözlemlenebilir. Bununla birlikte sığınmacıların durumu da katmanlı eşitsizlik deneyimlerini açığa çıkartmaktadır. Mahalledeki sığınmacılar, en kötü konutlarda yaşamının yanı sıra zaten sınırlı olan sosyal imkanlardan da dışlanmaktadır. Dolayısıyla Gündoğdu’daki mağduriyet ve adaletsizlikler toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf temelli eşitsizliklerin içine gömülü, bunlarla yakından ilişkili ve bunlarla birlikte derinleşen bir yapıya sahiptir.

Eskişehir’deki eşitsiz ve birleşik gelişme sürecine, buna bağlı olarak Gündoğdu Mahallesi’nde ortaya çıkardığı sorunlara ve Gündoğdu Mahallesi’nin soylulaştırılma yoluyla iyileştirilmesini hedefleyen kentsel dönüşüm projelerine baktığımızda kamunun (yerel yönetimin) müdahaleleri oldukça belirleyici gözükmektedir. Eşitsiz ve birleşik gelişme süreci yerel yönetimin yüksek rant potansiyeline sahip alanlara müdahalesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Gündoğdu Mahallesi’nde ortaya çıkan sorunlar yine yerel yönetimin kaynaklarını başka alanlara aktarması ve Gündoğdu’nun bu kaynaklardan yararlanamayarak çöküntü alanı haline gelmesi ile yakından ilişkilidir. Yerel yönetimin yüksek rant potansiyeline sahip alanlara müdahalesi, eşitsiz ve birleşik gelişme sürecini hızlandırmış ve şekillendirmiştir. Gündoğdu’daki kentsel dönüşüm aracılığıyla soylulaştırma ısrarı, yerel yönetimin rant öncüllü kentsel politikalarındaki 'süreklilik' bağlamında değerlendirilmeli ve mahalledeki dezavantajlı grupların kamu politikası için ne anlama geldiği eleştirel sosyal bilimler perspektifinden yeniden düşünülmelidir.

Bu araştırmanın sonuçları, politik ekolojik çerçevede geliştirilen argümanların daha fazla devlet ve kamu müdahalelerini içermesi gerektiğini gösteren bir örnek teşkil

etmektedir. Politik ekolojik bir perspektif toplumun çevresel değişimden, sorunlardan ve adaletsizliklerden nasıl etkilendiğine ve bunların kaynağının ne olduğuna dair önemli argümanlar sunar. Ancak, bu çalışma bağlamında çevresel değişimin, sorunların ve adaletsizliklerin ortaya çıkmasında yerel yönetim kilit bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle politik ekolojik tartışmalar için devletin ya da yerel yönetimlerin rolü göz ardı edilmemelidir. Aksine böylesi bir yaklaşım, kentsel sorunları daha kapsamlı bir şekilde anlamak için önemli bir bakış açısı sunar. Sermaye birikim süreçleri ve kentsel mekân ilişkisi, eşitsiz ve birleşik gelişme gibi eleştirel kent çalışmaları kavramlarının, sermaye birikim süreçleri ile kamu müdahaleleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlaması gerekmektedir. Kentsel sorunları ele alırken kamunun nasıl bir rol oynadığını merkeze alan tartışmalar, ele alınan konunun farklı boyutlarını anlamak açısından önemli fırsatlar sağlayabilir. Bu çalışma yerel yönetimlerin kentsel mekân üzerindeki yansımalarını ve bu etkilerin sosyo-ekonomik sonuçlarının kentsel gelişim sürecinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Yerel yönetimlerin karar alma süreçlerin ve ortaya koydukları kent politikaları mekânsal ve kentsel çevresel adalet üzerinde belirleyicidir. Bu nedenle, kamu müdahalelerinin kentsel yapılandırma ve gelişme üzerindeki etkilerini disiplinler arası değerlendirmek, daha adil ve yaşanabilir kentlerin planlanabilmesi çok çeşitli faydalar sağlayabilir.

Gündoğdu'daki gerçekleştirilecek olan kentsel dönüşüm projesi açıkça görüleceği üzere parçalı bir yapıya sahiptir. Büyükşehir Belediyesi'nin üstlenilen üç farklı etapta gerçekleştirilecek projeler bulunmaktadır. Bunlardan ikisi belediyenin tasarrufunda gerçekleştirilecek olmakla birlikte Gündoğdu-3 projesi başka bir kurumun tasarrufuna bırakılmıştır. Ayrıca, mahallede riskli alan ilanı mevcuttur. Riskli alan ilanının projelendirilmesi ile Gündoğdu Mahallesi'nde dört adet farklı kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu projelere ek olarak, projelerin dışında kalan alanların serbest piyasada kendiliğinden dönüşmesi beklenmektedir. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde Gündoğdu beş ayrı parçaya bölünmüş, beş ayrı dönüşümü içerecek bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum mekânsal olarak değerlendirildiğinde bütünsel niteliğini bozacak bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu noktada kentsel dönüşüm planlamasının nasıl yapılması gerektiği önemli bir soru olarak gündeme gelmektedir.

Gündoğdu Mahallesi'nde gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm projelerinin daha kapsamlı ve mekânsal olarak ilişkisel ve bütüncül olması gerektiği açıktır. Kentsel dönüşüm projelerinin planlanması ve uygulanmasında ilgili kurumlar ile mahallede yaşayanların uzlaşması oldukça önemlidir ve ancak bu uzlaşma sağlandığında, Gündoğdu'da kapsayıcı, bütüncül, adil ve katılımcı bir kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirilebilir. Kentsel dönüşüm projelerinin merkezine rant ve kar gibi sermaye birikiminin yeniden üretimini sağlayacak hedeflerden ziyade mahallede yaşayanların çıkarlarını, haklarını ve taleplerini koymak gerekmektedir. Bu bağlamda mekansal adalet, kent hakkı ve kentsel çevresel adalet gibi kavramlar kentsel dönüşüm projeleri için oldukça önemli kamu politikası ilkeleri sunmaktadır. Gündoğdu Mahallesi'nin yakınında konumlanan, çöküntü alanı haline gelmiş ve benzer sorunları deneyimleyen diğer mahallelerin de bu kentsel dönüşüm projeleri ile ilişkili olarak ele alınması gerekmektedir. Gündoğdu'da hedeflenen iyileştirmeler bu mahallelerle birlikte düşünülmeli ve entegre edilmelidir. Ancak böylesi bir bakış açısıyla vaat edilen toplumsal fayda herkes için hayata geçirilebilir. Kentsel dönüşümün başarılı olabilmesi için mahallede yaşayanların aktif katılımı ve desteği ile mümkün olabilir. O halde mahallede yaşayanların taleplerinin ve ihtiyaçlarının dikkate alındığı bir kentsel dönüşüm planlaması oldukça önemlidir. Ayrıca kentsel dönüşüm sonucunda ortaya çıkması muhtemel toplumsal ve ekonomik adaletsizliklerin, mağduriyetlerin önlenmesine yönelik bir kentsel dönüşüm planlaması ortaya konmalıdır. Sonuç olarak Gündoğdu Mahallesi'nde gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm projelerinin yalnızca mekânsal iyileştirmeleri değil mahallede yaşayanların yaşam kalitesini arttıracak ve onların haklarını koruyacak bir şekilde planlanması ve uygulanması gerekmektedir.

Bu çalışma, kenti sosyo-çevresel bir süreç olarak ele almakta ve kentsel sorunları bu perspektiften değinmektedir. Araştırma, Porsuk Nehri'nin kendisini tek başına ele almaktan ziyade Porsuk boyunca gerçekleşen eşitsiz gelişimi ve bunun etrafında oluşan eşitsizlikleri ele almaktadır. Bu bağlamda politik ekolojik bir perspektifle ele alınmasına rağmen insan-merkezli tartışmanın yoğun olarak içerilmesi araştırmanın sınırlılıklarından biri olarak değerlendirilebilir. Porsuk odağında gerçekleştirilen düzenlemeler kaçınılmaz olarak insan ve insan dışı yaşamı etkilemiştir. Bu çalışmada yalnızca toplumsal eşitsizliklere değinilerek insan dışı yaşamın bu dönüşümlerden nasıl etkilendiği araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilecek olan farklı disiplinlerin çok boyutlu çalışmalarına oldukça ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek mümkündür. Daha

önce belirtildiği gibi Porsuk odağında gerçekleşen düzenlemelerde ve Gündoğdu bağlamında ele alınan süreçlerde yerel yönetimin müdahaleleri oldukça belirleyici rol oynamaktadır. Bu çalışma devlet, yerel yönetim gibi politik unsurlara merkezi bir rol vermemesi bakımından sınırlılıklar taşımaktadır. Özellikle sermaye birikim süreçleri ve kamunun müdahaleleri arasındaki ilişki, kentsel çevresel adaletsizliklerin ortaya çıkmasında yerel yönetimin bir aktör olarak rolü, bu çalışmanın sınırlılıklarından biridir. Dolayısıyla politik ekolojik bir perspektiften devletin ya da kamu müdahaleleri rolünü inceleyen disiplinlerarası araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkündür. Araştırma Gündoğdu Mahallesi'nde yaşayanların tümünü kapsamaması bakımından da bazı sınırlılıklara sahiptir. Gündoğdu Eskişehir'in yüksek nüfuslu mahallelerinden biridir. Bu araştırma bağlamında gerçekleştirilen görüşmelerde dahi Gündoğdu, farklı kişiler ve gruplar için farklı anlamlar sunmaktadır. Dolayısıyla Gündoğdu Mahallesi'ni daha derinlikli anlamak için farklı grupların deneyimlerini karşılaştırmalı olarak ele almak faydalı olabilir. Bu bağlamda Gündoğdu Mahallesi'nde gerçekleştirilecek olan boylamsal çalışmalar hem Gündoğdu'yu hem de Porsuk odaklı kentleşme sürecini daha iyi anlamayı sağlaması bakımından önemli faydalar sağlayabilir.

Sonuç olarak bu çalışma, Eskişehir'in Gündoğdu Mahallesi örneğinde kentsel çevresel adaletsizlikleri ve bu adaletsizliklerin toplumsal iktidar ilişkileriyle ve eşitsizliklerle ilişkisini detaylı bir şekilde incelemiştir. Gündoğdu Mahallesi'nde yaşanan sorunlar, kapitalist kentleşme süreçlerinin ve kentsel dönüşüm projelerinin toplumsal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini ve yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulguları, Eskişehir'deki kentsel dönüşüm süreçlerinin, sermaye birikimine odaklanarak, 'çeperdeki' mahallelerin çevresel ve toplumsal adaletsizliklerle karşı karşıya kalmasına neden olduğunu gösterir. Gündoğdu'nun mevcut durumu, Eskişehir'in kentleşme tarihinden bağımsız düşünülemez. Porsuk Nehri etrafında gelişen kentsel düzen, Gündoğdu gibi mahallelerin çöküntü alanı olması pahasına gerçekleşmiştir. Eskişehir'in simgesel değeri olarak sunulan Porsuk kıyıları, kentin ekonomik ve sosyal merkezine dönüşürken beraberinde bu gelişmişlikten 'payını' alamayanları ve kenardakileri de beraberinde getirmiştir. Gündoğdu örneği, kentsel politikaların ve kamusal müdahalelerin kentsel mekan üzerindeki etkilerini anlamak bakımından önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (2012). TC. Resmi Gazete (28309, 31 Mayıs 2012) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm>
- Agyeman, J., Bullard, R. D., ve Evans, B. (2003). Introduction: Joined-up Thinking Bringing Together Sustainability, Environmental Justice and Equity. J. Agyeman, R. D. Bullard, ve B. Evans (Ed.), *Just sustainabilities: Development in an unequal world* içinde (ss. 1-18). London: Earthscan.
- Akarçay, E., ve Suğur, N. (2016). Eskişehir’de Kentin ve Tüketim Mekânlarının Dönüşümü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 797-825.
- Akbulut, B., ve Candan, A. B. (2019). Bir-İki Ağacın Ötesinde: İstanbul’a Politik Ekoloji Çerçevesinden Bakmak. C. Özbay ve A. B. Candan (Ed.), *Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde (ss. 283-300). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aksoylu, S. (1989). *Türkiyede yeni kent politikası için bir araştırma, örnek: Eskişehir*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aksoylu, S. (2013). Kentin Pazarlama ve Markalaşmasına Yönelik Eylemlerin Turizme Etkilerinin Eskişehir Örneğinde İncelenmesi. *İdealkent*, 4(8), 150-169.
- Anguelovski, I. (2013). New Directions in Urban Environmental Justice: Rebuilding Community, Addressing Trauma, and Remaking Place. *Journal of Planning Education and Research*, 33(2), 160-175.
- Aoki J. ve Yoshimizu A. (2015). Walking Histories, Un/making Places: Walking Tours as Ethnography of Place. *Space and Culture*, 18 (3), 273-284
- Arellana, J., Alvarez, V., Oviedo, D., ve Guzman, L. A. (2021). Walk this way: Pedestrian accessibility and equity in Barranquilla and Soledad, Colombia. *Research in Transportation Economics*, 86, 101024.
- Arslandaş, F., Sanalan, K. C., ve Çil, A. (2020). *Şehirlerde Yeşil Altyapı ve Doğa Tabanlı Çözümler İyi Uygulama Örnekleri*. Ankara: Doğa Koruma Merkezi.

- Ataay, F. (2001). Türkiye kapitalizminin mekansal dönüşümü. *Praksis*, Bahar(2), 53-96.
- Attoh, K. A. (2011). What kind of right is the right to the city? *Progress in Human Geography*, 35(5), 669-685.
- Babadoğan, H. (2005). *Urban Projects' Implementations Towards A European City: A Case Analysis Of Eskişehir Greater Municipality*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Graduate School of Social Sciences.
- Bailey, S., ve Bryant, R. (2005). *Third World Political Ecology: An Introduction*. Florence: Taylor and Francis.
- Bakış, R., Koyuncu, H., Özkan, A., Banar, M., Yılmaz, G., ve Yörükoğulları, E. (2011). Porsuk Havzası Yüzeysel ve Yeraltı Suyu Kirlilik Düzeyinin Araştırılması. *Anadolu Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi, Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik*, 12(2), 75-89.
- Bayırbağ, M. K. (2008). Yerel Yönetimlere Bütünsel Bir Bakış: Türkiye'de Devletin ve Siyasa-Yapım Sürecinin Mekansal Dönüşümü Üzerine Bazı Ön Düşünceler. *İktisat Dergisi*, 500, 12-15.
- Bayırbağ, M. K. (2010). Local Entrepreneurialism and State Rescaling in Turkey. *Urban Studies*, 47(2), 363-385.
- Bayırbağ, M. K. (2013). Continuity and Change in Public Policy: Redistribution, Exclusion and State Rescaling in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(4), 1123-1146.
- Biersack, A. (2006). Reimagining Political Ecology: Culture/Power/History/Nature. A. Biersack ve J. B. Greenberg (Ed.), *Reimagining Political Ecology* içinde (ss. 3 40). Duke University Press.
- Bizim Şehir. (2011). Sayı 21
<https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/21/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir (2004). Sayı 10
<https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/10/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

- Bizim Şehir (2012). https://www.eskisehir.bel.tr/bizim_sehir.php?menu_id=41 (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir (2016). Sayı 48 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/48/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir (2019). Sayı 66 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/66/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2001). https://www.eskisehir.bel.tr/bizim_sehir.php?menu_id=41 (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2002). https://www.eskisehir.bel.tr/bizim_sehir.php?menu_id=41 (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2010). Sayı 22 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/22/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2010). Sayı 23 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/23/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2011). Sayı 23 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/23/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2011). Sayı 24 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/24/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2013). Sayı 37 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/37/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2014). Sayı 39 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/39/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2015). Sayı 43 <https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/43/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

- Bizim Şehir. (2015). Sayı 45
<https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/45/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2015). Sayı 47
<https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/47/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2015). Sayı 47
<https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/47/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Bizim Şehir. (2018). Sayı 64
<https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/bizimsehir/64/bizimsehir.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- Blaikie, P. (1999). A Review of Political Ecology: Issues, Epistemology and Analytical Narratives. *Zeitschrift Für Wirtschaftsgeographie*, 43(1), 131-147.
- Blaikie, P. (2008). Epilogue: Towards a future for political ecology that works. *Geoforum*, 39(2), 765-772.
- Braun, B. (2015). From critique to experiment? Rethinking political ecology for the Anthropocene. T. A. Perreault, G. Bridge, ve J. McCarthy (Ed.), *The Routledge Handbook Of Political Ecology* içinde (ss. 102-114). London; New York: Routledge.
- Bridge, G., McCarthy, J., ve Perreault, T. (2015). Editor's Introduction. T. A. Perreault, G. Bridge, ve J. McCarthy (Ed.) içinde *The Routledge handbook of political ecology* (ss. 3-18). London; New York: Routledge.
- Brodeur-Ouimet, P., ve Cloutier, M.-S. (2024). Walkable and Safe Route to Transit for Pedestrians in Greater Montréal: An Environmental Justice Approach. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*. <https://doi.org/10.1177/03611981241230309> (Erişim Tarihi: 01.05.2024).
- Bryant, R. L. (1992). Political ecology: An emerging research agenda in Third-World studies. *Political Geography*, 11(1), 12-36.

- Büyükerşen, Y., ve Efelerli, S. S. (2008). Porsuk havzası su yönetimi ve Eskişehir örneği. *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi*, 2, 451-459.
- Byrne, J., Wolch, J., ve Zhang, J. (2009). Planning for environmental justice in an urban national park. *Journal of Environmental Planning and Management*, 52(3), 365-392.
- Cairns, S., Greig, J., ve Wachs, M. (2003). Environmental Justice and Transportation: A Citizen's Handbook. <https://escholarship.org/uc/item/66t4n94b> (Erişim Tarihi: 03.05.2024).
- Chatterton, P. (2010). Seeking the urban common: Furthering the debate on spatial justice. *City*, 14(6), 625-628.
- Civelek, C. (2020). *Non-spectacular policy-making: Urban governance, silence, and dissent in an abortive renewal project in Eskişehir, Turkey*. Doktora Tezi. Vienna: University of Vienna.
- Cobbinah, P. B., ve Finn, B. M. (2024). On Pedestrian Accessibility: Spatial Justice and Progressive Planning in African Cities. *Journal of Planning Literature*. <https://doi.org/10.1177/08854122241240071> (Erişim Tarihi: 01.05.2024).
- Corburn, J. (2017). Concepts for Studying Urban Environmental Justice. *Current Environmental Health Reports*, 4(1), 61-67.
- Cottrill, C. D., ve Thakuriah, P. (Vonu). (2010). Evaluating pedestrian crashes in areas with high low-income or minority populations. *Accident Analysis and Prevention*, 42(6), 1718-1728.
- Creswell, J.W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. (Çev. Ed: M. Bütün ve S.B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Dikeç, M. (2009). Justice and the spatial imagination. P. Marcuse, J. Conolly, J. Novy, I. Olivo, C. Potter, ve J. Steil (Ed.), *Searching for the just city: Debates in urban theory and practice* içinde (ss. 72-88). London; New York: Routledge.

- Doğan, A. E. (2001). Türkiye kentlerinde yirmi yılın bilançosu. *Praksis*, Bahar(2), 97-123.
- Dönmezer, S. (2012). An example of art-culture policy city: Eskişehir. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(2), 56-62.
- Duman, B. (2015). Kentsel Dönüşümde Riskler ve Beklentilere Dair İlk Tespitler: İstanbul'da Bir Saha Çalışması. *MEGARON / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal*. <https://doi.org/10.5505/MEGARON.2015.87993> (Erişim Tarihi: 09.05.2024).
- Doğru, E. (2018). Marksizmin Sosyal Bilimlere Sunduğu Yöntembilimsel Olanakları Tartışmak: Türkiye'de Konut Sektörünün Oluşumu ve Devlet. *Praksis*, 47, 167-191.
- Eraydın, A. (1988). Sermaye birikim sürecinde kentler. *Değer Dergisi*, 5, 133-153.
- Ercan, F. (2004). Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış. S. Savran ve N. Balkan (Ed.), *Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li Yıllarda Türkiye Cilt 2* içinde (ss. 9-43). Metis Yayınları.
- Erdoğan, N. (2007). Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar. N. Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk halleri: Türkiye'de kent yoksulluğunun toplumsal görünimleri* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersoy, M. (2001). Sanayisizleşme süreci ve kentler. *Praksis*, Bahar(2), 32-52.
- Ertin, G. (1994). *Eskişehir kentinde yerleşmenin evrimi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü.
- Escobedo, F. J., Kroeger, T., ve Wagner, J. E. (2011). Urban forests and pollution mitigation: Analyzing ecosystem services and disservices. *Environmental Pollution*, 159(8-9), 2078-2087.
- Esengül, K., Çiçek, A., Emiroğlu, Ö., Tokatlı, C., Uğurluoğlu, A., Başkurt, S., Aksu, S. ve Uylaş, M. (2008). Porsuk çayı havzası su kalitesinin değerlendirilmesi. *Biyolojik Çeşitlilik ve Koruma*, 9(3), 119-126.

- Esengül, K., Çiçek, A., Uysal, K., Tokatlı, C., Arslan, N., VE Emiroğlu, Ö. (2016). Evaluation of surface water quality in Porsuk Stream. *Anadolu University Journal of Science and Technology Life Sciences and Biotechnology*, 4(2), 81-93.
- Eskişehir İli, Odunpazarı İlçesi, Gündoğdu Mahallesi Sınırları İçerisinde Bulunan Alanın Riskli Alan İlan Edilmesi Hakkında Karar (2013). TC. Resmi Gazete (28719, 26 Temmuz 2013) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130726-5.htm>
- Foster, J. B. (2011). *Marx'ın ekolojisi: Materyalizm ve doğa* (Çev: A. E. Özkaya). Ankara: Epos Yayınları.
- Foster, J. B. (2012). Marksist Ekoloji (Çev: B. Baysal). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gaffron, P. (2012). Urban transport, environmental justice and human daily activity patterns. *Transport Policy*, 20, 114-127.
- GD1 Araştırma Raporu. Koyuncu, K., Tüzüntürük Bulut, G., Tüzüntürük, Ö., Kara, S. ve Çalışkan Ö. (2017). *Gündoğdu 1 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı Mevcut Durum Analizi, Hak Sahipliği ve Gayrimenkul Değerleme Raporu*. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Dairesi Başkanlığı.
- GD2 Araştırma Raporu. Koyuncu, K., Tüzüntürük Bulut, G., Tüzüntürük, Ö., Kara, S. ve Çalışkan Ö. (2017). *Gündoğdu 2 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı Mevcut Durum Analizi, Hak Sahipliği ve Gayrimenkul Değerleme Raporu*. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Dairesi Başkanlığı.
- GD3 Araştırma Raporu. Koyuncu, K., Tüzüntürük Bulut, G., Tüzüntürük, Ö., Kara, S. ve Çalışkan Ö. (2017). *Gündoğdu 2 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı Mevcut Durum Analizi, Hak Sahipliği ve Gayrimenkul Değerleme Raporu*. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Dairesi Başkanlığı.
- Genç, F., Keyder, Ç., Keyman, E. F., ve Badur, A. K. (2021). *Kentlerin Türkiye: İmkânlar, sınırlar ve çatışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göktürk, İ. (26 Temmuz 1938). Eskişehir: Nasıl eğleniyor bilir misiniz? *Ulus Gazetesi*, 6.
- Gössling, S. (2016). Urban transport justice. *Journal of Transport Geography*, 54, 1-9.

- Greenberg, J. B., ve Park, T. K. (1994). Political Ecology. *Journal of Political Ecology*, 1(1) 1-12.
- Groenewegen, P. P., van den Berg, A. E., de Vries, S., ve Verheij, R. A. (2006). Vitamin G: Effects of green space on health, well-being, and social safety. *BMC Public Health*, 6(1), 149.
- Gümüş, N. (2004). Eskişehir'in Kentsel Gelişimi ve Kent Tipolojisi (Sınıflandırması). *Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu: Siyasal, Ekonomik, Sosyal e Kültürel Yapı, Eskişehir*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hakyemez, D. (2016). *Changing city identity: The case of Eskişehir*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Middle East Technical University. Graduate School of Natural and Applied Sciences.
- Hartman, L. M., ve Prytherch, D. (2015). Streets to Live In: Justice, Space, and Sharing the Road. *Environmental Ethics*, 37(1), 21-44.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Human Geography*, 71(1), 3-17.
- Harvey, D. (1993). The nature of environment: Dialectics of social and environmental change. *Socialist register*, 29, 1-151.
- Harvey, D. (1996). *Justice, nature, and the geography of difference*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Harvey, D. (2001). Globalization and the “spatial fix”. *geographische revue: Zeitschrift für Literatur und Diskussion*, 3(2), 23-30.
- Harvey, D. (2003). The right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4), 939-941.
- Harvey, D. (2008). The Right to the City. *New Left Review*, (53), 23-40.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: şehir hakkında kentsel devrime doğru* (Çev: A. D. Temiz). İstanbul: Metis Yayınları.

- Harvey, D. (2015a). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çev: A. Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015b). *Sermayenin mekanları: Eleştirel bir coğrafyaya doğru* (Çev: B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar, ve S. Yüksel). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Herrmann-Lunecke, M. G., Mora, R. ve Sagaris, L. (2020). Persistence of walking in Chile: Lessons for urban sustainability. *Transport Reviews*, 40(2), 135-159.
- Heynen, N. (2014). Urban Political Ecology I: The Urban Century. *Progress in Human Geography*, 38(4), 598-604.
- Heynen, N., Perkins, H. A. ve Roy, P. (2006). The Political Ecology of Uneven Urban Green Space: The Impact of Political Economy on Race and Ethnicity in Producing Environmental Inequality in Milwaukee. *Urban Affairs Review*, 42(1), 3-25.
- Kaika, M. (2005). *City of flows: Modernity, nature, and the city*. New York: Routledge.
- Kayabal, K. (23 Aralık 1939). Eskişehir Röportajları. *Akşam Postası Gazetesi*, 9.
- Keil, R. (2003). Urban Political Ecology. *Urban geography*, 24(8), 723-738.
- Keil, R. ve Graham, J. (2005). Reasserting nature: Constructing urban environments after Fordism. B. Braun ve N. Castree (Ed.), *Remaking Reality: Nature at the Millenium* içinde (ss. 98-124). Florence: Taylor and Francis.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye 'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Keyman, E. F., ve Koyuncu Lorasdağı, B. (2010). *Kentler: Anadolu'nun dönüşümü, Türkiye'nin geleceği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kiper, M. (2013). Cumhuriyet Demiryolu'nun Kuvvet Üssü: Eskişehir Cer Atelyesi. *Metallurji Dergisi*, (166), 23-26.
- Kovel, J. (2005). *Doğanın düşmanı: Kapitalizmin sonu mu, dünyanın sonu mu?* (Çev: G. Koca). İstanbul: Metis Yayınları
- Koylu, Z. (2018). Cer Atelyeleri. *Eskişehir Ticaret Odası Dergisi*, (121), 46-49.

- Koylu, Z., ve Birgün, M. (2015). *Eski bir Şehrin Hikayesi: 1923-1938*. Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Köse, A. H., ve Bahçe, S. (2009). ‘Yoksulluk’ Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek. *Praksis*, 19(1), 385-419.
- Kravetz, D., ve Noland, R. B. (2012). Spatial Analysis of Income Disparities in Pedestrian Safety in Northern New Jersey: Is There an Environmental Justice Issue? *Transportation Research Record*, 2320(1), 10-17.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Lees, L. (2008). Gentrification and Social Mixing: Towards an Inclusive Urban Renaissance? *Urban Studies*, 45(12), 2449-2470.
- Lefebvre, H. (1976). *The Survival of Capitalism: Reproduction of the Relation of Production* (Çev: F. Bryant). New York: Allison and Busby.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir Hakkı* (Çev: I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Logie, S. (2019). Kentin ve Kırın Çeperinde Yürümek. *beyond.istanbul*, 4, 100-102.
- Loukaitou-Sideris, A., Liggett, R., ve Sung, H.-G. (2007). Death on the Crosswalk: A Study of Pedestrian-Automobile Collisions in Los Angeles. *Journal of Planning Education and Research*, 26(3), 338-351.
- Malthus, T. R. (2022). Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme (Çev: S. Zengin). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Marcuse, P. (2009). Spatial justice: Derivative but causal of social injustice. *Spatial Justice*, 1(4), 1-6.
- Marx, K. (2011). *Kapital 1. Cilt* (Çev: M. Selik ve N. Satlıgan). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Mitchell, D. ve Heynen, N. (2009). The Geography of Survival and the Right to the City: Speculations on Surveillance, Legal Innovation, and the Criminalization of Intervention. *Urban Geography*, 30(6), 611-632.

- Neuman, W. L. (2006). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1. Cilt (Çev: S. Özge). Ankara: Yayınodası.
- Neumann, R. P. (2005). *Making political ecology*. London; New York: Hodder Arnold; Distributed in the United States of America by Oxford University Press.
- Ollman, B. (2022). *Diyalektiğin dansı: Marx'ın yönteminde adımlar*. (Çev: C. Saraçoğlu). İstanbul: Yordam Kitap.
- Örçen Güler, İ. ve Turan, A. (2020). Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 7-20.
- Özel, İ. (2022). *Nehirlerimiz neden korumasız?* <https://supolitikalaridernegi.org/2022/08/22/nehirlerimiz-neden-korumasiz/> (Erişim Tarihi: 08.11.2023).
- Öztürk, R. ve Altan, T. (2007). Porsuk Çayı çevre sorunları ve bunların çözülmesinde havza yönetimi önerileri. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özyurt, M. S., Dayıoğlu, H., Bingöl, N. ve Yamık, A. (2004). Porsuk Baraj Havzasının Kütahya Kökenli Kirlilik Problemi. *Journal of Science and Technology of Dumlupınar University*, (006), 43-52.
- Penpecioglu, M. (2016). Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler: Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı. T. Bora (Ed.), *İnşaat ya resulullah* içinde (ss. 163-180). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Penpecioglu, M., Bayırbağ, M. K. ve Schindler, S. (2022). Tamamlanmamış Kentsel Devrim: Türkiye'de Neoliberal Kentsel Dönüşümün Çoklu Sosyal-Politik Örüntüleri ve Ankara Örneğin. E. Acara ve M. Penpecioglu (Ed.), *Tamamlanmış Kentsel Devrim: Günümüz Türkiye'sinde Kent, Kriz ve Gündelik Hayat* içinde (ss. 167-202). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Purcell, M. (2014). Possible Worlds: Henri Lefebvre and the Right to the City. *Journal of Urban Affairs*, 36(1), 141-154.

- Rademacher, A. (2015). Urban Political Ecology. *Annual Review of Anthropology*, 44(1), 137-152.
- Robbins, P. (2012). *Political ecology: A critical introduction*. Chichester, West Sussex; Malden: J. Wiley and Sons.
- Roy, S., Byrne, J. ve Pickering, C. (2012). A systematic quantitative review of urban tree benefits, costs, and assessment methods across cities in different climatic zones. *Urban Forestry ve Urban Greening*, 11(4), 351-363.
- Sadioğlu, U. ve Yürük, E. (2020). Eskişehir'in Endüstriyel Mirası Fabrikalar Bölgesinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri. *İdealkent*, 11(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), 1049-1072.
- Sadioğlu, U. ve Yürük, E. (2022). Eskişehir'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Porsuk 1-2 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri Örneği. *İdealkent*, 13(37), 1936-1962.
- Sandelowski, M. (2004). Qualitative Research. L. Beck, A. Bryman ve T.F. Liao (Ed.), *The Sage Encyclopedia of Social Science Research Methods* içinde (ss: 893-894).
- Santos, M. D. D., Silva, M. F., Velloza, L. A., ve Pompeu, J. E. (2017). Lack of accessibility in public transport and inadequacy of sidewalks: Effects on the social participation of elderly persons with functional limitations. *Revista Brasileira de Geriatria e Gerontologia*, 20(2), 161-174.
- Saraçoğlu, C. (2015). Tank Paletiyle Neoliberalizm. G. Atılgan, C. Saraçoğlu, ve A. Uslu (Ed.), *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de siyasal hayat* içinde (ss. 747-789). İstanbul: Yordam Kitap.
- Saraçoğlu, C. ve Demirtaş-Milz, N. (2014). Disasters as an ideological strategy for governing neoliberal urban transformation in Turkey: Insights from Izmir/Kadifekale. *Disasters*, 38(1), 178-201.
- Savran, S. (2011). *Kod adı küreselleşme: 21. yüzyılda emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Schoon, N. (2001). *The chosen city*. London: Spon Press.

- Shortell, T. ve Browns, E. (2014). Introduction: Walking in the European City. T. Shortell ve E. Brown (Ed), *Walking in the European City* içinde (ss. 1-18). Farnham: Ashgate
- Simone, A. (2005). The Right To The City. *Interventions*, 7(3), 321-325.
- Smith, N. (1982). Gentrification and Uneven Development. *Economic Geography*, 58(2), 139.
- Smith, N. (1996). *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. London New York: Routledge.
- Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode*, 34(3), 427-450
- Smith, N. (2006). Foreword. N. Heynen, M. Kaika, ve E. Swyngedouw (Ed.), *In the nature of cities: Urban political ecology and the politics of urban metabolism* içinde. London; New York: Routledge.
- Smith, N. (2017). *Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekanın Üretimi* (Çev: E. Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Smith, N. ve Williams, P. (2021). Ortodoks Yaklaşımın Alternatifleri: Tartışmaya Davet. P. Williams ve N. Smith (Ed.), *Kentin Mutenalaştırılması* içinde (ss. 11-26). İstanbul: Yordam Kitap.
- Soja, E. (2009). The city and spatial justice. *Justice spatiale/Spatial justice*, 1(1), 1-5.
- Soja, E. (2010). *Seeking spatial justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Soliz, A. ve Pérez-López, R. (2022). 'Footbridges': Pedestrian infrastructure or urban barrier? *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 55, 101161.
- Stanley, A. (2009). Just space or spatial justice? Difference, discourse, and environmental justice. *Local Environment*, 14(10), 999-1014.
- Swyngedouw, E. (1996). The city as a hybrid: On nature, society and cyborg urbanization. *Capitalism Nature Socialism*, 7(2), 65-80.

- Swyngedouw, E. (1999). Modernity and Hybridity: Nature, Regeneracionismo, and the Production of the Spanish Waterscape, 1890–1930. *Annals of the Association of American Geographers*, 89(3), 443-465.
- Swyngedouw, E. (2004). *Social power and the urbanization of water: Flows of power*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Swyngedouw, E. (2006). Metabolic urbanization: The making of cyborg cities. N. Heynen, M. Kaika, ve E. Swyngedouw (Ed.), *In the nature of cities: Urban political ecology and the politics of urban metabolism* içinde (ss. 20-39). London; New York: Routledge.
- Swyngedouw, E. (2015). Urbanization and Environmental Futures: Politicizing Urban Political Ecologies. T. A. Perreault, G. Bridge, ve J. McCarthy (Ed.), *The Routledge handbook of political ecology* içinde (ss. 609-619). London; New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Swyngedouw, E. ve Heynen, N. C. (2003). Urban Political Ecology, Justice and the Politics of Scale. *Antipode*, 35(5), 898-918.
- Şengül, H. T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset: Kapitalist kentleşme süreçlerinin eleştirisi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Şentürk, L. (2002). Eskişehir Avrupa Kenti Oluyor. *Mimarlık Dergisi*, (308), 54-56.
- Şentürk, L. (2016). Eskişehir’de Kentleşmenin Yirmi Yıllık Seyri Üzerine Gözlemler. M. S. Tümtaş, A. Dericioğulları Ergun, ve C. Ergun (Ed.), *Kente Dair...* içinde (ss. 159-176). Ankara: Bağlam Yayınları
- Şimşek, G. (2014). River Rehabilitation With Cities In Mind: The Eskişehir Case. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 31(1), 21-37.
- Taşcı, C. N. (2009). *Yılmaz Büyükerşen: Zamanı durduran saat*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye’de kentleşme yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2014). Sunuş. A. Türkün (Ed.), *Mülk, mahal, insan: İstanbul’da kentsel dönüşüm* içinde (ss. xxi-xxiv). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2003). *Cumhuriyetin harcı: köktenci modernitenin doğuşu*. İstanbul: Bilgi üniversitesi.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2004). *Cumhuriyetin harcı: Modernitenin alyapısı oluşurken*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Troçki, L. (1998). *Rus devriminin tarihi* (Çev: B. Tanatar). İstanbul: Yazın yayıncılık.
- Troçki, L. (2000). *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal* (Çev: U. Demirsoy). İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.
- Tuncel, M. (1995). Bugünkü Eskişehir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11, 401-402.
- Türkün, A. (2014a). Kentsel Ayrışmanın Son Aşaması Olarak Kentsel Dönüşüm. A. Türkün (Ed.), *Mülk, mahal, insan: İstanbul'da kentsel dönüşüm* içinde (ss. 3-15). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Türkün, A. (2014b). *Mülk, mahal, insan: İstanbul'da kentsel dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Türkün, A. ve Öktem Ünsal, B. (2014). Neoliberal Kentsel Dönüşüm: Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme. A. Türkün (Ed.), *Mülk, mahal, insan: İstanbul'da kentsel dönüşüm* içinde (ss. 17-42). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ulu, A. (2005). Kent Yönetiminde Kentsel Altyapı Politikalarının Önemi. 4. *Kentsel Altyapı Ulusal Sempozyumu*, Eskişehir, ss. 69-82.
- Ulu, A. ve Karakoç, İ. (2004). Kentsel değişimin kent kimliğine etkisi. *Planlama Dergisi*, 3(29), 59-66.
- Walker, P. A. (2006). Political ecology: Where is the policy? *Progress in Human Geography*, 30(3), 382-395.
- Watts, M. (1983). *Silent violence: Food, famine, and peasantry in northern Nigeria*. Berkeley: University of California Press.

Wisner, B. (2015). Speaking truth to power: A personal account of activist. T. A. Perreault, G. Bridge ve J. McCarthy (Ed.), *The Routledge handbook of political ecology* içinde (ss. 53-63). London ; New York, NY: Routledge, Taylor and Francis Group.

Wolch, J. R., Byrne, J., ve Newell, J. P. (2014). Urban green space, public health, and environmental justice: The challenge of making cities 'just green enough'. *Landscape and Urban Planning*, 125, 234-244.

Yücel, E ve Öztürk, F. D. (1996). Porsuk Çayında Ağır Metal Kirlilik Düzeyleri Ve Halk Sağlığı İlişkisi. *Ekoloji Çevre Dergisi*, 17, 29-32.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

http-1:

<https://www.weforum.org/agenda/2019/04/urban-transformations-the-reinvention-of-eskisehir-turkey-from-dump-to-destination/> (Erişim Tarihi: 10.08.2023).

http-2:

https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1937-08-02/5 (Erişim Tarihi: 10.08.2023).

http-3:

<https://www.anadolugazetesi.com/porsuk-cayi-nda-toplu-olumler--yuzlercesi-karaya-vurdu---164870.html> (Erişim Tarihi: 30.12.2023).

http-4:

<https://www.haberler.com/guncel/buyukersen-izmir-de-eskisehir-i-anlatti-6776275-haberi/> (Erişim Tarihi: 10.08.2023).

http-5:

https://www.eskisehir.bel.tr/icerik-detay.php?icerik_id=8494vecat_icerik=1vemenu_id=24 (Erişim Tarihi: 01.01.2024).

http-6:

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/irmakin-babasindan-yurek-yakan-sozler-41446434> (Erişim Tarihi: 14.04.2024)

http-7:

<https://www.ensonhaber.com/3-sayfa/eskisehirde-ust-gecidi-kullanmayan-yaya-kazada-oldu> (Erişim Tarihi: 14.04.2024).

http-8:

(<https://eskisehir.csb.gov.tr/gundogdu-mahallesinde-27-hektarlik-alan-riskli-olarak-ilan-edildi.-haber-9388>). (Erişim Tarihi: 14.04.2024).

http-9:

<https://sendika.org/2015/07/gundogdu-mahallesinde-kentsel-donusum-tepkisi-evlerimizi-elimizden-almak-istiyorlar-279353> (Erişim Tarihi: 10.08.2023).

http-10:

<https://www.esgundem26.com/siyaset/kurt-gundogduda-yetki-istedik-alamadik-h18535.html> (Erişim Tarihi: 10.06.2024).

http-11:

<https://www.anadolugazetesi.com/bu-yapilanlar-eskisehir-e-ihanettir--156789.html> (Erişim Tarihi: 02.06.2024).

http-12:

<https://www.millirade.com/ayse-unluce-eskisehir-icin-projelerini-tanitti> (Erişim Tarihi: 11.06.2024).

http-13:

<https://www.eskisehir.net/gundogdu-mahallesinde-kentsel-donusum-alani-ilan-ettik> (Erişim Tarihi: 11.06.2024).

http-14:

<https://www.esgazete.com/gundogduyu-eskisehirin-en-guzel-mahallesi-yapacagiz> (Erişim Tarihi: 11.06.2024).

EK-1. Etik Kurul Karar Belgesi

Evrak Kayıt Tarihi: 14.04.2023

Protokol No: 516535

Tarih: 02.05.2023

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Eskişehir'in Kentleşmesinin Kentsel Politik Ekolojisi: Eskişehir Gündoğdu Mahallesi'nde Kentsel Çevre Adaletsizliği
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARÇAY
TEZ YAZARI:	Umut Berk KARAASLAN
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof. Dr. Saim ÖNCE (Başkan-Ikt. ve İdari Bil. Fak.)	
Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (Başkan Yardımcısı -İkt. ve İdari Bil. Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Edebiyat Fak.)
Prof. Dr. Yıldız UZUNER (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Erkan YÜKSEL (İletişim Bil. Fak.)
Prof. Dr. Handan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Kamil ÇEKEROL (Açıköğretim Fak.)

EK-2. Görüşme Soruları

1. Bölüm: Katılımcıya İlişkin Bilgiler

- 1.1. Kendinizden kısaca bahseder misiniz?
- 1.2. Mesleğini söylerse/çalışıyorsa; Nerede çalışıyorsunuz? İş yeriniz hangi mahallede bulunuyor?
- 1.3. Gündoğdu Mahallesi'ne ne zaman geldiniz ya da büyükleriniz ne zaman gelmişler?
- 1.4. Gündoğdu'ya sizin ya da büyüklerinizin buraya gelme nedeni neydi?
- 1.5. Gündoğdu Mahallesi eskiden/çocukluğunuzda/ilk geldiğinizde nasıl bir yerdirdi? Bu mahalle ile ilgili unutmadığınız/hatırladığınız önemli şeyler neler? (Örnek verebilir misiniz?)
- 1.6 Genel olarak Gündoğdu Mahallesi hakkında neler düşünüyorsunuz?

2. Bölüm: Mahalle ve Mahalledeki Sorunlar

- 2.1. Gündoğdu Mahallesi'nde sizin yaşadığınız süreçte değişen şeyler neler?
- 2.2. Bu mahallede çeşitli dini, etnik vb. kökenlerden kişiler yaşıyor mu? Bu kişilerle iletişiminiz nasıl?
- 2.3. Bu mahalledeki yaşam koşullarını genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? (Memnun olduğunuz/olmadığınız şeyler neler?)
- 2.4. Sizce mahallede eksiklikler var mı?
- 2.5. Mahallede yaşayanları etkileyen bir kirlilik ya da çevre problemi var mı?
- 2.6. Örneğin bu mahallede çocuklar, kadınlar, engelliler, yaşlılar gibi kişiler için bu mahallede yaşamak ne ifade ediyor olabilir sizce?
- 2.7. Kendinizi bu mahallede yaşarken güvende hissediyor musunuz?
- 2.8. Mahalledeki eksikliklerin ve sorunların sebebi sizce nedir? Bu eksikliklerin ve sorunların sorumlusu sizce kimlerdir? Sorumluların ne yapmasını bekliyorsunuz?
- 2.9. Eskişehir'in diğer mahallelerini biliyor musunuz? Gündoğdu Mahallesi'ni diğer mahalleler ile kıyasladığınızda neler söyleyebilirsiniz? Alınan hizmetlerde bir farklılık olduğunu düşünüyor musunuz?
- 2.10. (Önceki soruda bir fark olduğunu düşünüyorsa) Bu mahalleler ve Gündoğdu arasındaki farklılıkların sebebi sizce neler olabilir?

2.11. Porsuk Çayı hakkında ne düşünüyorsunuz? Çay sizin için ne anlam ifade ediyor? Eskiden Çaya erişiminiz var mıydı? Çay mahalleli için ne anlama gelir? Çayla ilgili anılarınız var mı?

2.12. Genel olarak su boyunun (Porsuk Çayı-Askeri Üs tarafı) mahallenin diğer bölgelerine göre daha az gelişmiş olduğu düşünülüyor. Siz de böyle mi düşünüyorsunuz? Bunun nedeni sizce nedir? Bu bölgede yoğunluklu olarak kimler yaşıyor?

3. Bölüm: Kentsel Dönüşüm

3.1. Gündoğdu'nun afet riskli alan ilan edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

3.2. Gündoğdu'da yapılacak olan kentsel dönüşüm hakkında ne düşünüyorsunuz? Kentsel dönüşüm ne zamandır planlanıyor? Sizce kentsel dönüşüm neden yıllardır yapılamıyor? Siz kentsel dönüşümü istiyor musunuz? Neden istiyorsunuz/istemiyorsunuz?

3.3. Kentsel dönüşüm sonucunda evlerinin ellerinden alınacağını, çok fazla borçlandırılacağını düşünenler var. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? (Ya da tam tersi).

3.4. Sizce kentsel dönüşüm mahalledeki eksikliklerin ve sorunların çözülmesine yardımcı olacak mı?

4. Bölüm: Beklentiler ve Öneriler

4.1. Yaşadığınız mahallenin nasıl olmasını isterdiniz?

4.2. Yaşadığınız mahalleye yönelik belediye, hükümet ya da hizmet veren diğer kurumlardan beklentileriniz nelerdir? (Siz bu mahalleyi değiştirme/düzenleme yetkisi olan bir kişi olsaydınız neler yapardınız? Hangi hizmetlere öncelik verirdiniz?

4.3. Eklemek istediğiniz bir şey var mı?